

2.	<i>Editorial</i>	Alina Mungiu	Political Stability
3.	<i>Church and Politics</i>	Alain Besançon	A Deficit of Trout
10.		Theodor Baconski	Parallel Discourses
12.		Dan Ciachir	Lack of Dialogue
14.		Gabriel Ivan	Eastern Europe Between the End of History and the Clash of Civilization
18.		Romulus Brâncoveanu	Traditionalist and Nationalism and Orthodoxy
21.	<i>Ucraina</i>	Igor Koval	The Problem of the Black Sea Fleet a Challenge to Black Sea Security
25.		Jaroslav Hrystak	Changing Identities
28.		Paula Dobriansky	A Matter of Survival
34.		Andrei Moceanov	Turning Point
38.	<i>The Anatomy of Communism</i>	Vladimir Tismăneanu	Secret Archives and the History of Romanian Communism
41.	<i>International Politics</i>	Mihail Dobre	The Pact of Stability and the Problems of European Integration
45.		Andrei Tărăan	Identity Crisis
47.	<i>Up-to-Date</i>	Carmen Iordache	Intensification of Trade Unions Protests
49.		Dan A. Petre	Breakaway from the Democratic Convention of Romania. An Analysis
53.	<i>Fundamental Texts</i>	Daniela Pîrvulescu	Marcel Gauchet: Enchantment and Disenchantment with the World
54.		Marcel Gauchet	Heyday a Death of God
58.	<i>Books and Authors</i>	Ştefan Stănciugelu	Mihaela Miroiu, <i>Gîndul umbrei</i> .
		Lucian Cernat	Alina Mungiu, <i>România, mod de folosire</i>
59.		Bogdan P. Necşeşti	Franz Lothar Altmann, Edgar Hosch, <i>Reformen und Reformer in Osteuropa</i> .
60.		Sebastian Huluban	André Miquel, <i>Islamul și civilizația sa</i>
		Lucian Dîrđală	Anton Carpinschi, <i>Deschidere și sens în gîndirea politică</i>
61.		Cristina Matiuță	Arhivele Statului din România, <i>România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial.</i> (<i>Documente</i>)
62.		Veronica Junjan	Michael Lynch, <i>Uniunea Sovietică sub doi dictatori, Stalin și Hrusciov. URSS 1924–1964</i>
63.	<i>Books Review</i>		
64.	<i>Contents of the Sphere of Politics</i>		

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul IV

64 pagini 1600 lei

Biserica și politica

Editorial Board

CĂLIN	ANASTASIU
DANIEL	CHIROȚ
GHITĂ	IONESCU
DENNIS	DELETANT
DAN	OPRESCU
STELIAN	TĂNASE (editor)
VLADIMIR	TISMĂNEANU
G.M.	TAMÁS

*Fundatia
Societatea Civilă*

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:

Stela Arhire,
Mircea Boari,
Romulus Brâncoveanu,
Aurelian Crăiuțu,
Mihail Dobre
Liana Ionescu,
Gabriel Ivan,
Bogdan Popescu-Necșești,
Victor Neumann,
Dan Pavel,
Dan A. Petre,
Cristian Preda,
Cristian R. Pîrvulescu
(redactor-suf adjunct),
Valentin Stan,
Ștefan Stănciugelu,
George Voicu

Graphics:
Tomnita Florescu

Economist:
Alice Dumitache

Desktop Publishing:
Ω OMEGA PRESS '93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

Sfera Politicii

este cîștă de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Un abonament la *Sfera Politicii* ● pentru șase luni – **7.000 lei**,
● pentru un an – **13.000 lei**.

Abroad: annual subscription readers is **\$50** or its equivalent in your country's currency.

Cont lei: 402466026422 Bankcoop Rosetti
Cont USD: 402466028405 Bankcoop Rosetti

Adresa: str. Armenească 13, sector 1, între orele: 12-15 luni-joi;
11-13 vineri;
Telefoane:

● redacție și administrație: 211-8765,
● tehnoredactare: 614-0827.
Fax: 2233389

Oficiul poștal 22/212 București

Acest număr
a fost realizat
cu sprijinul:
Fundației Soros
pentru o
Societate
Deschisă
și
New School for
Social Research,
New York.

Reproducerea
articolelor apărute
în publicația noastră
se face numai cu acordul
redacției.

Tiparul executat la
TIMS
Calea Plevnei 136,
Tel: 638 40 35
București

Acvest număr este ilustrat
cu gravuri
de
Albrecht Dürer

Cuprins

2. Editorial	Alina Mungiu	Stabilitatea regimului
3. Biserica și politica	Alain Besançon	Un deficit de adevăr
10.	Theodor Baconski	Discursuri paralele
12.	Dan Ciachir	Lipsa dialogului
14.	Gabriel Ivan	Europa de Est între sfîrșitul istoriei și războiul civilizațiilor
18.	Romulus Brâncoveanu	Naționalism tradiționalist și ortodoxism
21. Ucraina	Igor Koval	Problema Flotei Mării Negre și securitatea regiunii
25.	Jaroslav Hrystak	Identități schimbătoare
28.	Paula Dobriansky	Problema supraviețuirii
34.	Andrei Mocearov	Punct de cotitură
38. Anatomia comunismului		Arhivele secrete și istoria comunismului românesc
41. Politică internăională	Mihail Dobre	Pactul de stabilitate și problemele integrării europene
45.	Andrei Tăran	Criza de identitate
47. Actualitatea	Carmen Iordache	Intensificarea protestelor sindicale
49.	Dan A. Petre	Desprinderea din CDR. O analiză
53. Texte fundamentale	Daniela Pîrvulescu	Marcel Gauchet: Încîntarea și dezîncîntarea lumii
54.	Marcel Gauchet	Apogeul și moartea lui Dumnezeu
58. Cărți și autori	Ştefan Stănciugelu Lucian Cernat	Mihaela Miroiu, <i>Gîndul umbrelor</i> . Alina Mungiu, <i>România, mod de folosire</i>
59.	Bogdan P. Necșești	Franz Lothar Altmann, Edgar Hosch, <i>Reformen und Reformer in Osteuropa</i> .
60.	Sebastian Huluban Lucian Dîrdală	André Miquel, <i>Islamul și civilizația sa</i> Anton Carpinschi, <i>Deschidere și sens în gîndirea politică</i>
61.	Cristina Matiuță	Arhivele Statului din România, <i>România – marele sacrificat al celui</i> <i>de-al doilea război mondial</i> . (Documente)
62.	Veronica Junjan	Michael Lynch, <i>Uniunea Sovietică sub doi dictatori, Stalin și Hrusciov, URSS</i> 1924–1964
63. Semnale		
64. Sumarele Sferei Politicii		

ALINA MUNGIU

Stabilitatea regimului

DIVERSE EVENIMENTE petrecute în ultimul timp în cadrul vieții politice românești sau la graniță ei luminează în mare măsură, după părerea noastră, cîteva trăsături generale ale societății noastre în tranziție, care, deși vizibile de mai multă vreme, sănătatea și insuficiențe remarcate de către observatori. Unele din aceste teme au mai fost atinse de noi, în unele editoriale din *Expres*, dar gradul lor de confirmare din partea unor dezvoltări recente ne obligă la o recapitulare a acestora.

În lucrarea de față vom discuta doar unul dintre aceste aspecte, cel vizând stabilitatea politică. Al doilea, reprezentativitatea politică, va fi atins doar în treacăt, urmărind să revenim în curînd mai pe larg asupra sa.

În iulie 1993, la două luni după o tentativă – avortată – de grevă generală, scriam că, împotriva părerii generale, România este o țară stabilă. Firește, nu mă așteptam la acea dată ca guvernul Văcăroiu să supraviețuiască încă doi ani: cu certitudine mă așteptam însă ca orice schimbare de guvern să fie una necesitară. Grevele noastre nu amenință ordinea politică existentă, nici măcar pe cea socială: într-o societate în continuare atomizată, ca și o naosă, ele sunt doar o soluție individuală de rezolvare pentru grupuri mici și nu cresc în nici un fel coeziunea lor cu alte grupuri, deoarece s-a observat repede că o cerere are sănse de succes cu cît este mai limitată, deoarece resursele guvernului sunt extrem de limitate. Ce grup de interese este astăzi de puternic în societatea noastră încât să amenințe stabilitatea? Maniera în care s-a făcut împroprietărirea agrară a izolat pe țărani și pe proprietarii agricoli și mai mulți unii față de alții. Începe de la peste un milion înregistrați, ajung la aproape două milioane dacă sunt sociotii și cei ieșiți din evidență. (Sunt astăzi de mulți șomeri pentru că sunt astăzi de puțini patroni. Dacă ultimii ar putea crește, primii ar scădea.) Da, șomerii ar putea conta, dacă ar fi înregimentați politic și nu ar dispărea înghițită în regiuni fără evidentă statistică, precum lucrul la negru. Că șomerii sunt un punct delicat și că evitarea mobilității sociale cu orice preț este principalul scop al regimului putem vedea și din faptul că, după astăzi vreme, preocu-

parea de a nu crea noi șomeri depășește cu mult pe cea de a crea noi locuri de muncă. Opoziția politică? Nicători. Pe de o parte, opoziția politică devine un factor ușor de eludat datorită comportamentului stereotip (lunga serie a moțiunilor de cenzură să mărturie), pe de altă parte, cadrul parlamentar la care s-a rezumat opoziția după alegerile din septembrie 1992 a făcut ca, începând cu luna octombrie, multe dintre diferențele opoziție/putere să se steargă. Și chiar dacă diferențele ideologice sunt în continuare importante – din fericire – cele de comportament devin minime. Nu va trece mult pînă cînd vom avea o unică oligarchie, în care parlamentarii din tabere diferenite vor avea mai puține lucruri care să-i separe decât care să-i apropie, între acestea din urmă numărîndu-se deja, ca să dăm doar un exemplu, calitatea de membri ai diverselor consiliilor de administrație. Revolta parlamentarilor din ambele tabere contra tentativei prezidențiale de a limita accesul în aceste board-uri a membrilor parlamentului este relevantă în acest sens.

Până la acestea cap la cap și amintindu-ne de primii doi ani postrevoluționari, în care orice demonstrație parea că amenință stabilitatea ordinii politice existente, ajungem la concluzia că refacerea unei societăți astăzi de sclerozată, cu o participare politică astăzi de scăzută și cu o mobilitate socială minimală pentru o societate aflată teoretic într-o tranziție economică fundamentală reprezentă o performanță în sine, deși, firește, una negativă. Am avut întotdeauna impresia că pe undeva clasa noastră conducătoare regretă că nu a putut aplica reforma după modelul chinez, și încearcă să recupereze cîte ceva. Dar dacă așa stau lucrurile, ratarea e totală: prea puțini investitori au venit, prea puțin capital în orice caz ca să justifice prețul foarte scump plătit pentru "stabilizare". De fapt, în încercarea de a ajunge la stabilitate – de care, finalmente, profită doar clasa conducătoare, nu întreaga societate – au fost sacrificiate exact acele forțe care puteau contribui la relansarea economică. De aceea, atunci cînd ambasadorul american spune că anul 1995 este momentul adevărului pentru România, la fel s-ar fi putut spune și despre 1994, și foarte probabil că vom spune la fel și pentru 1996. Este momentul adevărului doar pentru cine speră că adevărul este altul decât cel pe care evidența îl impune sau că se poate modifica în urma unor tratamente persuasiv-coercitive ale FMI. Pentru că în-

trebarea de bază – "Va renunța clasa conducătoare, în sfîrșit, la controlul economiei și societății și va da drumul unor forțe incontrolabile prin procesul de privatizare și prin legea falimentului?" – nu era mai puțin întrebarea fundamentală în 1994...

Firește, noi avem o părere. Dar aceasta contează mai puțin decât continuarea acestui fir logic, care poate conduce cititorul la propria sa concluzie. Căci un optimist ar putea critica ușor construcția noastră de mai sus spunând că rămîne în ecuație un factor major de instabilitate, și anume împopularitatea guvernului. Aceasta nu a putut și nu poate fi controlată, dar părerea noastră este că s-a găsit antidotul acestei situații demult, cu largă participare a unor lideri din opoziție. Dacă împopularitatea guvernului este un factor de instabilitate, atunci slăbiciunea opoziției este factorul compensator de stabilitate. Dat fiind că nu se poate ca guvernul să nu fie împopular, soluția – foarte bună – găsită a fost aceea de a împopulariza alternativa chiar mai mult. Și este o realitate psihologică faptul că la această oră nu mai există, de exemplu, o opoziție extraparlamentară deosebită, după ce a încreștinat totul opoziției parlamentare, electoratul ei se simte nereprezentat sau prost reprezentat, practic fără o alternativă politică. La acest fenomen a contribuit multă lume. A contribuit decisiv opoziția, așteptând ca simpla împopularitate a guvernului să-i trănească electoratul în brațe fără vreun alt efort (și erau două, principale, de la care s-a abținut vreme îndelungată: formularea alternativei concrete – legi, proiecte, cadre alternative – și pătrunderea în medii indiferente sau ostile). Au contribuit toți cei care s-au preocupat în exclusivitate de candidatura la președinție din partea opoziției, ultimul lucru care are vreo importanță într-o mare de probleme organizatorice și structurale – nici într-un caz conjunctural – și, pe această cale, au lucrat la împopularizarea lui Emil Constantinescu și la stimularea unor fricțiuni care au dus, finalmente, la părăsirea Convenției de niște formațiuni politice devenite brusc autonome față de propriul lor electorat (care mai e reprezentativitatea la această oră a PAC sau a PL'93? Mister. Aceasta nu înseamnă că nu pot căpăta una de acum înainte, dar pentru așa ceva de obicei se creează partide noi, nu se deturnează cele vechi, aruncînd electoratul peste bord).

Dar toate acestea nu au doar efecte negative. Dimpotrivă, asupra stabilității, care ne preocupă îndeosebi, deoarece este singurul lucru de la noi care îi mai interesează astăzi pe occidentali, slăbiciunea opoziției are un efect pozitiv. De fiecare dată cînd a părut că opoziția devine mai puternică, stabilitatea și imobilismul s-au dus pe apa sămbetei: au venit minerii, s-a călcăt în picioare Constituția, regele nu a fost lăsat să coboare din avion. Exemplul cu împiedicarea lui

Gabriel Liiceanu de a figura în Consiliul de Administrație al Televiziunii este cel mai limpede. Ce putea face Liiceanu de unul singur, sau cel mult cu un altia, într-un consiliu dominat de oameni ai puterii? (Apelul lui Emil Constantinescu a evidențiat just acest lucru.) Nimic, sau mai nimic, decât să spună ce se petrece acolo. Acest simplu fapt a fost considerat intolerabil și reacția împotriva lui a fost mult mai brutală decât împotriva unui – să zicem – membru al opozitionii parlamentare, deoarece aceștia sănătatea și puterea Liiceanu însă, nu are. Ar fi fost un pericol pentru stabilitatea instituției și, de aceea, cu prețul unui scandal public, nu putea fi lăsat să ajungă acolo și nu a fost lăsat.

Nu facem parte dintre cei care supraestimează valoarea televiziunii ca instrument de persuasione electorală, dar cu toate acestea cauzul Liiceanu, împreună cu destituirile de primari, cu nedestituirea lui Funar și cu cenzura economică permanentă la care este supusă presa scrisă sănătatea și puterea guvernului să nu fie împopular, soluția – foarte bună – găsită a fost aceea de a împopulariza alternativa chiar mai mult. Și este o realitate psihologică faptul că la această oră nu mai există, de exemplu, o opoziție extraparlamentară deosebită, după ce a încreștinat totul opoziției parlamentare, electoratul ei se simte nereprezentat sau prost reprezentat, practic fără o alternativă politică. La acest fenomen a contribuit multă lume. A contribuit decisiv opoziția, așteptând ca simpla împopularitate a guvernului să-i trănească electoratul în brațe fără vreun alt efort (și erau două, principale, de la care s-a abținut vreme îndelungată: formularea alternativei concrete – legi, proiecte, cadre alternative – și pătrunderea în medii indiferente sau ostile). Au contribuit toți cei care s-au preocupat în exclusivitate de candidatura la președinție din partea opoziției, ultimul lucru care are vreo importanță într-o mare de probleme organizatorice și structurale – nici într-un caz conjunctural – și, pe această cale, au lucrat la împopularizarea lui Emil Constantinescu și la stimularea unor fricțiuni care au dus, finalmente, la părăsirea Convenției de niște formațiuni politice devenite brusc autonome față de propriul lor electorat (care mai e reprezentativitatea la această oră a PAC sau a PL'93? Mister. Aceasta nu înseamnă că nu pot căpăta una de acum înainte, dar pentru așa ceva de obicei se creează partide noi, nu se deturnează cele vechi, aruncînd electoratul peste bord).

Dar toate acestea nu au doar efecte negative. Dimpotrivă, asupra stabilității, care ne preocupă îndeosebi, deoarece este singurul lucru de la noi care îi mai interesează astăzi pe occidentali, slăbiciunea opoziției are un efect pozitiv. De fiecare dată cînd a părut că opoziția devine mai puternică, stabilitatea și imobilismul s-au dus pe apa sămbetei: au venit minerii, s-a călcăt în picioare Constituția, regele nu a fost lăsat să coboare din avion. Exemplul cu împiedicarea lui

Karadzic pentru care ar fi necesar un Adrian Năstase care să-l "temepreze". Dacă, urmând calea logică a renunțării la controlul economic pentru a permite relansarea economiei, puterea actuală ar pierde din mînă controlul social și politic și ar exista o forță - opoziția actuală - capabilă să o înlocuiască la guvernare, din faimoasa stabilitate s-ar alege probabil praful. Ne-am întoarce unde am fost în 1990, cu mineriade și incidente ca la Tîrgu Mureș - deși ar fi mult mai rău. Pentru că să fie cît de cît salvată vreo stabilitate, ar trebui atunci un regim de stare stare exceptională, care ar fi singura cale pentru putere de a păstra monopolul și care ar putea să fi acceptată de Occident, de teamă să nu apără vreo nouă Iugoslavie, așa cum e, la drept vorbind, pe zi ce trece mai acceptat Sloboda Milosevic, un fascist în Europa anului 1995.

Așa că, atunci când Occidentul cere guvernului să urnească reforma temindu-se că altfel va începe o perioadă de instabilitate, ar trebui să știe exact ce îi cere și ce implicații au riscurile pe care și le asumă regimul pornind pe această cale și să hotărască de pe acum dacă pretul stabilității poate fi sau nu democrația românească. Sau dacă pretul democrației poate fi un regim de stare exceptionálă sub pretextul unui război civil în Ardeal. Sau poate există o cale de a evita toate acestea? Poate fi păstrată opoziția românească în aceeași stare de impotență absolută care a caracterizat-o cinci ani? E adevarat că lucrează mulți la asta, dar nu e totuși un lucru sigur... Cu mîinile eliberate prin plecarea rebelilor,

ALINA MUNGIU - Is currently researcher on a Fullbright Scholarship at the Department of Government at Harvard University; she is author of *Romania, mod de folosire and Evangelistii*. Her doctoral dissertation in political psychology *România după 1989: istoria unei neînțelegeri* is in print at Humanitas Publishing House.

Constantinescu se poate dovedi un organizator al opoziției mai redutabil decât îl cred unii. Și atunci?

Desigur, autorul acestor rînduri ar putea fi acuzat de scenariu neagră. Dar nu știu cine poate face dovada unei minime înclinări a puterii actuale spre compromis, în vreme ce noi putem produce nenumărate dovezi de inflexibilitate periculoasă. Acestea sunt certitudini. Faptul că o societate în condițiile noastre nu poate evoluă dacă nu sunt respectate "condițiile FMI" decât spre democrație este o moștră de *wishful thinking*. Ernst Gellner face această tristă demonstrație în ultima sa carte, *Conditions of Liberty*. Cine dă sfaturi regimului de la București sper că știe de pe acum ce anume poate investi pentru a influența dezvoltarea dorită, cît de departe poate merge și cu ce cost. Pentru că aceste sfaturi nu sunt ca acelea pe care le dă un politician unui oarecare sofer rătăcit. În cazul nostru, e vorba de un șef de caravână care ar fi putut, la o adică, să găsească și singur drumul, dacă ținta ar fi fost mai importantă decât hotărârea de a rămîne în fruntea caravanei cu prețul oricărui rătăciu.

În ultimul număr al revistei *Foreign Affairs*, fostul ambasador al SUA la Belgrad povestește cum a început totul. Lunga istorie a minciunilor lui Milosevic și partidei sale și a ezitărilor Departamentului de Stat și a greșitei sale investiții de încredere constituie o lectură particulară de descurajantă. În 1990, noi am avut ambasadori buni. Mulți am fi fost după gratii dacă nu erau ei. În 1995 ei sunt în majoritate alții și deja atmosfera este alta în Occident. Putem influența destul de puțin o atmosferă internațională în care Cecenia a fost o afacere internă a Rusiei, Bill Clinton merge la Moscova fără condiții pentru aniversarea victoriei, iar Milosevic devine partenerul numărul 1 al Europei de Vest pentru influențarea procesului de pace în Bosnia. Putem doar preveni pe diplomiati aflați permanent la București asupra riscurilor și putem spera că ei vor fi mai influenți sau mai norocoși decât fostul ambasador al SUA la Belgrad. Pentru că, altfel, nu ne rămîne decât să dorim ca puterea actuală să-și păstreze într-un fel sau altul monopolul - e singura cale de a evita un conflict și de a păstra o democrație formală. □

Un deficit de adevăr

ALAIN BESANÇON

The Romanian version of a conference held by Alain Besançon at the Institut Français in Bucharest, in October 1993, this text combines the metaphysical and moral speculation with the political and social analysis. The ideas expressed address issues such as the fragmentation of the religious monolith, the reexamination of the relationship between the State and the Church, the reality of the social dimension of the Church.

"Biserica și democrația" este versiunea românească a unei conferințe pe care Alain Besançon a pregătit-o pentru un public polonez (de unde accentul subtextual pe catolicism) și a reluat-o la Institutul Francez din București în octombrie 1993. Cittitorul român a mai avut prilejul unei întîlniri cu reflecția lui Alain Besançon asupra teologiei și asupra Bisericiilor europene (Confuzia limbilor. Criza ideologică a Bisericii, trad. de Mona Antohi și Sorin Antohi, Humanitas, 1992); anul acesta apare la aceeași editură, tradusă de Mona Antohi, cea mai recentă lucrare a autorului francez, o masivă și erudită istorie comparată a iconoclasmelor, L'Image interdite. În sfîrșit, pentru a profunda teoriile teologico-politice ale lui Alain Besançon, cel interesat ar mai trebui să consulte cartea sa La Falsification du Bien. Soloviev et Orwell, Paris, Julliard, 1985. Acest mic text combină speculația metafizică și morală cu analiza politică și socială, într-un stil clasic și într-un stil care îl evocă pe Tocqueville. Pentru români, mai ales pentru cei de religie ortodoxă, asemenea idei sunt, cred, extrem de relevante: fragmentarea monolitului confesional, reexaminarea raportului Biserică-stat (ce pare să se redifinească, adesea involuntar parodic, nu rareori grotesc, mereu amenințător pentru democrație, ca avatar festiv al fuziunii puterii temporale cu cea spirituală, symphonia), reabilitarea dimensiunii sociale a Bisericii (trecînd poate printr-o reconstrucție a utilitarismului) – iată o agenda presantă.

SIM DE LA AUGUSTIN că e greu să situăm și să evaluăm momentul prezent. Abia o facem, că el și alunecă în trecut, iar momentul următor oferă o perspectivă complet nouă. Totuși, voi presupune că astăzi am intrat într-un timp nou, prin aceea că democrația a devenit singurul regim legitim, iar alternativele la democrație sunt descalificate ca utopice, sau ca proaste, în orice caz mai proaste decât democrația.

ACESTĂ ÎNSEAMNĂ că Biserica ieșe acum dintr-o stare și intră în alta.

I

Biserica a ieșit de multă vreme din cadrul constantinian pe care îl oferea Imperiul Roman și vechile regimuri monarhice din Europa, succesoarele sale. Biserica acceptase formal acest cadru și vedea în el forma politică naturală în interiorul căreia trebuia să-și asigure diversele misiuni. Naturală, fiindcă cetatea oamenilor, deși aplacată spre rău, îl recunoștea totuși pe Dumnezeu ca Stăpân; de la El își primeau împăratul și regele potestas, legea omenească se orienta în teorie după principiile legii naturale, iar aceasta din urmă se modela structural după legea eternă.

În acest cadru acceptat, Biserica era fericită atât că poate fi în familie, adică destul de puțin: nenumăratele conflicte dintre Biserică și stat rămîneau familiale și nu tulburau un fel de siguranță de bază. Ca membră a unei familii, Biserica trebuia să se facă recunoscută, să cucerească un statut. Ea a dezvoltat în Răsărit teoria, destul de sufocantă pentru ea, a "simfoniei", iar în Apus teoria mai belicoasă și autonomistă a celor "două spade". Astfel, ea a putut să asigure că de către libertatea ca și corp și misiunea de mîntuire a sufletelor. Traversând nenumărate conflicte, adesea dramatice, și nenumărate compromisuri, adesea rușinoase, la nave va.

Dar Biserica ieșe și din perioada intermedieră de la care rămîn încă multe sechete: lunga perioadă care se

întinde între ruina vechilor regimuri (*Anciens Régimes*) și stabilirea definitivă a noului regim, democrația. Cel puțin patru secole: al XVII-lea este ocupat de pregătirea și încheierea revoluției engleze. Al XVIII-lea și al XIX-lea, de pregătirea și încheierea revoluției franceze. Al XIX-lea și al XX-lea, de pregătirea și încheierea revoluțiilor germană, spaniolă, est-europeană și, în fine, rusă, care nu este încheiată încă. Toate, pe căile cele mai diferite, ajung în același punct: democrația. Îi cunoaștem principiile: orice legitimitate este întemeiată pe consimțământul individual sau colectiv; oamenii se bucură de drepturi egale; legea este suverană; statul este distinct de societatea al cărei instrument reprezentativ este. Un dispozitiv artificial este instalat pentru a rezolva conflictele dintre oameni pe baza unei reguli a jocului.

Părinții intelectuali ai noului sistem – Machiavelli, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau – erau de acord într-o privință: principalul obstacol care împiedică accesul spre noul regim era Biserica. Biserica a fost deci atacată pe două fronturi: cel al dogmei și cel al locului său în Cetate. Prima luptă a fost rapid câștigată. Se poate spune că, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, cvasitotalitatea celor care contau în gîndire nu se mai simteau legați de constituția dogmatică a Bisericii. A doua luptă a fost mai grea, și nu îi putem face aici istoria. Dar în decursul tuturor revoluțiilor democratice, fie prin mijloace violente (ca în Franța în mai multe rînduri), fie pe nesimțite, Biserica a fost practic expulzată din stat. Era, după atîtea secole, o înfrîngere atât de crudă, încât numai foarte recent – doar o dată cu ge-

nerația mea, s-ar putea spune – Biserica Catolică a luat act de aceasta și s-a resemnat cu noua situație.

Astfel încât Biserica ieșe sau este pe cale de a ieși, dintr-o perioadă a vieții sale intelectuale care a corespuns acestor secole intermediare și care a fost perioada propriilor sale utopii. Să le enumerez rapid:

– Prima utopie e pur și simplu reactivă: este speranța reîntoarcerii la *Ancien Régime* și lupta pas cu pas împotriva atacului democratic. Această utopie nu a fost dogmatizată de magisteriu – care nu a afirmat niciodată că Biserica era legată de un sistem politic oarecare. Dar cum Biserica era supusă asaltului frontal al luptei pentru noul regim, ea se găsea vrînd-nevrînd de partea celui vechi, unde își avea obiceiurile și, dacă putem spune astă, domiciliul. În Franța, în Spania, în Italia, de-a lungul secolului al XIX-lea, ea s-a aflat, în ansamblu, de partea rezistenței. Ceea ce nu e cîtău de puțin o greșală utopică, decât în măsura în care Biserica, efectiv agresată din toate părțile, subestima forța irezistibilă a procesului democratic și lăsa să-i scape ocaziile de compromis. Așa a sabotat episcopatul francez "ralierea" la republică pe care i-o propunea Papa Leon al XIII-lea.

– A doua serie de utopii s-a născut din căutarea de soluții alternative la democrația reprezentativă. Într-adevăr, în foarte lungă trecere, în general seculară, între vechiul și noul regim, au apărut formațiuni politice tranzitorii, care pe de-o parte se opuneau democrației reprezentative, suspendau anumite libertăți politice și pe de altă parte, favorizând dezvoltarea economică, egalitarismul social, ruina notabililor și a vechilor elite, îndeplineau o altă latură a programului democratic, egalitatea condițiilor. Printre aceste democratizări anti-democratice, să-i cităm pe Napoleon al III-lea, Mussolini, Franco, Pilsudski, chiar și pe Salazar Horthy, Tiso, Pétain.

Aceste formațiuni politice au căutat sprijinul Bisericii. În ceea ce o privea, Biserica nu avea motive de a refuza acordul negociat, care putea merge pînă la Concordat. Ea nu cădea în utopie decât atunci cînd vedea în aceste mișcări o soluție stabilă a problemei politice și o soluție mai bună decât cea a democrației, pentru că ele erau mai organice, mai puțin individualiste, protejau mai bine pe săraci, erau capabile să eliminate lupta de clasă, să atingă o anumită armonie a corporului social. Cînd toate acestea se spulberau ca o iluzie, iar procesul democratic se relansa, Biserica era compromisă deopotrivă cu învinșii, ea era afectată de blestemul care îi lovea și vinovață de a fi misat pe

– A treia serie de utopii, mult mai periculoasă, s-a dezvoltat în contact cu ideea socialistă. Enumăr rapid și în ordine cronologică principalele ei părți componente:

1) În fundal, ca un bas continuu care acompaniază întregul episod, vechea erzie milenaristă, activată de

geoacchinism, apoi de romantism: visul unei societăți perfecte, reglată prin dragoste, și nu prin drept, în comunitatea absolută a bunurilor și stergerea condițiilor.

2) Decepția provocată de conservatori, nostalgiile vechiului regim sau alternativele de alură reacționară la cel nou. La unii clerci sau la unii laici, în general cu educație și moravuri de dreapta, această decepție provoacă o mutație bruscă și un salt în speranța revoluționară de stînga. Prototipul acestor mutanți este Félicité de Lamménais. O întreagă posteritate îl va imita, cînd dincoace de reacțione, cînd dincolo de progresism, dar întotdeauna ireconciliabil cu democrația burgheză instalată și cu economia de piață dezvoltată.

3) Impactul formidabil al marxism-leninismului, prin durata sa aproape seculară, întinderea sa mondială, intensitatea sa, nu poate fi analizat în două vorbe. Pentru creștinism – a cărui *perversa imitatio* este în multiple privințe –, el reprezintă una din sfidările cele mai radicale din istoria sa. Magisteriul catolic îl-a evaluat la repede, așa cum stau mărturie enciclele și atitudinea fermă a papilor Pius al XI-lea și Pius al XII-lea. Dar, de la moartea acestui din urmă pontif, datorită împrejurărilor războiului care slăbise poziția morală a Bisericii, datorită efectului de teroare irezistibil care descuraja pînă și rostirea numelui dușmanului, datorită griji pentru creștinismele aflate sub dominația comunismă, datorită, în sfîrșit, infiltrării ideilor comuniste într-o parte a clerului, magisteriul a păstrat o tacere al cărei preț va trebui plătit fără îndoială de Biserica.

Profund de această tacere, s-au putut dezvolta trei utopii. Prima a fost tentativa de a boteza comunismul, admisindu-i vizuirea despre lume și adăugînd, pentru a-l împodobi, puțin spiritualism sau idealism de alură creștină. Este cazul *progresismului* și, mai tîrziu, al *teologiei eliberării*.

Cea de-a doua a fost căutarea unei a treia căi sau a unei *echidistantă*. Este cea mai utopică dintre utopii: se începe prin a admite că utopia socialistă este realizată, cu alte cuvinte că există o *societate socialistă*. Apoi se acceptă definiția leninistă a societății noastre drept *capitalistă*. În sfîrșit, se ocupă imaginari un loc din afara acestei duble realități care este deja imaginari.

A treia utopie este *apolitismul*. Dar cum ea se prelungeste în noua stare în care intră Biserica, voi vorbi despre ea la locul potrivit, în a doua parte a expunerii mele: Biserica în cadrul democrației incontestabilă și necontestate.

II

După 1945, Biserica a hotărît în favoarea democrației. În ciuda tuturor sechelor și cicatricilor din timpurile anterioare, această linie a fost confirmată și

nu mai este contestată în mod serios în Biserică.

Dar oare asta înseamnă că Biserica s-a convertit sau trebuie să se convertească la idealul democratic? Nimic nu e mai puțin sigur.

Relativ la misiunea sa, care este de a-i conduce pe oameni la mintuire, noul regim nu se bucură de nici o superioritate în raport cu cel vechi. Principiul democratic vrea ca cetățeanul să se supună lui însuși, în funcție de interesele și de preferințele pe care el însuși le definește. În acest sens idealul democratic este inferior celor al cetăților antice și al regimurilor monarhice, care nu pierdeau din vedere, în principiu, educarea cetățeanului în spiritul virtuții, nici căutarea unui bine comun care transcende interesului individual. Prevalenta voinei umane asupra voinei divine, discordanța acceptată a legii omenești pozitive în raport cu legea naturală și cu legea eternă nu au nici un motiv de a obține aduziunea entuziaștă a Bisericii.

Mai precis, regimul democratic discredită în principiu ideea de adevăr, de adevăr absolut fiindcă este relevat și transmis de tradiția Bisericii. Acest lucru este înscris la temelia celei dinșii și celei mai exemplare dintr-o democrație, aceea din Statele Unite.

O mare parte a americanilor trecuseră Atlanticul pentru a se pune la adăpost de conflictele religioase: disidenți englezi, arminieni din Olanda, luterani anti-pietiști din Germania, hugenoți francezi, evrei. Cînd se gîndeau să stabilească un guvernămînt *liber*, constituanții americanii se gîndeau evident la libertatea religioasă, la dreptul fiecărui de a nu fi hărțuit datorită convingerilor sale și cultului său particular. Prin ce dispozitiv "artificial" să se împiedice conflictul religios și

persecutia?

Soluția lui Madison a fost de a multiplifica drepturile și subiectii de drept și de a asimila multiplicarea convingerilor religioase cu multiplicitatea intereselor: "In a free government the security for civil rights must be the same as that for religious rights. It consists in the one case in the multiplicity of interests, and in the other in the multiplicity of sects. The degree of security in both cases will depend on the number of interests and sects (...)" – *The Federalist*, nr. 51.

Punctul de vedere al lui Madison se leagă desigur de ideea de toleranță, așa cum se dezvoltase ea pornind de la Locke și de la Luminile anglo-franceze. Dar el conține și o urmă biblică. Calvarismul american menținea, împotriva optimismului Luminilor europene, conștiința păcatului originar. Madison nu cauta să-l facă pe om bun și nici nu contează pe bunătatea sa. El îi cunoștea coruptia și de aceea folosește ceea ce voi numi "strategia turnului Babel". Ca și Dumnezeu, care-i împrăștiasă pe oameni pentru că ei să nu se unească în vederea unui scop fatalmente rău, Madison îi împrăștie pe cetăteni în nenumărate grupuri de interes și de *denominations* religioase, pentru a-i face incapabili de-a construi Orașul totalitar, de a se persecuta și opri, ceea ce s-ar produce dacă o *denomination* ar deveni destul de puternică pentru a-și impune voința pe cale politică. Deoarece oamenii, în virtutea păcatului originar, își văd întreprinderile cele mai sublime (și mai ales pe acestea) transformându-se în dezastru și crimă, să-i dezbină, ca să fie capabili numai de rele partiale și localizate. Deoarece guvernul Statelor Unite se abține totdeauna de a legifera în materie de religie, aceste nenumărate *denominations* risipesc (cu cât mai multe, cu atât mai bine) se văd lipsite de instrumentul privilegiat al voinței lor maligne, puterea statului.

Strategia turnului Babel își atinge minunat scopul. Diversele *denominations* au putut să se disprețuască, să urască, să intre în competiție dar nu au putut niciodată să intre în război sau să se opreze în mod serios.

Care este situația astăzi, după două secole?

Diferitele grupuri religioase au găsit subiecte de satisfacție în "apartheid"-ul generalizat. Liniștite, la adâpost unele de altele, ele s-au organizat și au prosperat. Dumnezeu, introdus mai tîrziu în redactarea constituției, face astăzi obiectul unei devoțiuni și venerații mai sincere și mai răspîndite decât în majoritatea țărilor europene. Acest Dumnezeu are grija de un fel de grădinătă a religiilor, o vastă curte de recreație în care toate denominatiile se pot juca împreună, fără să-și facă rău, sub supravegherea îngăduitoare a regulii constituționale. Pentru că nici una nu poate să facă să triumfe pretentia sa la adevăr – ca adevărului a devenit în fiecare ceva secundar. Religia a devenit o *community*

affair, devotată prosperității comunității, operelor caritabile, bunei sănătăți morale a credincioșilor. Dar nici un adevăr religios nu-și poate aroga un statut superior celui de *persuasion*, o opinie legitimă pe care constituția o autorizează ca opinie, dar nu ca adevăr.

Binefacerile politice ale unui asemenea dispozitiv sunt evidente și imense. Dar nu toti se bucură de el în egală măsură.

Cei mai fericiti au fost evreii, recunoscuți pentru prima dată drept cetăteni cu drepturi depline, complet liberi să ducă o viață privată, decentă și productivă, ceea ce îi satisfăcea integral. Apoi protestanții, care fugiseră din Europa pentru a putea duce aceeași viață privată, decentă și productivă. Ei erau obișnuiți cu religia individuală, cu lumina interioară, cu comunitatea religioasă restrînsă, cu scizipartizarea Bisericilor și cu variaționile dogmei.

Nu putea să se întâpte la fel cu catolicii. Cu toate că au prosperat și au făcut dovada unui loialism ireproșabil, ei rămîneau neliniștiți, iar democrația americană nu avea integral încredere în ei, în fond pe bună dreptate. Mai înțîi, Biserica Catolică a atins un volum mult prea mare pentru spiritul constituției madisoniene. Ea este de două ori mai mare decât dominația care vine după ea, cea a baptiștilor, care sunt fragmentați. Dacă, potrivit unor temeri, se produc schisme, vor trebui făcute sacrificii factorului "constitutional", adică liniilor de fractură pe care Madison le-a prevăzut și dorit în vederea binelui public. Apoi, Biserica Catolică nu poate renunța cu totul la pretenția sa de a detine adevărul. Desigur, în America, ea a pus-o în paranteze cît a putut și nu s-a preocupat de loc de teologia dogmatică, dar această renunțare nu poate fi completă. În sfîrșit, Biserica este ierarhică, și această ierarhie este desemnată de monarhia română. Aceasta contravine nu numai principiului, dar și moravurilor democrației americane în care alegerea superiorului de către comunitate este unică sursă a legitimității sale.

Renunțarea practică la pretenția sa de adevăr slăbește Biserica. Într-adevăr, ea își pierde dreptul de a defini regula moravurilor. Moravurile, în democrație, sunt, ca și puterea politică, în cîmpul voinței umane. Ele sunt, asemenei religiilor, legate de grupul uman care, bazându-se de o legitimitate democratică, le conferă prin aceasta o legitimitate morală. Revendicarea egalității pentru femeie răstoarnă bariera fragilă care înconjoară ierarhia ecclastică. Revendicarea legitimității morale a divorțului, a avortului sau a homosexualității este autorizată deopotrivă de principiul democratic și de relativismul care decurge din acesta. Pentru a rezista, Biserica este să ateste o autoritate divină în materie de adevăr moral pe care democrația nu poate decât să o recuze.

În această situație de neliniște confortabilă, care însă se poate transforma în anestezie fatală, ce poate face Biserica catolică, cufundată acum de bunăvoie în societatea democratică?

Văd două lucruri de evitat și un mare lucru de făcut. Prima eroare ar fi apolitismul de principiu. Apolitismul este o manieră de a lua act de greșelile politice în care să-riatăci Biserica în timpurile predemocratice. Pentru că intervențiile sale au avut atât de puțin succes, nu este oare mai tentant să nu intervină deloc? Apolitismul este și o manieră de a lua act de situația în care democrația aduce religia: o chestiune privată. Dar aceasta este încă o utopie. Biserica trebuie să facă politică pentru a-și asigura existența și statutul în cetate. Ea trebuie să procedeze astfel deoarece nu se poate interesa de oameni fără a tine cont de natura lor, care este, cum știm de la Aristotel, politică. Există ceva ridicol în a legifera cu atită grija și pînă în ultimul detaliu asupra practicăi sexuale, și a lăsa credincioșii fără orientare în ceea ce constituie o dimensiune esențială a vieții lor. În fine, bazîndu-se pe faptul și pe dogma Încarnării, Biserica nu-și poate lăsa învățătură să plutească în spațiul idealului și al opțiunii interioare individuale, fără speranță de-al vedea încarnîndu-se în lumea reală, concretă, socială.

A doua eroare este aceea de a-și amesteca mesajul cu discursul democrației. Multe predici îi cer astăzi creștinului să fie prevăzător, solidar, responsabil și egalitar, să fie plin de iubire pentru "exclusi", imigranți, hadicați, animale.

Dar aceasta nu este decât dezvoltarea discursului democratic. Democrația conține un program indefinit de înglobare a tuturor ființelor umane – și, în curînd, a animalelor – într-o comunitate egalitară. Comunismul era o *perversa imitation* a creștinismului care a amăgit mulți creștini. Dar există și o *imitatio* – mai puțin perverse, fără îndoială, și mai potrivită cu idealul democratic – care viza de la origini o societate de tip creștin, o dată ce Biserica, principal obstacol, ar fi fost neutralizată.

Totuși, confuzia dintre discursul democratic și învățătură creștină nu îl ușurează cu nimic pe omul modern în privința a ceea ce este suferința sa interioară, privarea de adevăr. În comunism, contrariul adevărului era minciuna, iar minciuna era însăși natura comunismului. În democrație, contrariul adevărului este insignifiantul, iar insignifiantul este o amenințare în viață democratică. Relativitatea adevărului, reducerea sa la opinie, demonetizarea progresivă a opiniei creează un vid metafizic care-l face pe omul modern să sufere, și dacă nu îl face să sufere, îl diminuează și îl mutilează, ceea ce este mai rău. Este ceea ce au văzut și denunțat spirite astăzi de diferite ca Tocqueville, Flaubert,

Nietzsche sau Péguy.

De un secol, Biserica se străduiește să promoveze spiritul social. Prin astă ea a făcut mari servicii democrației și de aceea aceasta din urmă nu o mai persecută. Dar ea nu ajută democrația să se vindece de acest deficit de adevăr care este suferința sa secretă și pătrunzătoare. Efortul Bisericii ar fi mai bine folosit ca să se vindece pe sine de deficitul intelectual care împiedică acest adevăr, al cărui privilegiu ea crede că îl detine, să dea roade, să străucească, să convingă. Trebuie să medităm asupra faptului vertiginos(?) că nici un foarte mare filosof din ultimele trei secole nici Leibniz, Kant sau Hegel, nici Montesquieu, Hume, Rousseau sau Comte, nici Nietzsche, Weber sau Heidegger, deși născuți creștini, nu și-au găsit locul sau hrana în dogma creștină.

Nu ne-am putea gîndi să dăruim omului democratic o placere ce i-ar face bine, aceea a înțelegerii căutînd credința și aceea a credinței căutînd înțelegere? Omul democratic caută, bîbjînd prin întuneric, tocmai această placere salubră. Biserica este poate singura care i-o poate oferi, cu condiția ca ea să se gîndească la gîndire. □

Traducere și prezentare
Sorin ANTOHI

ALAIN BESANÇON (born in 1932). He graduated at the Institute of Political Studies, Paris in 1952. Ph.D. in History. Professor at the EHESS 1963-1992. He is the author of the several books and studies including: *Court Traité de soviétologie à l'usage des autorités civiles, militaires et religieuses* (1976), *Les Origines intellectuelles du leninisme* (1977), *La Falsification du bien. Soloviev et Orwell*(1985).

Discursuri paralele

THEODOR BACONSKI

The study tackles a problem the complexity of which is a challenge to simple outlines: the problem of the relationship between the State and the Church from the point of view of the types of discourses practiced by each side. These parallel discourses, legal and philosophical, are different expression of the traditions and of the concrete forms of manifestation of the State or of the Church. At the legal level a clash may occur between the divine right from which the Church derives its legitimacy and the natural right upon which the State is founded.

DINCOLO DE INERTIA unor comportamente servile și, respectiv, autoritare, dincolo chiar de relativa indiferență a opiniei publice, problema relațiilor dintre Biserică și Stat își menține, vînd-nevînd, actualitatea. Este vorba însă – aşa cum voi încerca să sugerez – de un raport a cărui complexitate desfide schematizările comode. De parte de mine intenția (și cu astăzi mai mult pretenția) de a „rezolva” o dezbatere veche de cînd *Apocalipsa sfîntului Ioan*. Îmi propun doar să arăt că relațiile Stat/Biserică se vor clarifica mai ușor – și se vor „umaniza” – prin armonizarea unor discursuri deocamdată paralele.

Primul discurs angajat în definirea raportului de care ne ocupăm este de ordin juridic. În ceea ce îl privește, Statul exploatează deopotrivă tradițiile autohtone (dreptul cutumiar) și modelele occidentale, care se impun prin transferul de competență, dar și din considerente geopolitice. De partea sa, Biserica respectă precripțiile dreptului canonice răsăritean, imuabile în formă, dar flexibile în practică. Dispariția surselor de drept crează aici un clivaj care se cere „gestionat” cu maxi-

mum de prudență. E de presupus că, animat fiind de proiectul unei cît mai depline sincronizări cu Occidentul, statul român (secondat de majoritatea partidelor) va favoriza de acum înainte separația dintre propriile sale instituții și *ansamblul cultelor*. O asemenea opțiune ar avea – ca oricare alta – avantaje și dezavantaje care se cer comparate. Să vedem mai întîi avantajele. În ipoteza separației, statul și-ar oferi o constituție „laică” și ar putea exporta diplomatic o „imagine” aliniată la exigențele apusene ale modernității, în timp ce Biserica ar primi garanții de autonomie, cu astăzi mai prețioase cu cît imixtiunile vechiului regim în spațiul religios au provocat destule răni, încă deschise. Separarea ar avea, spuneam, și dezavantaje: Statul ar deveni „proprietarul” lăcașurilor de cult, pe care ar fi obligat să le întrețină (plătind sume de care, în mod evident, nu dispune), iar Biserica Ortodoxă și-ar pierde astăzi *preeminența simbolică* în raport cu celealte culte legale, cît și dimensiunea „națională”. E normal ca o asemenea pierdere să creeze în sinul ierarhiei ortodoxe, dar și printre credincioși, rezerve față de soluția „separației”. Rămîne atunci deschisă soluția cealaltă, care presupune – în limbajul moștenirii bizantine – „symphonia” dintre Stat și Biserică. Termenul implică, etimologic xvorbind, *con-găsuirea* celor două entități, altfel spus, afinitatea structurală dintre poziția oficială a Statului și doctrina socială a Bisericii. Evident că și în acest caz, binefacerile și riscurile se cer cumpăname fără ipocrizie. Complementaritatea dintre Stat și Biserică ar așeza demersul politic pe temelii creștine și ar *officializa* lucrarea pastoral-misionară a clerului. Formula riscă totuși să transforme Ortodoxia într-o ideologie (cu derapaje incotrolabile) și să reducă Biserica la condiția unei simple mașinării electorale.

Dacă ambele soluții (separație/symphonie) par a fi incomplete, este pentru că relațiile Stat/Biserică depășesc sfera juridică.

Astăzi cît rămînem în zona dreptului, *conflictul potențial* dintre aparatul statal și societatea ecclaziastică se poate oricînd actualiza. Biserica își justifică *suveranitatea spirituală* prin *dreptul divin*, în vreme ce Statul își intemeiază *suveranitatea politică* pe *dreptul natural*.

SP nr. 27.

Ambele beneficiază de o *independență legislativă* la nivelul căreia se produc diverse și probabil inevitabile coliziuni: nelimitate spiritual, normele canonice se repercută în forum, tot așa cum legile civile nu se mărginesc la nivelul fizic al vieții colective. Iată de ce perspectiva asupra relațiilor Stat/Biserică trebuie completată printr-un discurs filosofic asupra conexiunilor dintre *politică* și *religie*, dar mai ales printre *teologie* a raportului dintre *civitas terrena* și *civitas Dei*.

Las pe seama specialiștilor posibilitatea de aprofunda reflectiile de acest ordin, mulțumindu-mă pentru moment cu evocarea celor cîteva texte neotestamentare care codifică atitudinea politică a creștinilor. Cel mai des pomenit este îndemnul lui Hristos consemnat în *Evanghelia după Matei* 22, 21: „Dați-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu”. Corectitudinea fiscală („banul dajdei” trebuie plătit) se însoțește aici cu ideea că omul religios are dubla datorie de a rămîne fidel Statului și lui Dumnezeu (care este creatorul Statului). Ce este însă de făcut atunci cînd „cezarul” î se substitue lui Dumnezeu? „Prigonii dar nu părășiți, doborăți dar nu nimiciți” (*II Corinteni* 4, 9), creștinii veacului apostolic aveau să-și pună primii această întrebare născătoare de martiriu.

Un pasaj din *I Petru* 2, 13-15 reia, totuși, tema supunerii civile: „Supuneti-vă, pentru Domnul, oricărei orinduieri omenești: fie împăratului, fiindcă este final stăpînitor, fie dregătorilor, ca unora ce sunt trimiși de el să pedepsească pe făcătorii de rele și să-i laude pe făcătorii de bine; căci așa este voia lui Dumnezeu: voi, făcînd binele, să-nchideți gura necunoșteștei proștilor”. Dacă dușmanii Crucii ar fi fost doar „proști” despre care vorbește Sfîntul Apostol Petru, atunci am fi fost pesemne mai aproape de împăratia lui Dumnezeu. Lucrurile nu s-au petrecut astfel, cu urmarea că istoria Bisericii a cunoscut rupturi și revolte care, de la cezarpapismul apusean pînă la victimele comunismului, nu au încetat să ilustreze vocația subversivă a *Evangheliei*. Nu este vorba despre o subversiune politizantă, despre vreun aventurism inconoclast sau despre vreо sterilă manie a contestaților, ci despre *obligația sacră* de a *mărturisi* adevărul împotriva evidențelor consensuale „construite” de puterea seculară: „scandalul Crucii” întreține un soi de „revoluție permanentă”, adică o stare de grătie activă, capabilă să dizolve conformismele și să bruscheze idolatriile. Și nu este Statul, prin multiformă cronică a tiraniilor pe care le-a susținut, locul în care idolatria prosperă? Nu reprezintă el – de la Nero pînă la Stalin – spațiul în care mirajul populist, perversiunea narcisistă și represiunea genocidă își găsesc – periodic – vitalitatea? De câte ori funcționează în afara paradigmelor creștine, de câte ori refuză „cenzura transcendentă” și libertatea critică a Bisericii, statul *etatizează* fericirea colectivă, *cumpără* demagogic pacea socială sau *diabolizează* pluralismul. Ar fi cu totul deplasat să folosim aceste constatări, din păcate empirice, pentru a ajunge la ideea că Statul este un fel de rău necesar, pe care se

cuvine să-l diminuăm pînă la evanescență; ar fi la fel de nepotrivit să confundăm creștinismul cu anarhismul. Tot ce vreau să spun este că exercițiul separat al puterilor în interiorul Statului nu exclude derivele dictatoriale. Pentru ca Statul să-și mențină organizația națională, capacitatea prospectivă și rostul defensiv e nevoie ca acțiunile lui să se supună unui principiu religios, adică supra-statal. Întrucât prefigurează veacul eshatologic, Biserica se situează „tendential” (sau cel puțin ar trebui să se situeze) *deasupra* Statului; întrucât slujește un Adevăr transitoric, ea are menirea de a compensa profetic fatală insuficiență a evenimentelor profane.

Știu că există destui partizani ai laicității (și ar putea să nu existe după cinci decenii de ateism?) care par foarte îngrijorați de pericolul unei perfecte imaginații „teocrații”. Temerea aceasta este complet neseriașă, dacă ținem cont că dogma trinitară scutese Biserica de îspita unui monoteism „fundamentalist”, dacă ne aducem aminte că, spre deosebire de poliția politică a regimurilor neo-păgâne, Bizanțul a strălucit printr-un impeccabil umanism creștin și mai ales dacă admitem că românii sunt – slavă Domnului! – înzestrăți cu simțul umorului. Sunt acestea numai cîteva dintre argumentele care mă determină să semnalez carentele religiozității și fragilitatea Bisericii mai degrabă decât amenințarea vreunui „integralism” de tip islamic. Nu știu căruia român i-a fost vreodată *frică de Biserica*. Știu însă că am suportat cu toții capricile criminale ale unui Stat care – deși corrupt sau convertit într-o tempă la retorică „democratică originală” – continuă să fie mult prea puternic. □

THEODOR BACONSKI (born in 1962). Graduate from the Orthodox Theological Institute. He is author of the many articles on religion at the weekly *Dilema*.

Lipsa dialogului

DAN CIACHIR

Starting from a volume having appeared in 1936 bringing together a series of lectures of well-known intellectuals of the interwar period, Current Issues in the Church and the State, the author evinces the impact of the anti-clerical legislation of the modern Romanian State (especially at the time of Cuza) and notes a paradoxical continuity to the effect that the modern Romanian State paved the way for the communist atheist state as far as the life of the Church is concerned. The conclusions of the study points to the fact that one can hardly speak today of resuming a dialogue between the State and the Church.

SE ÎMPLINESC șaizeci de ani de când Tipografia Cărților Bisericești edită în volum o suitate de conferințe susținute la Fundația Dalles, în 1934, sub genericul *Probleme actuale în Biserică și Stat*. Între autori – în număr de zece –, nume de referință, precum Gala Galaction, dr. Minovici, Simion Mehedinti și marele istoric bisericesc Teodor M. Popescu. Ampla intervenție a acestuia din urmă își păstrează profunzimea și prospețimea chiar și astăzi; mai ales astăzi. Desprind un citat care pune degelet pe rană: "Nu poate fi condus fără criterii religioase și morale statul unui popor creștin" – iată într-un cuvînt totul. Căci ar fi aproape zadarnic ca Biserica să învețe poporul dogme și precepte creștine, dacă statul le-ar ignora sau călca. El este chemat, în însuși interesul său, să lucreze alături de Biserică la opera consolidării și ameliorării sufletești a neamului. *El are o misiune creștină, care este înșăși misiunea poporului.*" (op. cit., p. 141, sublinierea autorului).

SP nr. 27

poate intra în călugărie pînă la împlinirea vîrstei de 60 de ani, bărbat fiind, sau pînă la vîrsta de 50 de ani, în cazul femeilor (art. 1, respectiv 3, care exceptă bărbații și femeile invalide sau bolnave de maladii incurabile)... O altă lege, din 3 decembrie 1864, impunea Bisericii Ortodoxe Române un sinod de nuantă protestantă, compus din laici, clerici și episcopi cu drept egal de vot... În afară de binecunoscutele măsuri de secularizare a averilor mănăstirești, care loveau indirect în operele de căritate bisericească și în cele culturale, Cuza mai dădea o lege, în 1865, prin care ierarhii Bisericii, episcopi și mitropoliti, erau *numiti* de puterea seculară.

Am dat cîteva exemple care arată de ce figura principelui Cuza, ateu mărturisit ca și Kogălniceanu, a fost și a rămas detestată la noi în Biserică. A trebuit să vină un alt monarh, de altă credință decât ortodoxia, Carol I, care să arate mult mai multă solicitudine și respect față de Biserica poporului peste care domnea.

Legiuirile privitoare la Biserică, semnate de Cuza, asemănătoare cu interîntele de inspirație protestantă ale lui Petru cel Mare, care au zuguduit din temelii Biserica Ortodoxă Rusă, își au surse în puternicele resentimente anticlericale tipice generației pașoptiste despre care același Teodor M. Popescu spunea: "Au comis de aceea o nedreptate paradoxală și uluitoare, un mare păcat și contra trecutului nostru și contra Bisericii și statului actual, aceia dintre bonjuriștii noștri, oameni cu merite de altfel, cari (...) au început să privească și să trateze Biserica noastră – ortodoxă și națională – așa cum au văzut că este tratată în Apus, pentru multe și grele păcate contra intereselor națiunilor, Biserica papală internațională..." (idem, p. 118).

Putem vorbi, aşadar, de o continuitate, în decurs de o sută douăzeci și cinci de ani, în atitudinea oamenilor noștri politici față de Biserică. Nu știu dacă trebuie să vorbim, sub acest aspect, de incultură politică sau religioasă, dar nu ajunge ca poporul unei țări să fie credincios. Credincioșia rușilor n-a împiedicat tragică destrămare a imperiului, altminteri teocratic, tarist. O colaborare reală între Stat și Biserică, un respect real acordat acesteia din urmă este în interesul statului. Numai că oamenii politici, și uneori și intelțualii, nu cunosc deloc istoria Bisericii naționale, biserică ce nu a căutat niciodată să se substitue Statului.

La celălalt pol, la fel de nerealistă, și chiar primejdioasă, este invocarea polițienească a Statului actual, de către unii ierarhi și clerici. Ei cer ajutorul statului în fața unor secte sau culte în căutare de aderenți, ca și cum libertatea spirituală ar putea fi rezolvată în mod coercitiv. Sau ca și cum am trăi în Bizant, unde erexia era delict contra statului intrucît slăbea unitatea imperiului.

Ceea ce putem spune este că în posida reapariției Bisericii, astăzi de copios, la praznicile publice, în poftidă abuzului de sfeștanii mediatisate, un dialog între Stat și Biserică la noi încă nu s-a înfiripat. Reluarea lui este imperioasă, după o întrerupere astăzi de lungă. Nu știu însă cît de pregătite sunt ambele părți – Stat și Biserică – pentru așezarea la masa unei adevărate discuții. □

DAN CIACHIR born in 1951. He graduated from the Faculty of Philology, of the University of Bucharest in 1975. Currently is a correspondent of BBC in religion questions. Author of the *Gînduri despre Nae Ionescu* (1994), and *Cronica ortodoxă* (1994).

Europa de Est între sfîrșitul istoriei și războiul civilizațiilor

GABRIEL IVAN

The analysis draws on The End of History and the last Man, by Francis Fukuyama, and The Third Wave by Samuel Huntington. Assessing the propensities towards democratization according to the type of Christian religion practiced in each state seems to the author to be a groundless argument in discussing of the Eastern European Countries.

IN VARA ANULUI 1989, filosoful american Francis Fukuyama anunță, într-un articol apărut în revista *The National Interest*¹, reunificarea ideologică a planetei sub semnul învingător al democrației liberale. Democrația liberală – credea Fukuyama – nu va mai fi contestată do o opțiune ideologică rivală de felul celei care se stinge prin prăbușirea comunismului. *Trendul democratizării* trebuia să determine expansiunea la nivel global a modelului de guvernare propus lumii în urmă cu aproape două secole de țările din nord-vestul Europei și de Statele Unite ale Americii. Depășirea polarizării pe axa est/vest și reculul *tiers mondism*-ului conducea la instaurarea unui veritabil monopol al civilizației politice occidentale. Fukuyama lăsa totuși deschisă posibilitatea resuscitării unor noi asalturi împotriva ideii democratice din direcția fundamentalismului islamic sau a altor doctrine civilizatorii concurente care se vor dezvolta pe termen lung în diferite zone ale globului.

După 1991, o serie de autori, dintre care cel mai cunoscut este la noi politologul Samuel P. Huntington, au forțat această breșă din cadrul utopiei democratice globale a lui Fukuyama. Discuția amorsată de către Huntington în privința conflictului dintre civilizații și sansele relativ mai reduse ale democratizării în țările care nu aparțin ariei de răspândire a creștinismului occidental, reia corelația weberiană dintre protestantism și nașterea capitalismului, o parte a sugestiilor filosofice oferite de studiile de istorie a civilizațiilor întreprinse de Spencer, Toynbee sau Braudel și rezultatele cercetărilor mai recente de antropologie politică despre condiționările de natură culturală ale emergenței democrației, pentru a propune o nouă reconfirmare a spațiului geo-politic. Asistăm, conform acestei vizuni, la declanșarea unei noi confruntări globale care va opune, pe de o parte țările care aparțin creștinătății occidentale

și, pe de altă parte, țările în care domină alte biserici și/sau credințe religioase. Și care par predestinate prin chiar apartenența lor confesională să adopte modele politice alternative în raport cu cel democratic. „Ce este șocant pentru mine – declară Huntington, într-un interviu acordat Alinei Mungiu² – este că lumea se reorganizează din punct de vedere politic respectiv niste hotare culturale sau de civilizație. Și cum într-o civilizație componenta religioasă este fundamentală, ajungem la concluzia că politicul depinde foarte mult de religios în zilele noastre”. Conform acestei paradigmă explicative, confruntarea dintre totalitarism și democrație sau cea dintre țările bogate și țările sărace sunt înlocuite de conflictul dintre civilizații. În măsura în care civilizațiile inventariate de promotorii acestei interpretări sunt identificate prin identitatea lor religioasă vom avea de a face în viitor cu un veritabil război între marile conglomorate confesionale ale planetei. Dacă a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost marcată de „războiul rece” și de „lupta de eliberare colonială”, secolul al XXI-lea pare a sta sub spectrul „jihadului”.

Cîteva crize politico-militare internaționale par și ele să confirme o asemenea prognoză: războiul din Golf; conflictele dintre ortodocși și musulmani în dominoanele cauzaiene ale Rusiei; prelungirea conflictului din Orientul Mijlociu; ofensiva fundamentalismului islamic în Algeria; impunerea statutului de mare putere al Chinei și Japoniei și tensiunile din relațiile lor cu Occidentul; războiul din Iugoslavia; tendința marginalizării fostelor state comuniste de confesiune ortodoxă în raport cu fostele lor partenere din lagărul sovietic în care domină biserică catolică sau cea reformată (țările din Clubul de la Vișegrad și statele baltice).

Aveam de a face, în toate aceste cazuri, cu un fel de supradeterminare de tip religios a evoluțiilor interne și

internationale contemporane? Personal, înclin să cred că teza dezvoltării separate a civilizațiilor (un fel de *apartheid* care se instituie la nivel global pe baza diferențelor religioase) și a raporturilor antagoniste dintre acestea nu poate fi suprasolicitată. Cea mai importantă tendință a contemporaneității nu este retragerea civilizațiilor în interiorul propriilor lor granițe culturale, religioase sau politice, ci, dimpotrivă, mondializarea istoriei prin creșterea interdependenței dintre diversele arii culturale care pînă acum nu comunicau decît în mod incidental, superficial, indirect (și în general într-un singur sens, dinspre Occident spre Orient sau spre sud). Epoca post-modernă pune în contact direct mari mase umane, sisteme economice sau mărfuri aparținînd diferitelor civilizații care se penetreză reciproc. Lăsînd la o parte imensele *china town*-uri sau „invazia” latino-americană dintr-o țară post-modernă *avant la lettre* cum sunt Statele Unite, prezența masivă – aproximativ 2 milioane – a arabilor în Franță, cei peste un milion de turci și de kurzi din Germania, populația extrem de pestriță din punct de vedere etnic a orașelor britanice sau împlinarea capitalurilor japoneze și arabe în economiile occidentale sunt manifestările unui impact de mari proporții la granita dintre civilizații. Localismul sau diferențele cruciale interne sau internaționale împotriva „civilizațiilor adverse” nu reprezintă decît efectele perverse (reacții de apărare sau de luare de posesie, ritualuri de contact, gesturi care compun dialectica recunoașterii celuilalt etc.) ale procesului, mai profund, de convergență a marilor ansambluri culturale. Teoria „conflictului dintre civilizații” promovează în postura de principiu explicativ al actualelor reașezări geopolitice dinamica regionalizării pe criterii religioase sau fenomenele de autonomizare culturală și politică a unor etnii. Or, aceste evoluții nu constituie decît rezultatul secund al unei evoluții istorice fundamentale în sensul realizării „statului global”.

Identitatea culturală și/sau religioasă poate explica o parte din crizele pe care le-am anunțat mai sus. Cu excepția, cred eu, a desfășurărilor politice din fosta Europa comunistă.

Interesant mi s-a părut, în interviul pe care îl aminteam, nu astăzi argumentul lui Huntington în sprijinul propriei sale perspective: „Priviți ce se întâmplă în Iugoslavia: toți combatanții sunt slavi și vorbesc aceeași limbă. Ne întrebăm atunci, ce anume îi desparte? Numai religia: unii sunt ortodocși, alii catolici și alții musulmani. E singura diferență semnificativă dintre ei. Și cred că și în Caucaz sprijinul Turciei pentru Azerbaidjan și cel al Rusiei pentru Armenia are o bază religioasă”. Mult mai interesant este contra-argumentul dezvoltat de autoarea interviului: „Cineva v-ar putea contrazice tocmai în aceste două exemple. Se vorbește de solidaritatea ortodoxă dintre Milosevici și Eltsin, dar ei sunt doi demnitari comuniști atezi, deci poate că

legătura lor este mai curînd politică. La fel, în Cuacaz, s-ar putea lesne spune că Rusia a ales să sprijine Armenia deoarece Armenia e în C.S.I., în vreme ce Azerbaidjanul a încercat să fie independent”. Și mai ales replicarea importantului „political scientist” american în fața acestei replici: „Nu am afirmat nicăieri că religia ar fi singura explicație”. (În paranteză fie spus, tocmai astă face Huntington – atât în celebrul său articol despre războiul civilizațiilor, cît și în cartea sa despre „procesul de democratizare de la sfîrșitul secolului al XX-lea”³ – atunci cînd ignoră adevarata miză a confruntărilor din centrul și răsăritul Europei: distrugerea comunismului și a imperialismului colonial sovietic.

Ce relevanță explicativă au pentru desfășurările politice din Europa de Est raporturile tradiționale dintre creștinătatea occidentală și cea răsăriteană? În ce măsură viteza democratizării și tempoul integrării europene a fostelor țări comuniste sunt condiționate de apartenența lor la una sau alta dintre bisericile creștine? Cît de credibil este scenariul deschiderii unei fali de civilizație care va separa în următorul mileniu Comunitatea Europeană (care va include Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia, Slovenia, Croația, o parte din Bosnia, Transilvania și regiunile vestice ale Ucrainei) de statele ex-comuniste de confesiune ortodoxă⁴ (care vor rămîne în sfera de influență a Rusiei)? Nu reprezintă cumva proghioza „desprinderii din pluton a fostelor țări comuniste catolice și reformate”, datorită specificului lor confesional, un fel de „profetie care se auto-realizează”? De vreme ce oamenii care furnizează expertiza necesară luării deciziilor de politică internațională ale principalelor centre de putere aderă la ipoteza cultural-religioasă pentru a explica ritmul tranziției și euro-penizării fostelor țări sociale⁵, politiciile acestor centre de putere tind să contribuie ele însăși la creșterea decalajului dintre două grupuri de țări din Europa Centrală și Răsăriteană. Mai mult, datorită sentimentului că țările lor sunt plasate prin chiar tradiția culturală și religioasă dincolo de zidurile viitoarei așezării europene, cetățenii României, Bulgariei și chiar Serbiei au fost acaparați de psihoză „celei de a doua lalte”, care zădărnicescă din start orice încercare de desprindere din plasa Imperiului rus. Carentele politice, sociale, economice și culturale care blochează o străpungere decisivă în direcția Occidentului au fost acceptate ca un dat fatal care ține de apartenența acestor state la civilizația ortodoxă.

Fatalitatea marginalizării geopolitice sau „rămînerii în urmă” a țărilor balcanice datorită tradițiilor religioase ortodoxe reprezintă o asertivitate, deși spectaculoasă, greu de susținut.

Foarte puțini analiști mai sunt gata să parizeze pe faptul că războiul din fosta Iugoslavie este unul religios și că diviziile rusești care au ocupat orașul Grozni sau

armata a XIV-a staționată în Transnistria reprezintă niște avanposturi ale creștinătății răsăritene. Cred că, în cazul fostelor state comuniste din Europa de Est, valoarea explicativă a variabilei religioase este oarecum minoră, dacă nu chiar neglijabilă.

Populația din țările comuniste a fost supusă, datorită tăvălugului marxist-leninist, unui puternic proces de ateizare. Faptul că un candidat la președinția României, care se declară "liber cugetător", a obținut peste 80% din voturi sau că unul din punctele forte ale campaniei electorale a fostului partid comunista care a cîștigat alegerile din Polonia "catolică" a fost liberalizarea avorturilor, demonstrează irelevanța factorului religios în cadrul jocului politic. Se mai poate vorbi în Rusia, după 80 de ani de "construcție a omului sovietic", de rolul politic al ortodoxiei? Efluviul religiei sfîrșit de aniversarea a 1.000 de ani de la creștinarea Rusiei a fost unul montat pentru uzul mass-media occidentale de aparatul propagandistic al comuniștilor reformatori de la Kremlin. Puseurile pravoslavnice ale lui Jirinovski și a celorlalți lideri național-comuniști emană în mod direct din "laboratoarele" fostului KGB. Recentul turneu al celui mai marcat dintre promotorii unei autentice recuperări a filoanelor tradiționale ale politicii rusești, disidentul Alexandr Soljenițin, nu a avut nici un ecou în străurile populare ale societății. Atrofiera componentei religioase a politicului se reproduce și în sfera spațiului postsovietic, la nivelul unor comunități naționale care au suportat pentru o perioadă ceva mai scurtă atacul ideologic bolșevic.

Majoritățile parlamentare desemnate prin alegeri libere în toate statele ex-comuniste catolice, ortodoxe sau reformate (cu excepția Cehiei) sunt formate din foști secretari de partid și din lectorii cursurilor de ateism-științific. În toate aceste state, ierarhia bisericească, clerul și laicatul nu au adoptat o poziție suficient de clară împotriva restaurației foștilor conducători marxiști. Chiar în ceea ce îi privește pe protagoniștii așa-zisului "război religios" din Iugoslavia, platformele politice de extracție religioasă sau grupurile fundamentaliste nu ocupă decât o poziție marginală.

Al treilea val al democratizării, care a început în 1974 în sudul Europei, a cuprins America Latină și o parte din Asia, pentru a antrena la sfîrșitul deceniului 9 prăbușirea regimurilor comuniste din estul Europei, contrazice, spune Huntington, teza weberiană conform căreia protestantismul facilitează apariția instituțiilor democratice. Spre deosebire de primele două fluxuri democratice (1828-1926, 1943-1965), al treilea val a fost în mod covîrșitor unul catolic. "În toate regiunile în care s-a manifestat, primele țări care s-au democratizat au fost catolice: cel mai amplu proces de democratizare a avut loc în cea mai catolică regiune a lumii, America Latină; trei pătrimi din țările în tranziție spre democrație din perioada 1974-1989 au fost deosemenea catolice; Vaticanul a reprezentat unul din cei 4 mari actori externi ai democratizării, iar bisericile catolice

nationale au jucat un rol-cheie în răsturnarea regimurilor autoritare. În majoritatea țărilor celui de-al III-lea val, "alegerea dintre democrație și autoritarism a început să fie personificată prin conflictul dintre cardinal și dictator". Catolicismul a reprezentat... o forță de neînvins a procesului de democratizare din anii '70 și '80. Un crucifix suprăpus peste semnul dolarului ar fi un logo foarte potrivit pentru al treilea val. (Huntington, 1991, p. 85).

Într-adevăr, foarte multe din transformările democratice care au avut loc în ultimele două decenii nu s-ar fi produs sau s-ar fi produs mai tîrziu fără intervenția hotărîtoare a papalității.

Faptul că biserică catolică s-a implicat masiv în răsturnarea regimurilor dictatoriale explică poziția nu neapărat opusă, ci mai degrabă pasivă pe care a adoptat-o biserică ortodoxă. Clerul ortodox a ezitat să se angajeze într-un "război" care nu îi aparținea, ba mai mult, era girat de instituția religioasă concurentă. Neutralitatea bisericii ortodoxe în lupta dintre totalitarism și democrație și, în unele cazuri, cauzionarea puterii nu decurg dintr-o complicitate funciară între ortodoxie și comunism (dacă am sta să numărăm victimele stalinismului, proporția martirilor ortodocși ar fi probabil net superioară celei a martirilor altor biserici creștine). În virtutea concurenței istorice dintre cele două tabere ale creștinătății, biserică ortodoxă a adoptat o poziție de expectativă față de o cruciadă care se desfășura sub însenările taberei rivale. Faptul că, de exemplu, ierarhii bisericii ortodoxe române cochetăzează cu o guvernare neocomunistă și probabil atee (în timp ce greco-catolicii sprijină în general platforma opozitiei) nu ține de o opțiune politică în mod fatal conservatoare, ci de interesele imediate ale clerului ortodox: păstrarea bisericiilor preluate de la uniți după 1948; creșterea subvențiilor acordate de stat; cultivarea unor relații cu oficialitățile. În plus, împietățile emise de presa național-comunistă împotriva papalității (datorită rolului pe care aceasta l-a jucat în revoluțiile democratice) nu pot să nu convingă bisericii ortodoxe, cu toate că restururile atacurilor național-comuniști sunt cu totul altele decât cele ale propagandei anticatolice susținute în mod tradițional de ierarhii ortodocși. Presupusa incompatibilitate culturală dintre ortodoxie și democratizare se reduce, în ultimă instanță, la calculele conjuncturale ale unei instituții religioase care urmărește obiectivele propriei politici.

Huntington extinde, în mod oarecum ilicit, caracterul catolic al proceselor revoluționare care se derulează de aproape un deceniu în fostul lagăr sovietic. Majoritatea populației afectate de al III-lea val în spațiul est-european o formează totuși ortodocșii.

Dar eroarea nu este de ordin statistic. Cauza religioasă a democratizării – "transformarea bisericiilor naționale din apărătoare ale *statu-quo*-ului în oponente ale autoritarismului și susținătoare ale reformei sociale economice și politice" (p. 45) – nu funcționează în nici

una din fostele țări comuniste, fie ele catolice, protestante sau ortodoxe. Situația din regimurile autoritare de dreapta, în care bisericii "i se permite" să devină "principala instituție care denunță represiunea, apără drepturile omului și face presiuni în direcția democratizării" nu se poate regăsi, prin însăși natura sistemului, în regimurile totalitare comuniste. Anihilarea tuturor cenzelor de putere și influență din cadrul societății civile ține de esență totalitarismului comunist. Chiar Huntington constată că Polonia reprezintă o excepție (*the one interesting exception* în rîndul țărilor "profund catolice") pentru că aici biserică a jucat, sub conducerea cardinalului Glem, doar un rol de mediator între guvern și opozitie, în timp ce în cazul celorlalte – absolut toate niște dictaturi de dreapta – biserică a asigurat *leadership*-ul opozitiei. (p. 85) Absența activismului politic sau colaboraționismului clerului se manifestă și în Ungaria, Cehoslovacia sau Germania de Est. Spre deosebire de bisericile din regimurile autoritare din America Latină, Spania, Portugalia sau sud-estul Asiei, cele din țările socialiste au fost deposedate de toate resursele de putere care le-ar fi permis să se afirme ca agent al democratizării. Analiza comparativă a lui Huntington ignoră acest "amănunt". Deși recunoaște că "distincția dintre autoritarism și totalitarism este crucială pentru înțelegerea politicii secolului al XX-lea" el folosește termenul "autoritar" pentru toate sistemele nondemocratice. (p. 12) Indistincția dintre regimurile de mînă forte și cele comuniste falsifică interpretarea corelației dintre religie și politică în cadrul tranzitiei spre democrație.

După cum sugerează William Wallace, sfîrșitul Războiului Rece și dispariția Cortinei de fier va deplasa spre est linia care împarte din punct de vedere politic Europa. Ea va urmări granița din 1500 a Creștinătății occidentale, coborînd din nord pe frontiera dintre Finlanda și Rusia, pe granița răsăriteană a Republikelor Baltice, separând Ucraina de Vest catolică de Ucraina de Est ortodoxă, despărțind Transilvania de restul României și apoi Slovenia și Croația de celelalte republici iugoslave. Această falie dintre civilizații va separa – consideră Wallace – spațiile în care democrația va primi rădăcini de cele în care sănsele acesteia sunt extrem de reduse (în Huntington, 1991, pp. 299, 300). Războiul din fosta Iugoslavie reprezintă, pînă în prezent, cea mai dramatică dintre "operationalizările" teoriei care vede în civilizația ortodoxă unul din marile obstacole ale democratizării. În cartea sa din 1991, Huntington nu abordează problema incompatibilității dintre ortodoxism și democrație, ci doar măsura în care islamismul și confucianismul pot constitui un impediment în calea dezvoltărilor democratice. El identifică o serie de incongruențe între aceste religii și cultura politică democratică – foarte puține în cazul islamismului, mai multe în cel al confucianismului care pare să favorizeze emergența autoritarismului. Concluziile lui sunt:

1. argumentele conform cărori diferite culturi reprezintă niște obstacole permanente în calea democratizării sau că sunt în mod special ostile acesteia ar trebui privite cu un anumit scepticism;

2. marile tradiții culturale sunt niște ansambluri deosebit de complexe de idei, credințe, doctrine și *patterns* comportamentale și, ca atare, confucianismul sau islamismul au elemente compatibile cu democrația, în timp ce protestantismul sau catolicismul conțin elemente evident nedemocratice;

3. chiar dacă la un moment dat cultura unei țări este un obstacol, credințele și atitudinile dintr-o societate se pot schimba, cum s-a întâmplat, de exemplu, în Spania. (pp. 310-311).

Severitatea obstacolului religios este deci îndoiescă și în privința unor credințe îndepărtate de creștinism. Poate fi ea susținută cu argumente suficiente de puternice în privința civilizației creștine ortodoxe? Este aceasta un mediu mai puțin propice pentru democrație decât cel catolic? Reprezintă cele cîteva diferențe doctrinare care despart catolicismul de ortodoxie niște veritabile bariere în calea formării culturii politice democratice? În ce mă privește, încin să cred că nu.

NOTE

1. Ideile din acest articol ("The End of History?"), care a produs destule valuri în comunitatea științifică a politologilor, sunt reluate de autor în cartea sa din 1992, *The End of History and the Last Man*, apărută recent în traducere românească la Editura Paideia.

2. *Sfera Politicii*, Nr. 25 februarie, 1995.

3. *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma, 1991.

4. Acest scenariu apare, înainte de a fi popularizat de către Huntington, în William Wallace, *The Transformation of Western Europe*, Royal Institute of International Affairs, London, 1990, și în Michael Howard, *Survival*, March-April, 1990. În cîteva articole pe care le-am publicat în revista 22 ("Avertisment despre mahala Europei", 26 aprilie 1991, și "Scenariul marginalității", 24 mai 1991) și apoi în revista *Futures* ("Europe's Slums", March, 1992) analizam perspectivele plasării României și altor țări balcanice la periferia civilizației europene.

5. De exemplu, Samuel Huntington, care conduce în prezent Institutul de Studii Strategice de la Harvard a fost coordonator al *Security Planning* în cadrul Consiliului Securității Naționale de la Washington, director al făimosului *Institute for International Affairs*, președinte al Asociației Americane de Științe Politice, fondator al celebrei reviste *Foreign Policy* și consilier al mai multor președinți americani.

GABRIEL IVAN, born in 1957 in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazine: *Futures*, *Lumea*, 22, *Contra punct*.

Nationalism traditionalist și ortodoxism

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Tracing Romanian nationalism back to a reaction against the political and economic modernization occurring at the end of the 19th century, the author analyzes the intellectual avatars of the phenomenon and how it entered in conjunction with orthodoxyism. Present-day nationalism, unlike that of the interwar period, is defined as being a political one. Culturalist nationalism, on the other hand, aims at resuming the interwar tradition and at adjusting it to the new situations.

DIN PUNCTUL DE VEDERE al naturii reprezentărilor și argumentelor care stau la baza discursului, în naționalismul românesc de astăzi pot fi identificate două orientări: un *naționalism istoricist*, reprezentat de PUNR și PRM și, în parte de, PDSR și PSM, și un *naționalism culturalist*, reprezentat de Mișcarea Pentru România. Naționalismul istoricist, aşa cum este el expus, în principal de PRM și PUNR, are rădăcini prea puțin adînci în tradiția naționalistă românească. Discursul său se bazează pe povestirea finalistă a istoriei României ca un proces de eliberare socială și națională orientat încă de la începuturile sale către formarea statului național unitar. Elementele acestei povestiri se regăsesc în documentele partidului comunist și în istoriografia ceaușistă. Marca acestui tip de naționalism constă în aceea că acordă mitologiei istorice și istoriografiei comuniste un caracter doctrinar.

Naționalismul culturalist se integrează tradiției mai adînci a naționalismului românesc. El preia și încearcă să valorifice formula de tip cultural a naționalismului interbelic, antiliberală, antiraționalistă și ortodoxistă. Subliniindu-i tradiția, nu urmăresc să arăt că naționalismul culturalist este mai autentic sau mai bun, ci numai că în discursul acestuia pot fi identificate teme și argumente mai semnificative pentru evoluția discursului naționalist de-a lungul timpului.

Astfel, originile naționalismului românesc se regăsesc în reacțiile negative față de modernizarea politică și economică prin care a trecut România la sfîrșitul veacului trecut, materializată în două curente critice preponderent culturale: unul romantic-conservator, reprezentat de Eminescu și junimism, și unul socialist, ilustrat de Dobrogeanu-Gherea.¹ Începînd cu orientarea romantic-conservatoare, diferențele curente de gîndire și culturale aveau să joace un rol direct în chiar mecanismul de funcționare a societății. Ștefan Zeletin remarcă

în acest sens că, o dată cu prăbușirea vechii societăți, oponentii modernizării n-au mai avut decât un singur mijloc de luptă – teoria: "Burgheria se manifestă mai ales în practică, iar reacțiunea numai în teorie."² Observația sa e demnă de reținut! Ea surprinde faptul că, în mare parte, cultura noastră modernă s-a ridicat împotriva premiselor care îi facuseră posibilă instituționalizarea și explică de ce atitudinile reacționare au avut o expresie culturală pronunțată, aspectele lor politice fiind sofisticate de tematizări literare și filosofice.

Cu toate acestea, reprezentanții curentelor critice au fost ei însăși actori ai modernizării, dacă ar fi să ne gîndim numai la însemnatatea literară a operelor lui Mihai Eminescu și Titu Maiorescu. Elita noastră culturală a fost însă prea puțin burgheză în năzuințe și s-a preocupat arători de întărirea noilor instituții, pe care le considera simple imitații ale Apusului. În acest sens, ea s-a arătat interesată mai degrabă de *autenticitatea* instituțiilor, a noilor forme de viață politică, economică și culturală, decât de *raționalizarea* lor. În prelungirea acestui interes s-a născut un *naționalism antiliberal*, pe linia concepției maioresciene a formelor sără fond. Deși Maiorescu nu nega explicit imperativul modernizării, contestîndu-i mai ales efectele negative, și n-a fost un naționalist în sensul în care interpretăm noi astăzi acest termen. Din teoria lui rezultă că formele trebuie să fie expresii ale fondului și trebuie să se constituie ca atare. Cum fondul nu ridică pretenții de universalitate ("Singura clasă reală la noi este țărani român și realitatea lui este suferința sub care susțină de fantasmarile claselor superioare")³ pentru a fi în consonanță cu acesta, formele politice, economice și culturale românești trebuie să fie specifice. În acest fel, formele (instituțiile) nu mai sunt raportate la normele acțiunii sociale, ci la etosul și valorile culturale locale. Odată pusă, problema autenticității instituțiilor, înțelese ca expresii ale fondului, a devenit una dintre obsesiile

dragii gîndirii românești. Ea se trage din abstractizarea orgolioasă a experienței occidentale, în care formele s-ar fi constituit, dincolo de orice îndoială, ca expresii autentice ale fondului. Experiența Vestului este redusă astfel la un caz particular și n-are de ce să fie urmată, întrucât nu constituie decât o realizare specifică, la rîndul ei, a legității universale forme-fond. Reflexele acestei abstractizări orgolioase se întrevăd cel mai bine în protocronism. Protocronismul literar răstoarnă prioritățile culturale revendicîndu-le pentru literatura, știință, sociologia etc. românești. În viziunea acestuia, cultura românească anticipatează, cultura apuseană doar legitimează și instituționalizează. Protocronismul sociologic încearcă să reia critica modernizării ca pe un studiu de caz, aranjînd diferențele idei prezente în articolele lui Mihai Eminescu în aşa fel încât acesta să devină premergătorul lui Marx. În general, protocronismul promovează un organicism destul de ciudat, pentru care trăsătura esențială a fondului românesc constă în a produce tot felul de forme culturale care își găsesc ajurarea și fondul adecvat și, de aceea, problema împrumuturilor culturii române sau a sincronizării n-are de ce să fie puse.

Preponderența culturală a curentelor îndepărtate împotriva modernizării a împiedicat generalizarea unei culturi raționaliste de tip capitalist. Societatea românească n-a reușit nici mai încînd să impună o cultură critică în limitele liberalismului, decât între zidurile universităților și, într-o vreme, pe deplin, nici în interiorul acestora. Reflectarea problemelor sociale în lumina unor situații raționaliste, liberale, a fost relativizată mereu și împinsă în planul al doilea de pe situații psihologiste (teoriile lui Rădulescu-Motru), istoric-organice (semănătorismul) sau iraționaliste (gîndirismul și trăirismul). Comunitatea de comunicare a teoretizărilor se lărgese însă dinspre literatură spre filosofie, care joacă un rol mai important în tematizarea și argumentarea acestora. În cursul acestui proces, diferențele teoretizării naționale se transformă dintr-o critică a modernizării, prin respingerea modernității în genere, în doctrine care proclamau și încercau să demonstreze necesitatea naționalismului, inclusiv a acțiunilor politice autoritare sau totalitare. Dacă la începuturile sale, naționalismul era defensiv și paseist, pornind de la premissa după care "celula românească nu rezistă" și trebuie, deci, protejată și păstrată în mediul său, cu timpul devinând ofensiv și cu ambiții reformatoare sau revoluționare. Multă vreme, diferențele motive de natură psihologică și antropologică (au fost cele mai numeroase), economice și sociale n-au avut o cheie simbolică în stare să le asigure o deducție unitară. Naționalismul interbelic o descoperă în ortodoxism. Ortodoxismul devine obiectul unor teoretizări fie simpliste, fie complicate și, poate, artificiale, dacă ne gîndim că religiozitatea profundă nu prezintă o caracteristică a comportamentului românesc. Tocmai această precaritate,

din care observația generalizatoare nu avea cum să extragă determinații mai înalte decât prin interpretări subtile sau afirmînd cu tare ceea ce nu există, a creat un spațiu suficient pentru tratarea în devâlămie, metafizic, teologic, sociologic, antropologic etc. a problemei ortodoxismului cu scopul de a demonstra necesitatea naționalismului, și nu oricum, ci ca formă de viață.

Ortodoxismul devine piatră de temelie a unor direcții de gîndire care contestă determinantele antropoligice ale luminismului și liberalismului, răjuinea și individualul, pe care le vrea înlocuite de credință și colectivitate. Un asemenea demers ar putea avea grandoarea sa. În perspectiva criticii valorilor, concepțile unui Nae Ionescu, de pildă, trebuie luate în seamă. Din nefericire, rămnînd chiar la planul înalt filosofic, asemenea întreprinderi n-au fost, în cea mai mare parte a lor, decât încercări de legitimare a extremismului naționalist, te-lurile lor nefiind științifice, ci practice. Ca și mai vechii lor înaintași, reprezentanții naționalismului interbelic admiteau să beneficieze în nume propriu de bunurile culturale și să adere la curente de idei occidentale, dar respingeau cu vehemență acele influențe care depășeau punctualitatea referinței pe care și-o aleseaseră.

Ei își făceau un titlu de glorie din condamnarea pașoptismului, fiind, în fond, la fel de bonjuristi ca reprezentanții acestuia; numai că în locul unui *bonjurism liberal*, ei propuneau acum unul *totalitar* (un *gutentag-ism*) pe care îl credeau autentic, izvorât din adevarata viață românească.

Pentru modul în care s-a încercat fundamentarea relației dintre ortodoxism și naționalism, concepția lui Nae Ionescu este cea mai bine închegată. Față de Nichifor Crainic, de exemplu, care vedea ortodoxismul ca pe o formă de autohtonism, Nae Ionescu vede în mișcarea ortodoxă "o reacție împotriva spiritului secular înstăpînit în metafizică și al cărui punct de ajungere trebuie să fie... neutralizarea spiritului protestant al renășterei pe care s-a constituit civilizația actuală occidentală și – artificial – și cea românească."⁴ El derivă necesitatea naționalismului în contextul relației omului cu transcendenta și a pragmaticii spirituale determinate de religia ortodoxă, într-un mod asemănător aceluia prin care Weber a explicitat legătura dintre capitalism și protestanism. Se deosebește însă de acesta prin aceea că premisele filosofice de la care pornește sunt interpreările personale rezultate din programul său filosofic (care punea problema religioasă în centrul metafizicii și prin metoda sa a corelațiilor organice). În viziunea lui Nae Ionescu, existența nu este unitară, ci se constituie în diverse lumi (realități) cu diferențe grade de realitate. Realitatea transcendentală are cel mai înalt grad de realitate. Diferitelor tipuri de realități le corespund diferențe planuri de cunoaștere: științific, filosofic, religios. Față de realitățile istorice, cunoașterea transcendentalului, ieșind în afara experienței omenesti, nu este posibilă pe calea rațiunii, ci numai prin credință și trăire, prin re-

velație divină. Credința nu este însă o chestiune individuală, ci una comunitară, garanția adevărului afișându-se în Biserică, adică în comunitatea de iubire a credincioșilor. Este așa, deoarece învățătura lui Christos nu este pur și simplu aceea încorporată în Evanghelii, ci aceea fixată în tradiția Bisericii (*predanie*), așa cum a evoluat ea în comunitatea de viață. Prin tradițiile lor, religiile și chiar confesiunile sunt "valorificări fundamentale deosebite ale existenței".⁵ Catolicismul, protestanismul și ortodoxismul sunt realități incompatibile și impenetrabile. În schimb, națiunea și religia împărăștită de acesta sunt realități corelatice: "Suntem... ortodocși pentru că suntem români și suntem români pentru că suntem ortodocși".⁶ Religia reprezintă, așadar, un dar natural. Un catolic sau un liberal, cum au fost Samuil Micu sau Ion Brătianu, nu pot fi decât cel mult buni români (în sensul de buni cetățeni), dar nu români adevărați. În domeniul politic, națiunile sunt unități colective ireductibile. Numai știința și tehnica se pot importa, orice alt împrumut este însă imposibil și conduce la aberații, așa cum s-a întâmplat în România, care a preluat instituții occidentale. Spiritul liberal, capitalismul și statul democratic sunt un produs al protestanismului. Ele sunt nepotrivite la noi întrucât "impiedică desfășurarea sănătoasă a vieții adevărate"⁷ și trebuie distruse și înlocuite cu instituții croite în spiritul ortodoxismului. Spre deosebire de spiritul protestant care se închide în raționalism și individualism, spiritul ortodox este antiindividualist și antiraționalist, punând pe primul plan colectivitatea (întelesă în sens etnic). Individul trebuie să se jertească pentru colectivitate. Pe această bază, instituțiile corespunzătoare în plan politic ortodoxismului trebuie să fie antiliberale, totalitare și elitiste: "democrația nu este stăpînirea prin popor, ci stăpînirea pentru popor (adică în folosul poporului)".⁸

Theoria ortodoxă reprezintă, dacă se poate spune așa, punctul cel mai înalt al naționalismului românesc, ea oferind un temei mai elaborat formulei sale ideologice mai generale, de esență antiliberală. O excepție în cadrul naționalismului religios o reprezintă opinia lui Petre Tutea. Aceasta, deși respinge protestanismul pentru că nu are metafizică, reconsideră catolicismul și vede în liberalism singurul sistem politic și economic compatibil cu creștinismul.

După cum am văzut, naționalismul românesc a fost strins legat de cercuri intelectuale cu mare influență în viața publică, multe dintre temele sale dominând, adevărați dezbaterea culturală.

Naționalismul actual rămâne însă, în general, izolat de cercuri intelectuale serioase, în ciuda faptului că în lumea culturală discuția în jurul unor teme specifice perioadei interbelice este în toi. De asemenea, este semnificativ că nu există nici un fel de recunoaștere publică între naționalismul culturalist și încercările de renăstere a direcției de găndire ortodoxiste. În schimb, există

recunoașteri între curentul istoricist și cercurile intelectuale formate din aderenții vechiului regim, precum și între naționalismul culturalist și ceea ce a numi *protocronismul academic*, formă în care este continuat de unii sociologi și filozofi mai vechi program protocronist.

Naționalismul este promovat astăzi, în primul rând, prin discursul politic. Din această perspectivă, răspunsurile naționaliste, deși reprezintă o opoziție la înnoirea socială, nu mai sunt, cu precădere, produse teoretice, un fel de substitut cultural pentru răspunsul politic direct. De altfel, critica socială se desfășoară aproape în exclusivitate în limitele liberalismului. În ceea ce privește sinteza ortodoxistă la care ajunsează vechiul naționalism, naționalismul istoricist, în spiritul ideologiei pe care o moștenește, este laic și se păstrează reticent față de acesta. Naționalismul culturalist dorește, în schimb, să o preia în întregime și să o adapteze noilor situații. În acest scop, în discursul său se vorbește de "național-democrație", iar revoluția din 1989 este considerată de esență creștină. De asemenea, insistă asupra laturii morale a ortodoxismului, în consens cu credința mai generală astăzi la noi, potrivit căreia creșterea religiozității este o componentă indispensabilă a refacerii morale. Într-un plan mai general, trebuie remarcat că multe dintre temele culturale, de exemplu cele legate de specificul spiritualității românești, care la origine au fost legate de naționalism și ortodoxism, în urma trecerii timpului au devenit autonome și chiar dacă pot fi invocate și în sprijinul naționalismului nu pot fi desprinse cu ușurință din noua lor natură culturală și subordonate demagogiei naționaliste. □

NOTE:

1. Vezi, în acest sens, Zeletin, Șt., *Burgezia română*, 1991, București, Ed. Humanitas, și Ornea, Z., *Anii treizeci Extremă dreaptă românească*, 1995, București, Editura Fundației Culturale Române.
2. Zeletin, Șt., *op. cit.*, p. 251.
3. Maiorescu, T., *Critice*, 1973, București, Ed. Meridiane, vol. I, p. 163.
4. Ionescu, N., *Roză vînturilor*, 1990, București, Ed. Roză vînturilor", p. 192.
5. *Idem*, p. 205.
6. *Ibidem*.
7. *Idem*, p. 254.
8. *Idem*, p. 370.

ROMULUS BRĂNCOVĂNU (born in 1957). He graduated from the Faculty of Philosophy and History, University of Bucharest in 1982. Currently he is a senior researcher at the Institute for Educational Sciences; He publishes articles and political analysis in *România Liberă*, *Contrapunct*, 22, etc.

The Problem of the Black Sea Fleet as a Challenge to Black Sea Security

IGOR KOVAL

THE FATE OF THE FORMER USSR's Black Sea Fleet has assumed a key position in a relations between Ukraine and Russia. The brief history and the current condition of the Black Sea Fleet issue in Russian-Ukrainian relations permit us to identify the basic factors which influence the problem, to analyze its evolution, and to draw some conclusions and lessons from it. These conclusions can be useful for the future study of Russian-Ukrainian relations as well as for the adoption and adjustment of foreign policy decisions.

The development of the Black Sea Fleet problem has been influenced by various factors: by historical, geostrategic, socio-economic, and domestic political considerations as well as by the independent "Crimean factor".

Historical Factors

The proportions and complexity of the Black Sea Fleet problem are unprecedented. History can provide no examples of a peaceful, civilized partition of a military force of comparable scale.

In addition, it is well known that the Russian and Ukrainian presence of the Black Sea has deep historical roots (the campaigns of Kievan princes, the maritime raids of Zaporozhian Cossacks, the Russo-Turkish wars, the annexation and consolidation of the Northern Black Sea coast). Historical legacies are often utilized for propaganda purposes in both countries. On the one hand, we have the efforts to identify the Russian and Soviet imperial past with today's Russia, the quintessence of which was President Boris Yeltsin's famous phrase: "The Black Sea Fleet was, is, and will be Russian!" On the other hand, the bygone "glory of the Cossacks" is used to prove the priority rights of Ukraine in the region, as if this had nothing to do with the alien

"imperial past". In this way the two sides form negative stereotypes in perceiving each other. Such mutually exclusive historical pretensions, which ignore a common historical legacy, have seriously hampered the dialogue on the Black Sea Fleet problem and the search for its solutions.

Geopolitical Factors

The nature of the Black Sea basin (an enclosed, relatively small body of water) and the military-political changes in Eastern Europe of the late 1980's and early 1990's have diminished the traditionally global dimensions of the Soviet and, prospectively, of the Russian naval presence in the region of the Black and Mediterranean Seas. The length of the Russian Federation's Black Sea coastline has shrunk by three times, and the collapse of the Warsaw Pact and the USSR has deprived Moscow of its naval position in a region of essential strategic and infrastructural importance. Up to 37 percent of the former Soviet Union's ship-repairing capability remains on the territory of Ukraine (Nikolaev, Kherson, Kiev, Kerch'). At the same time, unlike for Russia, the Black Sea has become the sole outlet to the world's oceans for an independent Ukraine. In addition, several new factors have affected the regional geostrategic dimensions of the Black Sea problem:

- The appearance of a fault line of actual and potential conflicts around the Black Sea: the Balkans, the Trans-Dniester region, the Crimea, the Northern Caucasus. Control of the Black Sea basin has turned into a factor of influence on conflict zones in the Balkans and Trans-Caucasia.

- Naval activity in the Black Sea has increased sharply of late (the Turkish navy has launched a mod-

ernization program, the Romanian and Bulgarian navies have activated contacts with the navies of the U.S.A. and other NATO countries, and eight ships belonging to three countries without borders on the Black Sea entered the Sea in 1993.

– Access to ice-free, southern ports gives Russia an outlet to "Third World" markets, and the coastal countries are actively discussing new prospects for transporting oil and petroleum products across the Black Sea.

– The Black Sea basin lies at the center of the actively developing process of regional economic integration, which affects the interests of both Russia and Ukraine.

Under such conditions, the fate of the Black Sea Fleet has proven to be interconnected with the changing geostrategic parameters of the region. It seems that Moscow and Kiev have displayed dogmatism in their approaches to these questions, underestimating their potential for transformation. This tendency is evident, on the one hand, in Russia's attempts to mechanically take over the naval positions of the former USSR and, on the other, in the inadequate attention paid by Ukraine to the new motives behind Moscow's interests in maintaining a military presence on the Black Sea. Neither Russia or Ukraine has paid enough attention to the problem of an emerging Russian-Ukrainian interdependence in the sphere of Black Sea security and the security of the surrounding region.

Socio-Economic Factors

Above all, the socio-economic factors are tied to the problem of maintaining the Black Sea Fleet under conditions of economic crisis, which both Russia and Ukraine are experiencing. The problems of maintaining

and supplying the Fleet are further complicated by the currently low exchange rate of the Ukrainian karbovanets compared to the Russian ruble, by the burdensome system of mutual accounts, and by customs barriers between the two countries. The issues of dividing the Fleet and stationing the Russian and Ukrainian navies directly affect the vital interests of the Crimean economy and the social problems of Black Sea sailors and their families (salaries, guaranteed housing, medical services, pensions, benefits, etc.), turning the Black Sea Fleet into a potential source of social unrest. In total the Fleet and its installations are valued at \$80 billion dollars, which further sharpens the problem of dividing it and utilizing its assets.

Domestic Political Factors

From the very beginning the "Black Sea Question" has occupied a central place in the internal political struggles of both Russia and Ukraine. This was facilitated by the chronic political instability in both countries and by the bitter struggle of political forces, patries, branches of power, and leaders among themselves.

From early 1992 the problem of the Black Sea Fleet has been utilized actively in a series of political duels unfolding in Russia's halls of power (A. Rutskoi versus G. Burbulis; S. Shakhrai versus R. Khasbulatov; the Gaidar government versus R. Khasbulatov). The issues of the Black Sea Fleet's future and the status of the Crimea and of Sevastopol' have been vigorously raised by the influential nationalist-patriotic opposition, which accuses the Yeltsin administration of treason and of "selling off Russia". Finally, these issues became one of the topics of the embittered confrontation between the Kremlin and the "White House" which dominated Russian politics until October, 1993.

In Ukraine the "struggle for the Crimea and the Fleet" have become a professional theme for various political parties and actors, from the nationalist-patriotic to the nationalist-democratic. As well, the opposition has actively used the Black Sea Fleet problem in criticizing the government leadership (in 1992 and 1993 the above-mentioned forces repeatedly raised the prospect of impeachment of President L. Kravchuk in connection with his "capitulation" on the Black Sea Fleet question). The diversity of approaches to the Fleet problem has played its role in the emergence of internal conflict within Ukraine's "ruling nomenklatura" and in the estrangement of the President from the leadership of the previous Supreme Rada.

The Black Sea Fleet problem has fostered one fur-

ther important tendency in Russian and Ukrainian political life, pertaining to the relationship between the civilian leadership and the military.

The political activity and relative independence of the two nations' military establishments was apparently a peculiar type of "payment" for the loyalty or neutrality of the army and navy during the dissolution of the USSR, which, it is well known, was basically initiated by Russia and Ukraine. The influence of the armed forces on the foreign policy of Russia, both generally and in relation to the Black Sea Fleet problem, has grown after the participation of the army in the October events of 1993 in Moscow.

The Crimean Factor

In this case the Crimea factor pertains to the problem of where to base the Fleet after its partition. The essential installations of the Fleet's land-based infrastructure are located on the territory of the peninsula. In the opinion of Navy specialists there is no alternative for the maintenance of the Black Sea Fleet's battle-readiness. Therefore, any solution to the problem of stationing the Fleet which fails to provide for the Russian Navy's utilization of Crimean bases, and above all of Sevastopol', appears unrealistic. Several different methods are being discussed as solutions to the problem of where to base the Russian Black Sea Fleet, including the following:

- Russian sovereignty over the territory of Sevastopol' or over other Crimean bases (analogous to Britain's bases in Hong Kong and Cyprus).

- Long-term leasing of suitable territory by Russia (such as with Port Arthur, Khanko, or Porkalla-Udd).

- The enactment of special legal status for the suitable territories, taking into account the interests of both Russia and Ukraine (such as with Danzig, Triesta, or Spitsbergen).

- The establishment of Russian bases on the Crimea according to generally accepted international legal principles.

- The use of Crimean installations by the Russian Navy jointly with the Ukrainian Navy on the basis of independent agreements with the Ukrainian side.

Equally diverse combinations of the stated alternatives have been suggested specifically for Sevastopol' and for other bases on the Crimea. Clearly these methods for solving the naval base problem entail different interpretations of Ukraine's sovereignty over the Crimea: from its recognition by Russia, to "wearing it down" with various transitional arrangements, even to its outright rejection. Under these circumstances, and

owing to repeated calls for revising the status of the Crimea and Sevastopol' by influential forces within Russia (including the Russian Parliament), the problem of naval bases has become tied to the issue of preserving the territorial integrity of Ukraine, further hampering the search for solutions.

Finally, the development of the Black Sea Fleet problem is influenced by the general state of Russian-Ukrainian relations, by Moscow and Kiev's formation of policy toward each other and their status in the CIS, and by the prospect of integrational processes realized through the Commonwealth in the economic, political, and military spheres. Ukraine's persistently high degree of economic dependence on Russia also exerts a serious influence over these issues.

Tendencies and Prospects

An analysis of the basic factors in the development of the Black Sea Fleet problem and its evolution from 1992 to 1994 allows us to identify several important tendencies, some negative, some positive.

Negative Tendencies

- Over the course of time the efforts to divide the Black Sea Fleet have forestalled the formation of a naval doctrines by Russia and Ukraine. This, in turn, has stimulated maximalist positions on both sides regarding the Fleet and has encouraged the simplified conception of the problem as either a military-strategic or a property issue. Inadequate attention has been paid to other dimensions of the problem, such as the political, psychological, economic, and historical-cultural.

- The two sides have often demonstrated a dubious

understanding of the nature and character of political compromise, regarding the negotiations not as a basis for long-term cooperation with respect for each other's interests, but rather as a means of falling silent and postponing serious problems. This has created the illusion of the "adjournment" of talks without the adoption of resolutions.

– The importance of diplomatic instruments in solving the problem of the Black Sea Fleet has often been underestimated in the positions of Russia and Ukraine. Diplomacy has often been interpreted in vulgar terms, as a means of camouflaging true intentions, which has produced a temptation for both sides to resort to unilateral actions, thereby seeking to comfort the other side with a "fait accompli". The result is an accumulation of mutual distrust in Moscow and Kiev; the two sides have become prisoners of their own actions. There has arisen a real threat of a chain reaction of events around the Black Sea Fleet which could spin out of control, especially during a crisis phase in the development of the Black Sea problem.

The effect of such negative tendencies has created the real danger that the solution of the Black Sea Fleet issue may be blocked, a scenario with unpredictable consequences.

Positive Tendencies

– The development of the Black Sea Fleet problem in Russian-Ukrainian relations has demonstrated the importance of honest dialogue between the parties. It has underscored the importance of efforts to create a infrastructure of strategic partnership, based on mutual respect and recognition of the interdependence and community of interests between Russia and Ukraine, particularly in the Black Sea region. This kind of approach allows for the constructive examination of the concrete aspects of the Black Sea Fleet problem (such as the status of the Fleet and its infrastructure, the prospects of Russian and Ukrainian naval organization on the Black Sea, the issue of stationing the naval formations of both countries, etc.).

– The complex character of the Black Sea Fleet problem and of its various components, and the necessity to organize negotiations accordingly, have become to Russia and Ukraine. In the present stage it is especially important to separate the problem of where to base the Black Sea Fleet, with its various possible options, from the problem of political jurisdiction over the corresponding territories.

– The success of the negotiations depends in large part on the readiness of the sides to limit the negative influence of internal political factors on the problem of the Black Sea Fleet. This will require a careful organi-

zation of the negotiating procedures, a board consultation of experts, and a special role in fostering the resolution of the problem on the part of the executive powers of Russia and Ukraine.

Long-term strategic cooperation is imperative for Russia and Ukraine. Such a program of cooperation must be capable of limiting the influence of negative tendencies and stimulating the influence of positive ones on bilateral relations as a whole, and on the problems surrounding the Black Sea Fleet, in particular. □

IGOR KOVAL is Associate Professor to Odessa University.

Identități schimbătoare în estul și vestul Ucrainei

YAROSLAV HRYTSAK

PROCLAMAREA independenței Ucrainei, în 1991, a constituit o mare surpriză pentru oamenii de știință occidentali, care credeau că republikele non-ruse "nu se vor ridica" împotriva Moscovei. Mai surprinzător este însă faptul că în ultimii trei ani, în ciuda potențialului ridicat pentru conflicte interetnice și catastrofă economică, în Ucraina independentă s-a menținut un nivel uimitor de stabilitate politică.

Regionalismul este considerat a fi factorul cheie al istoriei moderne ucrainene.¹ Recentele alegeri parlamentare și prezidențiale din primăvara și vara anului 1994 au scos la iveală prăpastia adâncă dintre cei pregătiți să accepte reformele și cei ce se opun acestora. Dar, mai important și mai periculos, această prăpastie are o dimensiune teritorială și etnică. La alegerile parlamentare, "în regiunile estice ale Ucrainei, care au un grad ridicat de urbanizare și industrializare (precum și de rusificare), oponenții reformelor au candidat ca adepti ai comunismului și au obținut victorii impresionante. În regiunile vestice și centrale ale Ucrainei (unde etnicii ucraineni sunt majoritari) comuniștii nu au făcut mare lucru, în timp ce independenții, democrații și naționaliștii moderati s-au descurcat bine".²

În cadrul alegerilor prezidențiale din iunie-iulie 1994, regiunile estice și sudice au votat aproape în unanimitate pentru Leonid Kuciama, fostul prim-ministru și fostul director al celei mai mari întreprinderi de stat din zonă. Unul dintre punctele platformei sale electorale l-a constituit promisiunea de a aduce Ucraina cît mai aproape de Rusia. Dar chiar de acest lucru se temeau cei din vest, care l-au sprijinit pe fostul președinte ucrainean, Leonid Kravciuk; Kravciuk și-a fundamentat programul chiar pe ideea consolidării independenței politice a Ucrainei. În cel de-al doilea tur de scrutin, sudul și estul au avut mai multe voturi, și l-au adus astfel la putere pe Leonid Kuciama. Unii analiști occidentali au făcut o analogie între acest eveniment și situația

din fosta Iugoslavie, precizând dezintegrarea Ucrainei de-a lungul liniilor etno-lingvistice. Este oare acest scenariu plauzibil?

Datele unui proiect de cercetare realizat recent de Institutul pentru cercetări istorice al Universității de Stat din Lvov* încearcă să descopere dacă problema identităților naționale are implicații politice în Ucraina. Studiul compară loialitatea față de grup în două orașe – Lvov și Donețk –, considerate ca reprezentative pentru vestul și, respectiv, estul Ucrainei. Datele au fost strânse la sfîrșitul lui martie/incepîptul lui aprilie 1994, în timpul primului tur al alegerilor parlamentare. Sondajul a fost efectuat pe un total de 800 de subiecți – 400 din Lvov și 400 din Donețk. Eșantioanele provin din diverse straturi și au fost alese la întâmplare, folosindu-se liste de votare pe sectoare. Interviurile au fost realizate de un grup de studenți, special pregătiți, de la universitățile de stat din Lvov și Donețk. Pentru a reduce predilecția subiecților subiecților sau a interviuitorilor pentru anume teme, nu s-a pus accent pe probleme naționale sau alte tipuri de probleme speciale; cele aproximativ 200 de întrebări au acoperit o gamă largă de probleme politice, economice, istorice, etnice și culturale. Singura noastră presupozitie explicită a fost că rezultatele obținute în fiecare oraș vor fi foarte diferite, dacă nu chiar opuse.

Din anumite puncte de vedere, Lvov și Donețk chiar reprezintă doi poli diametral opuși ai vieții politice din Ucraina. Tensiunile dintre Lvov și Donețk, sau dintre vestul și estul Ucrainei, au rădăcini istorice adânci. Cele două orașe pot face subiecțele perfecte ale unui studiu despre tipurile posibile de viitor ale Ucrainei.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, bazinul Doneț a devenit centru minier și de industrie grea, precum și un centru al industriei metalurgice. Dezvoltarea industrială a estului Ucrainei a atras un mare număr de emigranți din partea centrală a Rusiei. La rîndul lor, tăranii

ucraineni au migrat din regiunea industrializată spre marginea Imperiului Rus, spre America și Canada. Tărâimea ucraineană a servit tradițional ca bază socială pentru mișcările naționale ucrainene, în timp ce în partea sudică și estică a țării astfel de mișcări au fost relativ slabe. Prezența puternică a proletariatului vorbitor de rusă în centrele urbane din estul și sudul Ucrainei a constituit unul dintre factorii principali care au condus la victoria militară a rușilor bolșevici în fața forțelor ucrainene ce luptau pentru independență în perioada revoluționară 1917-1920. Și, într-adevăr, situația politică din 1994 s-a asemănat, într-un fel, cu cea din 1917, cînd populația locală i-a sprijinit pe comuniștii pro-ruși.

Situatia din vestul Ucrainei este însă foarte diferită. Lvov a avut destinul tradițional al multor orașe centraleuropene ce au constituit punctul de întâlnire a mai multor tradiții naționale, politice, religioase și culturale, de la cele ucrainene, poloneze și germane la cele ruse. Experiențele procesului de construire a unei națiuni, pe care vestul Ucrainei le-a trăit în era modernă, au multe aspecte asemănătoare cu experiențele altor popoare din monarchia habsburgică: cehii, slovacii, slovenii și croații. În timpul perioadei interbelice, în ciuda politicilor poloneze de asimilare forțată, ucrainenii din vest au reușit să-și dezvolte o conștiință națională extraordinar de dinamică. După includerea acelor regiuni în URSS, această conștiință a contribuit dramatic la supraviețuirea și retragerea ideii de națiune ucraineană. Partea vestică a Ucrainei a fost o zonă a URSS cea mai puțin sovietică, atât în termeni istorici cât și demografici.

Lvov și Donețk nu înseamnă numai două istorii separate și două procese diferite de construire a națiunii. Ele constituie totodată și două modele diferite de urbanizare. Deși Donețkul s-a extins mult la începutul secolului XX, în urma emigrării rușilor, majoritatea locuitorilor lui de astăzi (76,7%, conform studiului nostru) s-au născut în Ucraina. Aproximativ jumătate din aceștia (49,2%) s-au născut într-un oraș mare și numai o treime (29,8%) provin de la sate. Astă înseamnă că un segment larg din populația Donețkului este reprezentat de orășeni tradiționali. Deși acest oraș are o populație oarecum amestecată – și ruși, și ucraineni –, infrastrucțura sa culturală este aproape pur rusă. Numai în aşa-numita perioadă de "ucrainizare" din anii '20, au fost active puternice influențe ucrainene. Acestea au fost însă rapid sterse și înlocuite de politici stricte de rusificare. De exemplu, în 1989, aproximativ 40% din ucrainenii din Donețk considerau că rusa este limba lor maternă.

Lvovul din deceniile postbelice prezintă o imagine foarte diferită. Proportia ucrainenilor de aici a crescut constant (60% în 1959 și 79,1% în 1989), în timp ce

numărul rușilor a scăzut de la 27% în 1959 la 16% în 1989. Sursa cea mai importantă a acestui declin a fost migrația constantă a oamenilor din zonele rurale învecinate; aceștia au înlocuit segmentele de evrei și polonezi care fie fuseseră exterminați în timpul ocupației naziste, fie fuseseră repatriați forțat de Stalin după răboiu cu Polonia, în schimbul ucrainenilor care locuiau în zonele de graniță din estul Poloniei.

Lvov este un exemplu al tendinței vestului și, în mare, a centrului Ucrainei de a deveni mai puțin rusești și mai mult ucrainene. Unii cred că această tendință va apărea în întreaga Ucraină.³ Dar cum va reacționa în fața unui asemenea scenariu minoritatea rusă dintr-un oraș precum Donetsk? Va contribui ea la integrarea sau dezintegrarea Ucrainei?

O primă privire asupra rezultatelor sondajului nostru lasă impresia că dezintegrarea Ucrainei este un pericol ce trebuie luat în serios. Cea mai importantă problemă este, bineîntele, relația Ucrainei cu Rusia, subiecților li s-a cerut să se plaseze într-unul din cele șapte puncte ale unui spectru, puncte ce semnificau gradul de separare față de Rusia. Mai mult de jumătate din cei din Lvov au ales capătul "complet separați", în timp ce mai mult de jumătate din cei intervievați în Donețk au ales capătul opus. La fel, cînd au fost întrebăți ce direcție ar prefera pentru viitorul Ucrainei, cei mai mulți din Lvov (62,2%) au ales ca țara să rămînă total independentă. Pe de altă parte, 57% din cei întrebăți în Donețk au ales ca în viitor Ucraina să facă parte dintr-o federație mai mare, care să includă și Rusia.

Dorința de a se uni din nou cu Rusia ar putea fi înțeleasă ca un rezultat al declinului economic grav ce a început în Ucraina după proclamarea independenței, în 1991. În decembrie 1991, majoritatea locuitorilor din Donețk au votat pentru independență, deoarece credeau că perspectivele economice ale Ucrainei erau mai bune decît cele ale Rusiei. Dar absența reformelor economice din ultimii trei ani pare să aibă chiar efectul opus. Oricum, atitudinile locuitorilor din Lvov și Donețk față de situația economică prezentă nu sunt foarte diferite: 67% din cei din Lvov și 95,6% din cei din Donețk au evaluat schimbările economice din 1991 și pînă în prezent ca "negative" sau "foarte negative". Cei din Lvov se încăpăținează încă să susțină ideea independenței Ucrainei, în ciuda semnificației deteriorării a standardelor de trai. (De notat că, în conformitate cu sondajul nostru, venitul lunii mediu pe familie – 1.485 milioane cupoane – în Donețk, este mult mai mare decît cel din Lvov – 1.058 milioane.)

Și totuși, diferența majoră de atitudine dintre cele două orașe nu este economică, ci politică: 74% dintre subiecții intervievați în Lvov au caracterizat schimbările politice petrecute de la proclamarea indepen-

dentei ca "pozitive" sau "foarte pozitive", în timp ce 82,2% dintre cei din Donețk consideră că aceste schimbări sunt "negative" sau chiar "foarte negative". Cea mai elocventă descoperire este că în Lvov, gruparea politică cea mai nepopulară este reprezentată de comuniști, în timp ce în Donețk aceasta este reprezentată de naționaliștii ucraineni.

Ar fi foarte tentant să se afirme că în spațele acestei rupturi politice se află compoziția etnică diferită a celor două orașe. Dar o asemenea afirmație nu poate fi sprijinită de studiul nostru, deoarece – și asta nu în ultimul rînd – problema etnică în Ucraina se dovedește a fi mult mai complicată decît pare la prima vedere. În schimb, am descoperit că uneori identitatea etnică nu apare în stare pură, ci amestecată cu alte tipuri de loialități. De exemplu, unul dintre cele mai izbitoare rezultate ale cercetării noastre a fost descoperirea unui nou tip de identitate în Donețk. Rogați să alea că o descriere care să-i definească cel mai bine, 45% din persoanele intervievați s-au auto-identificat ca "sovietici" ("Soviet-skie"). Aproximativ un sfert din ceilalți locuitori se consideră ucraineni, iar o cincime, ruși. Astă înseamnă că, în general, jumătate din ucrainenii legali (conform pașapoartelor) și jumătate din rușii legali din Donețk se auto-identifică sovietici. În contrast cu această situație, în Lvov, identitatea legală (sau așa-numita identitate națională obiectivă) corespunde direct identității naționale subiective; numai 4,9% dintre cei intervievați s-au declar "sovietici".

Care este portretul acestor "sovietici"? Majoritatea (76,6%) s-au născut în Ucraina, jumătate din ei într-un oraș mare (probabil că cei mai mulți s-au născut chiar în Donețk); numai o treime s-au născut la sate. Părinții au fost, în cele mai multe cazuri, ruși (42-47%) sau ucraineni (40%). Această identitate "sovietică" nu are nici o legătură directă cu vîrstă: un număr aproape egal de tineri și bătrâni s-au auto-identificat ca "sovietici". Același lucru se poate spune și despre diferențele de educație.

Unul dintre cei intervievați s-a definit ca "un produs al socialismului". Identitatea sa de sovietic provine din faptul că toată viața a trăit în Uniunea Sovietică. Dar calitatea "sovietismului" său depinde, după cum a declarat, de cît de departe s-a aflat această Ucraina față de fiecare parte componentă a fostei Uniunii sovietice, inclusiv față de centru. "În Ucraina, chiar și rușii vorbesc într-un fel nerus", a explicat el.

"Identitatea sovietică" se bazează pe loialități diferite, unele dintre acestea fiind reconciliabile, iar altele în conflict. Acest lucru este adevărat în special în ceeace privește așa-numita identitate sovietică este un asemenea tip. De exemplu, după dispariția Uniunii Sovietice, procentul de sovietici a înregistrat deja o

scădere semnificativă. Această afirmație se bazează pe compararea rezultatelor unui sondaj realizat în 1991, referitor la populația vorbitoare de rusă din republicile non-ruse (75% dintre aceștia se defineau ca ruși) cu rezultatele sondajului nostru (45% din cei intervievați în Donețk s-au definit ca sovietici). Probabil că majoritatea acestora din urmă va alege identitatea de ruși, iar ceilalți vor alege să devină ucraineni.

Dar, important pentru noi, acum, este faptul că existența identității "sovietice" sugerează că cei din Lvov și Donețk au multe în comun. Numai 1% din persoanele intervievați în Lvov și 5% din cele intervievați în Donețk și-au exprimat dorința ca Ucraina să fie împărțită în cîteva țări separate. Fiecare însă voia ca regiunea sa să facă parte din Ucraina. În timp ce locuitorii celor două orașe au opinii aproape complet opuse asupra tipului de viitor pe care-l doresc pentru Ucraina, ei sunt de acord cu ceea ce nu vor – regionalizarea. Chiar în Donețk, majoritatea au fost de acord că unitatea Ucrainei este mult mai importantă decât nevoie fiecare regiuni în parte. Foarte mulți cred că regiunii lor i-ar fi și mai rău dacă nu ar face parte din Ucraina. Și o majoritate covîrșitoare consideră că regiunea lor are un destin comun cu restul Ucrainei. □

NOTE:

1. David Saunders, *Istoria modernă a Ucrainei*, European History Quarterly, vol. 21, No. 1 (1991), p. 85.

2. Szporluk Roan, "reflecții asupra Ucrainei de după 1994: Dilemele națiunii", *The Harriman Review*, vol. 7, No. 7-9 (martie-mai 1994), p. 1-2.

3. Vezi nota din textul în limba engleză.

* Proiectul a fost sponsorizat de sociologul Okasana Malanchuk (de la Universitatea din Michigan) și de expertii în științe sociale Natalia Chernysh și Yaroslav Hrytsak (amândoi de la Universitatea de Stat din Lvov). El a fost finanțat de filiala West Ukrainian a Fundației Soros. Acest proiect a încercat să completeze faimosul studiu american "The Detroit Area Studies".

Traducere după *The East & Central Europe Program Bulletin*, februarie 1995, de Adriana CONSTANTINESCU

YAROSLAV HRYSYAK is the Director of the Institute of Historical Research, Ivan Franko, State University of Lvov, Ukraine.

Problema supraviețuirii

PAULA J. DOBRIANSKI

LA DOI ANI DUPĂ renașterea sa ca stat independent, Ucraina luptă să supraviețuiască. Economia este în derivă; din punct de vedere politic, Crimeea este un butoi cu pulbere; date fiind rezultatele alegerilor parlamentare din primăvara anului 1994, perspectivele pentru un guvern eficace rămân nesigure; intențiile Moscovei în privința Kievului, sănătății și existența Ucrainei este în pericol.

Estimările Occidentului privind viitorul Ucrainei se întind de la un pesimism absolut – notabilă fiind în acest caz evaluarea Serviciului Național CIA care prevede că eșecul economic va duce probabil la o ruptură între estul și vestul Ucrainei – pînă la evaluări mai pline de speranță privind viitorul politic al Kievului. Acestea din urmă sunt urmarea unor interpretări optimiste ale opiniei publice ucrainiene precum și a faptului că rușii nu constituie majoritatea în nici un oblast (subdiviziune administrativă în republicile sovietice) din estul Ucrainei.

Mai puține sunt însă opiniile contrare referitoare la consecințele de ordin geopolitic și militar care ar surveni în cazul colapsului politic al Ucrainei. Cei mai mulți analiști sunt de acord că acesta ar aduce după sine și un război civil și o confruntare militară rusoucraineană. Sunt mulți și cei care, asemenea lui Karen Elliott House, consideră că “din punct de vedere al securității, amenințarea majoră pentru Europa în viitorul apropiat va fi reprezentată de încercările Rusiei de a reabsorbă Ucraina” și că de aici ar putea rezulta o violență ce va fi cu mult mai mare decât cea a conflictului iugoslav. O prăbușire a statului ucrainian va însemna mai mult ca sigur sfîrșitul experimentului democratic din Rusia și întoarcerea la imperialism, lucru care ar avea implicații grave pentru securitatea occidentală. După cum afirmă Zbigniew Brejinski, “Rusia poate fi ori un imperiu, ori o democrație, dar nu amândouă”.

Pentru a evita rezultatele nefavorabile, Ucraina are nevoie de colaborarea tuturor factorilor în măsură: guvernul ucrainean și opozitia sau forțele reformiste; guvernul rus și alți actori politici sau birocratici ruși; și în cele din urmă dar nu ultimele, guvernele occidentale.

Pentru a fi mai precisi, atât responsabilitatea majoră pentru viitorul Kievului, cît și posibilitatea de a trasa linile acestui viitor stau în puterea guvernului și a poporului ucrainean. Acțiunile altor părți pot cel mult să facă succesul ucrainenilor mai mult sau mai puțin probabili.

Interese diferite, perspective diferite

Pe malurile Niprului, în Kiev, se află statuia întemeitorilor orașului: Kiy, Secek, Khoriv și sora lor, Libid. Statuia amintește de nașterea unui oraș și de dezvoltarea unei națiuni într-un loc unde se înșilneau drumurile strategice și comerciale ale Eurasiei. și totuși, însă și istoria pe care o simbolizează au înțelesuri diferite pentru ruși și pentru ucraineni.

Cei mai mulți ucraineni își privesc istoria ca pe un sir de repetate și brutale eforturi de subjugare a țării lor, în primul rînd din partea Rusiei, dar și din partea Poloniei, Austro-Ungariei și Turciei otomane. Cu o astfel de percepție a lucrurilor, istoria Ucrainei este mărturia unor trădări, exploatari, suferințe și divizări – un proces de victimizare care nu a avut decât două scurte perioade de independentă autentică. Prima, cînd cazații au fost guvernați de un conducător ales, Hatmanul Bogdan Hmelnitsky (1648-1954). În cea de-a doua perioadă, 1918-1920, rușii erau angrenați într-un război civil propriu. Kievul – deseori atacat de barbari, occidentali sau alte popoare slave – este simbolul mîndru al hotărîrii Ucrainei de a supraviețui și triumfa.

Din păcate, această imagine nu este împărtășită, în general, de ruși, mulți dintre aceștia amintindu-și cu mîndrie de perioada rusească din istoria Kievului, cînd acest oraș, cu mult timp înainte ca Moscova să iasă în evidență, a fost unul dintre marile orașe rusești, alături de Pskov, Novgorod, Suzdal și Vladimir. Rușii cred sincer că, în afara perioadei comuniste cînd toată lumea a suferit lipsuri, țara lor a dat dovdă de altruism de-a lungul istoriei față de celelalte popoare slave în general și față de ucraineni în special. De pildă, ani întregi, manualele rusești au descris Tratatul de la Pereyaslav-

skaya Rada din 1654, prin care se realiza încorporarea Ucrainei în Imperiul Rus, ca pe un eveniment glorios ce elibera Ucraina de sub opresiunea otomană și poloneză. Din moment ce Kievul este unul dintre cele mai vechi orașe slave, independența Ucrainei este astăzi o realitate neplăcută ce amintește de colapsul Rusiei imperiale.

Pe lîngă înfrîngerea psihologică pe care a reprezentat-o, pierderea Ucrainei a însemnat și o lovitură serioasă pentru economia Rusiei și a diminuat în mare măsură influența geopolitică a acestei țări. Este de fapt un aspect pe care Lenin l-a anticipat foarte bine cînd remarcă: “Dacă pierdem Ucraina, ne pierdem capul”. Dată fiind această premisă, nu este deloc suprînzător că în 1918, guvernul condus de Lenin nu a mai recunoscut Tratatul de la Brest-Litovsk și a recuperat Ucraina de îndată ce Germania a fost suficient de slabă ca să permită acest lucru.

Rusia nu s-a împăcat încă cu independența Ucrainei pe care o consideră o aberație temporară. Sondajele de opinie arată că atât majoritatea populației ruse în general, cît și majoritatea politicianilor democratici văd independența Ucrainei ca pe o greșeală tragică ce trebuie corectată. Toti conducătorii ruși înțeleg că, dintr-o mulțime de motive geopolitice, economice și chiar psihologice, existența unei Ucraine independente și puternice le va limita în mare măsură opțiunile. Ca atare, guvernul rus a dovedit foarte clar că dorește să exacerbze și să exploateze problemele economice ale Ucrainei, năpustindu-se asupra guvernului Kravciuk ca să rezolve toate problemele sensibile dintre cele două țări: arsenalul nuclear din Ucraina, flota Mării Negre, tratamentul rușilor din Ucraina și statutul Crimeei. Relațiile ruso-ucrainene sunt și mai mult complicate de politica externă și de apărare adoptată de Rusia față de “vecinătatea apropiată”, politici îmbrățișate acum de întreg spectrul politic rusesc, de la Vladimir Jirinovski la ministrul de externe, Andrei Kozîrev. Independența Ucrainei va constitui o barieră în calea ambiiilor Moscovei de a exercita o influență puternică nu numai asupra evoluțiilor din fosta Uniune Sovietică, ci și din Europa Centrală și de Est.

O axă cu probleme

Luînd în considerare premisele strategice divergente, nu este suprînzător că Moscova și Kievul văd Comunitatea Statelor Independente (CSI) în mod diferit. Pentru Ucraina, ea reprezintă un aranjament de conveniență temporar, care urmărește în primul rînd să usureze un divorț civilizat între Rusia și Ucraina. Pentru Rusia, CSI este o instituție mai mult sau mai puțin permanentă care urmărește usurarea unei tranziții politice dureroase spre o “uniune”, precum și legitimarea unei dominații economice, politice și chiar militare a Rusiei asupra țărilor din fosta Uniune Sovietică.

Rușii sunt foarte sinceri în privința aspirațiilor lor, în general, și în privința relației dintre dimensiunile economice și politice ale statului de membru CSI, în particular. Iată, de pildă, remarcă adjunctul primului ministru rus, Alekandrî Šokin, că a avea statutul de membru CSI va aduce după sine o pierdere parțială a suveranității economice și politice. Sau faptul că secretarul de presă al lui Eltsîn și-a exprimat convingerea că unionea economică va fi “inevitabil și logic” urmată de uniunea politică¹.

Faptul că Rusia nu se așteaptă ca Ucraina să supraviețuiască și faptul că i-ar plăcea să o reincorporeze nu înseamnă că Moscova este pregătită să pornească un război și nici măcar să-și asume riscul enorm al unui conflict armat. Cu excepția cîtorva fanatici ca Jirinovski și Ruțkoi, condescerea politică a Rusiei se mulțumește să aștepte ca Ucraina să le pice în brațe; este și mult mai ușor să evite însemnările formale ale imperialismului, recunoscind suveranitatea Ucrainei, în timp ce se pregătește pentru o hegemonie reală.

Pînă acum, guvernul rus a avut un comportament extrem de prevăzător. Si se pare că va rămîne așa dacă în Rusia nu va avea loc o reorientare politică fundamentală sau dacă în Ucraina nu va izbucni o revoltă internă masivă. În același timp însă, nu se poate exclude posibilitatea unei confruntări neplanificate. Evenimentele din Georgia, Azerbaidjan, țările baltice și mai ales din Moldova demonstrează că guvernul lui Eltsîn și Ministerul Apărării de la Moscova nu dețin controlul complet al armatei ruse. (Au trecut deja cîțiva ani buni de cînd Armata a 14-a din Moldova funcționează ca o forță neobedientă, controlată în totalitate de comandanțul ei, generalul locotenent Alexandrî Lebed.) În cazul Ucrainei există posibilitatea unei confruntări pînătate de ofițerii flotei Mării Negre, o confruntare care ar implica atât unitățile ucrainene staționate în Crimeea, cît și trupele ruse din Republica Nistreană și din Caucaz.

Crimeea constituie o provocare deosebită. Puternice sentimente pe care le trezește la Moscova și la Kiev sunt cel mai bine caracterizate de Vladimir Jirinovski: “Kuweitul este pentru Irak ceea ce Crimea este pentru Rusia.” Ar putea fi amintită și amenințarea promisiunei a ministrului adjunct de externe al Ucrainei, Boris Tarasiuc, că “Dacă Rusia ne ia Crimea, Ucraina va rămîne o țară nucleară.”

Peninsula a fost transferată Ucrainei de către Hrușciov în 1954. Ironia este că scopul acestui dar era comemorarea a 300 de ani de la reunificarea Ucrainei cu Rusia. Cei 2,5 milioane de locuitori din Crimea sunt 67% ruși, 26% ucraineni și 10% tătari. Aproximativ o treime din populație este formată din trupe active și militari în rezervă, care, în general, sunt pro-ruși. Pe de altă parte, tătarii, care au suferit mult în urma deciziei lui Stalin de a-i deporta pe toți în Siberia, văd în conducerea ucraineană cel mai mic dintre două reale.

În timp ce majoritatea celor din Crimea au votat

initial pentru independența Ucrainei, aceste sentimente par să se îndrepte astăzi spre o autonomie în cadrul unei structuri federale mai slabe, cu baza la Kiev, dacă nu chiar spre o independentă totală față de Ucraina. La alegerile prezidențiale din Crimeea, care au avut loc în ianuarie 1994, candidatul pro-Ucraina, Mikola Bagrov, a fost învins de pro-rusul Iuri Meșcov. La 27 martie, au avut loc simultan alegerile pentru parlamentul Crimeei și cele parlamentare nationale ale Ucrainei. Cu fortele pro-Meșcov și cu blocul separatist Rosia cîștigînd 67% din voturi (adică 64 din cele 98 de locuri din Parlament), rezultatul a întărît și mai mult controlul politic al președintelui Meșcov. Cu toate acestea, așa cum au subliniat Miron Wasilik și Ian Brejinski. "Deși controlul lui Meșcov asupra parlamentului din Crimeea a fost întărît, poziția sa politică din Crimeea dă semne de slăbiciune. În ciuda apelurilor sale puternice de a boicotă alegerile naționale parlamentare, 61% din populația Crimeei a participat". Mult mai importantă, poate, sunt rezultatele referendumului din Crimeea, realizat ca "un sondaj de opinie" în timpul alegerilor parlamentare din martie, deoarece Kievul interzise un referendum. Acesta a arătat că 74,8% au fost de acord că Crimea ar trebui să aibă o mai mare autonomie față de Kiev, 82% au susținut ideea unei duble cetățenii – rusuo-ucrainene –, 77,9% au sprijinit ideea ca decretele prezidențiale să aibă valoare de lege.

Dilema cu care se confruntă astăzi Kievul este modul în care să fie opriți Meșcov de la a nu merge prea departe, fără a provoca vîrsări de sînge imense și fără a duce astfel la o intervenție din partea Rusiei. O politică dură de blocadă economică din partea Ucrainei – Crimea primește 80% din proviziile sale din Ucraina – ar fi aproape sigur antiproductivă. Pe de altă parte, o politică excesivă de acomodare – cum ar fi, să-i permită lui Meșcov să asigure autonomia totală a Crimeei în cadrul unei structuri-federale – s-ar putea solda cu un eșec, încurajînd conducătorii Crimeei să încerce să obțină din ce în ce mai multe concesii din partea Kievului. Din moment ce foarte multe dintre fostele ofițerii ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice – și majoritatea conducătorilor ucraineni se potrivesc acestor descrieri – consideră că tocmai politicile excesive de acomodare duse de Gorbaciov în cazul țărilor baltice, Georgia și Ucrainei au condus la destrămarea Uniunii Sovietice, guvernul de la Kiev dorește în mod clar să evite o experiență asemănătoare cu Crimea.

Armata – vești bune și vești proaste

Potibilitățile militare, precum și o doctrină militară sănătoasă care să poată fi folosite astăzi pe timp de pace și în caz de război, reprezintă două aspecte hotărîtoare pentru supraviețuirea unei Ucraine independente. Pînă acum, politica militară a acestieia a avut momente bune și momente mai puțin inspirate. Guvernul de la Kiev a avut un start bun. El a preluat controlul asupra fostelor trupe sovietice și asupra instalațiilor militare de pe teritoriul său. El a cerut totodată ca toți soldații și ofițerii să depună jurămînt de loialitate. Cei care au refuzat au fost trimiși înapoi în Rusia. În cele din urmă, în jur de 10.000 de ofițeri dintr-un total de 300.000 au fost eliberati, fie pentru că au refuzat să depună jurămîntul, fie pentru că existau alte probleme privind loialitatea lor. În timp ce majoritatea ofițerilor rămăși săi ruși sau ucraineni puternic rusificați și în timp ce aproape toți recruii săi ucraineni, situația este diferită față de cea din alte țări foste sovietice, în care tensiunile etnice din armată par să fie în mare măsură absente sau ținute sub control.

Ucraina a avut noroc și cu primul ministru al apărării pe care l-a avut – generalul Constantin Morozov, un ofițer foarte capabil. Sub îndrumarea acestuia, încă de la început, Rada ucraineană (parlamentul) a pus la punct o doctrină militară riguroasă din punct de vedere politic, care declară statutul de neutralitate al țării, independentă față de orice amestec politic din partea armatei și întretinerea de relații pașnice cu vecinii. Totodată, Ucraina și-a folosit armata în operații de menținere a păcii, exercitînd o influență pozitivă în conflictul din Bosnie.

Cam astăndupăveștile bune. Din păcate, conducerea Ucrainei s-a dovedit incapabilă să instituie un control civil efectiv sau măcar unul centralizat asupra activelor militare. Situația nu este caracterizată neapărat prin nesubordonare, ci print-o lipsă de ofițeri cu experiență și cunoștințe, care să poată exercita o conducere eficientă. Problema aceasta este exacerbată și de faptul că în fosta Uniune Sovietică, toate activele militare erau controlate de la Moscova și, ca atare, experiența Ucrainei în gestionarea forțelor la un nivel mai larg decât cel local este foarte mică. Astfel, conducătorii locali din cadrul armatei se bucură de o autonomie considerabilă. Pe lîngă aceasta, Ucraina știe prea puțin despre o strategie militară națională, despre planificarea apărării, despre bugetul pentru apărare sau despre pregătirea în teren. În locul acestora, armata ucraineană a reușit să mențină cît de cît – adică astăndupă cît îi permiteau condițiile economice în declin – echipamentul și infrastructura sovietice pe care le-a moștenit.

În timp ce este greu ca numai armata singură să fie învinuită, modul de gîndire al Ucrainei referitor la arsenalul nuclear este și el deosebit de alarmant. Se pare că armata nu a reușit să primească lucrurile prin prisma consecințelor ce decurg din faptul că Ucraina continuă să dețină arme nucleare. Aceasta a fost o problemă încă de cînd s-a semnat Acordul tripartit în ianuarie 1994, conform căruia Kievul păstra un anumite număr de arme nucleare pentru cîțiva ani. Înaltul comandament de la

Kiev a neglijat, de asemenea, să analizeze modul în care ar putea obține o forță de descurajare optimă din faptul că deține arsenal nuclear – pentru cine stie cît timp de acum încolo. El nu s-a gîndit nici la modul în care ar putea consolida securitatea Kievului o dată ce denuclearizarea Ucrainei se va produce, construind în acest sens un sistem de apărare credibil și la costuri acceptabile. Această stare a lucrurilor a avut consecințe negative și asupra situației apărării și asupra reputației internaționale a Ucrainei.

Oferind numeroase asigurări cum că intenționează foarte serios să devină un stat non-nuclear și fără să mai recunoască apoi sau pur și simplu fără să implementeze aceste asigurări, Ucraina a creat impresia că este un partener diplomatic în care nu se poate avea încredere. Ironia este că dacă la început Kievul ar fi insistat că dorește să păstreze o modestă forță nucleară, fiind în același timp de acord să distrugă arsenalul nuclear pre-văzut în acordul START și să implementeze măsurile de creștere a confidenței (de exemplu, să renunțe la starea de alertă a forțelor), ar fi reușit probabil să obțină un acord internațional, deși fără consumătorul Moscovei. De asemenea, dacă guvernul ucrainean ar fi adoptat expresia "descurajare limitată", ar fi fost mult mai dificil pentru guvernele occidentale să o critice.

Bineînțeles că, acum, aceste opțiuni nu mai sunt viabile. În timp ce eșecul din acest domeniu este atribuit în primul rînd conducerii civile de la Kiev, aramata ucraineană nu a încercat să dezvolte o apărare convențională de bună calitate și dacă posesia pe termen nedefinit a armelor nucleare era practic imposibilă din punct de vedere politic, Kievul ar fi putut cel puțin să le păstreze temporar. Si în final, Ucraina a ajuns în cea mai nefericită situație – a plătit un pret politic foarte scump pentru păstrarea arsenalului nuclear și și-a jucat rolul în propaganda anti-Ucraina făcută de Moscova, fără a obține mare parte, sau deloc, din capacitatea de descurajare pe care ar fi putut să o aibă datorită poziției sale nucleare.

Unul dintre cele mai serioase puncte de dezacord între Ucraina și Rusia se referă la controlul celor 300 de vase din flota Mării Negre. În ultimii doi ani au avut loc cel puțin patru încercări de împărțire a activelor flotei și a instalațiilor de uscat, fără a potoli tensiunile majore. Cel mai recent acord a fost semnat la 15 aprilie 1994, la Moscova, de către președintii Eltsin și Kravciuk. Conform înțelegerii, aproximativ 20% din activele flotei erau destinate Kievului, iar restul mergea în Rusia. Flota ucraineană și cea rusă urmău să staționeze separate. Totuși, aproape imediat, miniștrii apărării din cele două țări au început disputele asupra termenilor-cheie din acord. Fuga recentă a unui vas din Sevastopol spre Rusia, cu forțele ucrainene urmărindu-l prin Marea Neagră, demonstrează dramatic pericolul faptului că Ucraina nu se bucură de loialitatea totală a cîșterilor săi.

Lipsa reformei economice

Deși complicatul menet rusuo-ucrainian asupra problemelor de securitate a preocupat Kievul, Moscova și capitalele occidentale, criza economiei ucrainene are și ea implicații geopolitice importante. Absența unei reforme economice și evoluții interne ce decurg din aceasta sănătatea sănătății și asupra reputației internaționale a Ucrainei.

Economia Ucrainei continuă să se deterioreze. În timp ce majoritatea țărilor din fosta Uniune Sovietică au economii bolnave, declinul economic din Ucraina este cel mai rău dintre toate. Deși în ultimile luni rata inflației a scăzut, rate duble au fost de nestăvilit în 1993. Moneda națională și-a pierdut aproape întreaga valoare. Producția industrială a scăzut cu 60% față de anul trecut și se tipăresc cu 25% mai mulți bani decât în ianuarie-februarie 1993. Si nici nu se arată vreun semn de îmbunătățire la orizont. Conform caracterizării făcute de Victor M. Pynzenyk, fostul adjunct al premierului ucrainean și ministru de economie, guvernul Kravciuk a abordat reforma economică ca pe una "de soc fără terapie".

Numerosi factori au contribuit la această stare a lucrurilor. Ucrainenii au moștenit o situație grea. Întreaga economie sovietică a decăzut în anii '80, iar în ultima parte a deceniului declinul a fost chiar mai grav. O altă moștenire sovietică cheie a fost strînsa interdependență dintre întreprinderile de stat din Ucraina și fabricile răspîndite pe întreg teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Tăierea acestui cordon omobilic s-a dovedit a fi extrem de dificilă. Între timp, sectorul energetic ucrainean a depins în mare măsură de livrările de petrol și gaze din Rusia, de proviziile sale de combustibil nuclear și de hotărîrea de a primi deșeurile nucleare sau de alt tip. Fabricile ucrainene sunt obișnuite să fie subvenționate cu surse de energie. Din punct de vedere politic, pentru Kravciuk și colegii săi de la Kiev a fost foarte greu să ia o poziție împotriva puternicelor interese economice regionale, mai ales în partea estică a Ucrainei – vorbitoare de rusă – care, tradițional, a întreținut relații strînsă cu provinciile rusești vecine. Pe lîngă toate acestea, Rusia a arătat clar că dorește să recurgă la șantajul economic, ridicînd mult prețurile pe care Ucraina ar trebui să le plătească pentru petrol și gaze în timp ce continua să mențină vechile prețuri pentru produsele agricole și industriale ucrainene.

Guvernul lui Kravciuk trebuie și el învinovătit pentru această stare. Dominat fiind de foști membri ai aparatului comunist și de foști manageri economici,

guvernul nu a reușit să elaboreze și să implementeze un program comprehensiv de reformă economică. El nici nu a pus capăt declinului economiei planificate și centralizate, dar nici nu a înlocuit acest sistem tradițional cu ceva orientat mai mult spre economia de piață.

Criza economică are efecte serioase privind popularitatea guvernului. Un sondaj de opinie realizat de Centrul Inițiatiilor Democratice arată că majoritatea populației Ucrainei crede că economia este într-o stare critică sau chiar catastrofală, iar aproximativ 80% dau vina pe guvern. Este foarte clar că această criză economică a contribuit la dezvoltarea regionalismului și a polarizării și astă încă de la compoziția preliminară și orientarea noului Parlament. Coaliția Democratică Ucraina, de centru-dreapta, care predomină în Kiev și în partea vestică a țării, susține ideea integrării Ucrainei în structurile economice europene și a menținerii unui stat unitar; Blocul interregional pentru Reforme, cu o orientare centru-stânga, care predomină în sudul și estul Ucrainei, sprijină intrarea completă a Ucrainei în uniunea economică CSI, precum și restrukturarea federală. Rezultatele referendumurilor ținute astă în Ucraina de est (privind integrarea în uniunea economică CSI) cît și în Crimeea (privind autonomia față de Kiev) se dorescă în mare parte nemulțumirii populației față de condițiile prezente și față de lipsa acțiunilor din partea conducerii Ucrainei. Așa cum a demonstrat-o prezența uriașă la vot (75%) în cadrul recentelor alegeri parlamentare, oamenii doresc un guvern care să se occupe și să reușească să rezolve problemele care chinuie suveranitatea Ucrainei. Căderea economică nu va aduce cu sine numai diviziuni sociale; dacă ea va atinge acel nivel care să conducă la tulburări civile grave, atunci interventia Rusiei este foarte probabilă.

Cum se văd lucrurile de la Washington

Din punct de vedere strategic, Ucraina este importantă pentru SUA din trei motive. În primul rând, ea constituie o zonă-tampon foarte întinsă și eficace – o zonă de mărimea Franței – între Rusia și o mare parte a Europei Centrale. Dacă Ucraina va ajunge din nou sub conducerea Rusiei, indiferent din ce motiv, și va înceta să îndeplinească această funcție, atmosfera politică din Europa Centrală se va modifica radical și înspre rău. Problemele pentru America în regiune vor spori din momentul în care vechea superputere rivală va redeveni depozitar majoră a puterii în zonă – sau cel puțin va redeveni o amenințare ușor de percepță.

În al doilea rând, o stare de haos și violență internă într-o țară de mărimea și importanță Ucrainei ar înrăutăți perspectivele stabilității și democrației în Rusia și

în alte țări învecinate. Având în vedere granița comună cu Rusia, este foarte probabil ca dezordinea și tulburarea să treacă și acolo.

În al treilea rând, Ucraina este în prezent cea de-a treia putere nucleară din lume. Ea este totodată și cel mai tulburat posesor al acestui tip de arme, în număr semnificativ. Până acum, Statele Unite s-au dovedit foarte serioase în privința problemei proliferării armelor nucleare și Ucraina trebuie deci să figureze în calulele lor.

Acestea sunt motivele pentru care Statele Unite sunt obligate să formuleze o politică eficientă și coerentă față de Ucraina. Până acum însă, nu au făcut-o. Până destul de recent, politica Statelor Unite față de Ucraina a fost concepută aproape în totalitate din punctul de vedere al celui de-al treilea motiv expus mai sus. Imperativ era modul cel mai bun de a exercita presiuni asupra Ucrainei pentru a semna cît mai repede ratificarea Tratatului START 1, care înseamnă distrugerea arsenaliului nuclear și demararea procesului de aderare la Tratatul de Neproliferare. și într-adevăr, în timp ce administrația Clinton intenționa să-i confere Moscovei un loc proeminent printre toate celelalte state postcomuniste, viitorul relațiilor SUA-Ucraina părea lăsat în umbă. Din fericire, în ultimile cîteva luni se pare că a intervenit o schimbare orientată spre o abordare mai echilibrată.

Astfel, administrația pare să fie mai prevăzătoare în reafirmarea politicii sale "numai Moscova" și pare interesată în realizarea unor legături strîns cu numeroase alte țări non-ruse, printre care și Ucraina. În timp ce Statele Unite trebuie să continue să ducă o politică atentă și sensibilă în domeniul nuclear, o politică care să asigure aderarea Ucrainei la acordul tripartit privind forțele nucleare, ele trebuie totodată să ajute Kievul în rezolvarea astă a problemelor interne, cît și a unui posibil comportament nemaleabil din partea Rusiei.

Ai se acorda Kievului o perioadă de grătie de cel puțin șapte pînă la zece ani pentru implementarea Tratatului de Neproliferare este un aspect ce trebuie serios luat în considerare. O astfel de înțîrziere ar ajuta la realizarea a două obiective majore. În primul rând, Ucraina ar putea avea un minimum de forță de descurajare, timp în care și-ar putea face ordine în treburile interne, fiind în continuare vulnerabilă la presiunea Rusiei. În al doilea rând, acest interval i-ar da timp Kievului să dezvolte și să construiască un sistem de apărare convențională de încredere, lucru pe care nu l-a reușit pînă acum.

În același timp, o dată cu recentul compromis făcut de Statele Unite în problema nucleară, relațiile bilaterale s-au largit. Ca rezultat al vizitei președintelui Kravciuk în SUA la 4 martie 1994, legăturile economice americano-ucrainene au fost îmbunătățite. De pildă, s-a înființat o Comisie comună de comerț și investiții prin care se urmărește micșorarea barierelor comerciale

și promovarea investițiilor. 50 de milioane de dolari din fondurile Corporației Investițiilor Particulare Externe au fost alocate pentru proiectele de investiții în Ucraina. Alte zone în care cooperarea bilaterală s-a consolidat includ știință și tehnologia, agricultura, conversia apărării, cultura, energetică. Washingtonul este pregătit să aloce sume importante sub forma ajutorului economic, sume ce se ridică la valoarea totală de 700 milioane dolari în anul financial 1994 și 1995.

Ucraina ar trebui încurajată să elaboreze și să implementeze un program comprehensiv de reformă economică și ar trebui să i se asigure orice tip de asistență tehnică. Iar Statele Unite, care au acționat deja ca un intermedier corect și implicat în cadrul negocierilor cu Rusia privind armele nucleare, ar trebui să-lărgescă aria problemelor abordate, inclusiv și alte zone de dezacord dintre Rusia și Ucraina – cum ar fi stabilirea preturilor și plăților pentru petrol și gaze.

Este necesar totodată ca Statele Unite să sprijine eforturile Ucrainei de a se ancora ferm în arhitectura occidentală de securitate și economică. Având în vedere recenta decizie a administrației de a întîrziă lărgirea formală a NATO și de a opta în schimb pentru Parteneriatul pentru pace, Washingtonul ar trebui să adauge acestuia un conținut substanțial sub formă pregătirii staffului, pregătirii în teren – cu implicarea trupelor NATO și a trupelor din Ucraina, Polonia, Republica Cehă și Slovacia. Dacă realizarea unor programe de asistență militară la scară largă este încă o problemă controversată, există totuși o varietate de alte modalități de ajutare a Kievului prin antrenamente, menținerea în stare de funcționare a echipamentelor ca și modernizarea și dezvoltarea conceptelor doctrinale și planificarea forțelor. Putem, de asemenea, încuraja democrația central-Europene să coopereze mai strîns cu Ucraina în sferă militară.

Și, în cele din urmă, o atenție deosebită trebuie acordată depășirii stadiului Parteneriatului pentru pace și admiterii Ucrainei și a altor țări central-europene în NATO. Realizată cu îndemnare, o astfel de politică nu va cauza o ruptură deschisă în relațiile NATO cu Rusia, ci va consolida vitalitatea alianței în era post-războiului rece, asigurînd în același timp o barieră în calea curențului neoimperial și antioccidental din Rusia. Alte modalități de a consolida legitimitatea și poziția internațională a Ucrainei sunt reprezentate de încercarea de a o implica și mai mult în activitatea unor organizații regionale și internaționale cum ar fi CSCE sau ONU. Ar trebui, totodată, să încurajăm participarea Kievului în operații de menținere a păcii asemănătoare acțiunilor din Bosnia. Ar trebui, de asemenea, să sprijinim dezvoltarea structurilor democratice precum și a celor specifice economiei de piață. Crearea unei societăți civile și instituirea statului de drept sunt aspecte obligatorii pentru independența Ucrainei. Programe pentru

dezvoltarea partidelor politice, schimburi de tineri analiști și parlamentari, burse la facultățile de drept din America, dezbateri televizate – toate acestea reprezintă programe prin care să se intensifice asistența noastră pentru dezvoltarea democratică a Ucrainei.

Situatia este critică, dar nu lipsită de speranță. Kievul poate asigura suveranitatea și chiar prosperitatea țării, dacă adoptă o viziune strategică ce poate fi capabilă să inspire națiunea. Această viziune trebuie să fie a unei Ucraine care este națiunea-cheie în Europa Centrală și un factor major în cadrul sistemelor economice și de securitate occidentale, precum și a unei Ucraine ce întreține relații constructive cu Rusia. Pentru realizarea acestei imagini conducerea ucraineană trebuie să prezinte un pachet de măsuri economice pentru reformă care să atragă investitorii străini; ea trebuie să realizeze niște schimbări în domeniul legal și electoral care să distrugă monopolul deținut de veche nomenclatură la nivelul local și regional, consolidînd paralel legitimitatea noilor democrații; ea va trebui să ducă politici ferme care să mențină identitatea națională fără a aduce după sine schisme religioase sau etnice. Cu un asemenea set de politici, Ucraina nu numai că va supraviețui, ci va prospera.

O politică inteligentă din partea Statelor Unite ar putea sprijini aceste perspective. Statele Unite trebuie să continue să dovedească în mod public sau privat importanța pe care o conferă faptului că Ucraina trebuie să fie nu numai o democrație prosperă, ci și un stat independent și suveran cu granițe inviolabile. Dar, în cele din urmă, soarta independenței Ucrainei se va decide la Kiev.

NOTE

1. Roman Solcianyk, "Ucraina: un an de criză", RFE/RL Research Report, Vol. 3, no. 1, ianuarie 7, 1994, p. 40.

2. Myron Waslyk și Jan Brezezinski, "Actualizare privind Ucraina", No. 14, 15 aprilie, 1994, pp. 3-4.

Traducere de
Adriana CONSTANTINESCU
Studiul preluat din
The National Interest,
No 36, Summer 1994.

PAULA J. DOBRIANSKI was Director for European and Soviet Affairs at the National Security Council during the Reagan Administration. An adjunct fellow at the Hudson Institute, she is currently a senior international affairs and trade adviser to Hunton and Williams in Washington, D.C.

Punct de cotură

ANDREI MOCEAROV

DUPĂ CÎȘTIGAREA independenței, în 1991, Ucraina, promitea să fie una dintre republikele cele mai prospere ale fostei URSS. Așteptările n-au fost confirmate și Ucraina a devenit mai degrabă bolnavul fostului spațiu sovietic. Deja în 1993, trecind printr-o hiperinflație devastatoare, Ucraina devenise un motiv de îngrijorare pentru SUA și Europa Occidentală și o amenințare pentru stabilitatea Europei. Patru mari probleme confruntau țara, dar în același timp și comunitatea internațională: eșuarea implementării reformei economice, o polarizare politică adâncă între vestul naționalist și estul pro-rus; tendința de secesiune a Crimeii; stocul impresionant de arme nucleare pe care parlamentul ucrainean refuza cu încăpăținare să-l transfere în Rusia. Desigur că acestea au rămas și astăzi, dar pentru prima oară toate cele patru probleme par să aibă o sansă de a fi rezolvate.

Dintre evenimentele petrecute în Ucraina în ultimul timp, acordul stand by cu FMI este, fără îndoială, în fruntea listei. Dîncolo de detaliile tehnice, acest acord reprezintă semnalul debutului reformei și începutul unui marș prin care Ucraina încearcă să părăsească incomoda poziție de "lanternă roșie" în "divizia" CSI.

Prima jumătate a anului 1994, a fost pentru Ucraina una de frămîntare electorală și s-a finalizat cu alegerile parlamentare și prezidențiale. Constituirea unui parlament mai degrabă conservator – cea mai puternică fracțiune fiind cea a comuniștilor, fără a avea însă majoritatea absolută – și victoria lui Kucima în funcția supremă în stat, care a beneficiat în principal de voturile populației din răsărit – rusofonă și mai conservatoare – nu reprezentau la vremea respectivă semnale de bun augur pentru soarta reformei spre economia de piață. Cel puțin la prima vedere, pentru că o analiză atentă a spectrului politic parlamentar și a convingerilor nouului președinte Kucima conduceau spre o concluzie mai optimistă. Într-adevăr, parlamentul de la Kiev, apreciat ca și unianim mai degrabă conservator, dispunea totuși de o majoritate de independenti, aleși din rîndul liderilor locali, o parte cu apartenență politică mascată, dar cei mai mulți dintre ei fără o ideologie bine conturată, ceea ce crea premisele unei speranțe suplimentare, în sensul convingerii unei părți de a colabora pentru reformă. Dar lucrul cel mai important rămânea pragmatismul nouului președinte Leonid Kucima, înclinat spre reformă. Fost prim-ministrul în perioada președinției lui Kravciuk, nou președinte demisionare în 1993, tocmai pentru că parlamentul de la Kiev blocase tentativa lui de a declansă reforme decisive. Imaginea falsă creată în momentul alegerii sale în funcția supremă se datoră

faptului că el a cules în primul rînd voturile populației conservatoare, din estul Ucrainei (în trei provincii din Vest, de exemplu, Kucima a avut un sprijin mai mic de 4%). Mulți analiști își exprimau îngrijorarea că alegerea lui Kucima va adânci polarizarea între vestul naționalist, dar prooccidental – tocmai pentru că speranța identității statale ucrainene se sprijină în primul rînd pe Occident – și estul pro-rus. Dar acesta este și atul principal al lui Kucima. Legitimat de partea conservatoare a electoratului, datorită promisiunii de a strîng relațiile cu Rusia, Kucima, prin pragmatismul său reformator, avea sănse sporite de a obține și sprijinul de facto al vestului ucrainean. Tocmai aici eșuase Kravciuk, care dincolo de faptul că nu a dovedit o voință politică corespunzătoare era suspectat de populația pro-rusă de tendințe naționaliste și intrase astfel într-un blocaj total. Binomul reformă-strîngerea relațiilor cu Rusia dus de Kucima s-a dovedit a fi cheia deblocării situației din Ucraina. Totodată, Kucima a ales o linie moderată, apropierea de Rusia limitând-o la aria strict economică, fără a merge, de exemplu, spre o integrare militară sau chiar vamală, nemaivorbind de cea politică. În felul acesta, Kucima a reușit să-și păstreze sprijinul din partea mișcărilor naționaliste moderate din vestul Ucrainei.

Imediat după instalarea în fotoliul preșidențial, Kucima a început o cursă dificilă de lansare a reformei economice.

Împotrivirea parlamentului și a fostului prim-ministrul, antireformatorul Vitali Masol – eliberat din funcție, la 1 martie 1995 – au reprezentat obstacole serioase, dar pe care ambicioșul și tenacele fost director al unei uzine de rachete sovietice se pare că le-a depășit, cel puțin pînă acum, cu bine. Kucima a întărit echipa reformatoare, aducînd alături de Roman Špek – ministru al economiei – și Victor Yușchenko – directorul Băncii Centrale, alți reformatori conviști: cei doi adjuncți ai primului ministru Victor Pinzenik și Igor Mitiukov, precum și pe responsabilul cu privatizarea Iuri Leahu-nov. Alți consilieri economici de frunte ai președintelui au completat echipa reformatoare. Economistul suedez Anders Aslund, care a lucrat la reforma din Rusia, sub Gaidar și apoi Cernomîrdin, pînă la sfîrșitul anului 1993, a fost angajat de multimiliardarul George Soros să conducă o echipă de economisti vest-europeni pe lîngă guvernul ucrainean.

Deși parlamentul a blocat privatizarea pentru cîteva luni, în iulie 1994, Kucima a continuat intens negocierile cu FMI și în octombrie 1994 a reușit primele succese prin înlăturarea restricțiilor la export, liberalizarea prețurilor la energie, reforma impozitelor, relaxarea

controlului asupra valutei, reducerea subvențiilor pentru întreprinderile de stat și reducerea deficitului bugetar de la 20% din PNB la circa 10%. FMI a acordat primul ajutor de 730 milioane US\$ în două tranșe ca STF (systemic transformation facility). De asemenea, a primit 500 milioane USD de la Banca Mondială pentru a plăti energia livrată din Rusia.

Angajarea fermă a lui Kucima în promovarea reformelor a primit o recunoaștere deplină în timpul vizitei acestuia la 22-33 noiembrie 1994 în SUA, când președintele american – impresionat de radicalismul reformist al lui Kucima – s-a decis să ridice nivelul vizitei președintelui ucrainean la nivel de stat, gest cu profundă semnificație, dat fiind raritatea unui asemenea protocol.

Kucima a oferit în schimb americanilor aprobarea parlamentului de la Kiev asupra aderării Ucrainei la Tratatul de neproliferare nucleară, votat doar cu cîteva zile înaintea vizitei. Coroborat cu respescatarea graficului de transferare a armelor nucleare spre Rusia, conform înțelegerii dintre SUA, Rusia și Ucraina și a Tratatului START-1, acest act de voință politică a parlamentului ucrainean a rezolvat practic una din problemele care provocau îngrijorare. Votul a fost aproape unanim – 301 pentru, 8 contra – și a surprins oarecum, deoarece naționaliștii ucraineni considerau armele nucleare ca un mijloc de descurajare împotriva Rusiei, iar comuniștii ca pe un semn al puterii. Totuși, ambele grupuri au optat pentru o abordare pragmatică, considerînd că Ucraina are nevoie mai mult de sprijin și aprobare dinspre Occident decît de forță militară.

Înclinatia liberală a lui Kucima i-a convins pe americani – chiar și exigențul Zbigniew Brzezinski aplaudând schimbarea cursului spre reforme – și Ucraina a primit deja 900 milioane USD, devenind al patrulea beneficiar de ajutor american financiar după Israel, Egipt și Rusia.

La începutul lui decembrie 1994, Kucima a emis un decret privind privatizarea a peste 8.000 de întreprinderi de stat în anul 1995, într-o țară în care în cei trei ani de independentă mai puțin de 10% dintre întreprinderi fuseseră privatizate.

La sfîrșitul anului 1994, Kucima a reușit încă o victorie importantă, reușind să convingă parlamentul, sub amenințarea referendumului în caz de refuz, să ofere puteri sporite executivului și mînă liberă pentru numirea guvernului. Această lege asupra puterii în stat și autogovernării locale în Ucraina a reprezentat și un test al atitudinii Radei Supreme și un semn că balanța de forțe în parlamentul ucrainean s-a schimbat în favoarea reformei.

Luna martie a acestui an a reprezentat însă o cotitură decisivă a Ucrainei spre o angajare ferm pro-reformistă. Mai întîi, pe 1 martie, premierul anti-reformator Vitali Masol a fost nevoit să demisioneze, locul lui fiind preluat ad-interim de Evgheni Marciuk, un fost șef al Serviciului de Securitate ucrainean (moștenitorul KGB) cu o reputație de pragmatic loial. În felul acesta, grupul

pro-reformist din guvern, al căruia lider este prim-adjunctul primului ministru Victor Pinzanik s-a întărit. Două zile mai tîrziu, Ucraina a semnat acordul stand by de 1,8 miliarde USD cu FMI.

Pachetul de măsuri negociat timp de 5 luni prevede o politică monetară și fiscală strînsă și o liberalizare în continuare a prețurilor. Ucraina trebuie, de asemenea, să relaxeze politica restrictivă de export prin limitarea cotelor restrictive la cereale, să înlesnească sistemul rigid de înregistrare și să reducă semnificativ ponderea comerțului tip barter.

Acordul de împrumut a cărei primă tranșă va fi oferită în aprilie, după aprobarea Consiliului de administrație al FMI, va ajuta acoperirea deficitului cronic al balanței de plată de aproximativ 5,5 miliarde USD pentru acest an.

Acest deficit va fi acoperit de credite multilaterale de circa 2,1 miliarde USD, dintre care 1,8 miliarde USD, conform acordului stand by cu FMI, credite de la BERD și, de asemenea, de împrumutul de circa 900 miliarde USD pe bază bilaterală de la SUA, Japonia și UE.

Sprijinul UE este însă condiționat de închiderea centralei de la Cernobîl, dar partea ucraineană a refuzat mult timp acest lucru, astăzi din motive tehnice cît și economice (energetice).

O înțelegere de ultima oră a intervenit între UE și Ucraina în privința centralei de la Cernobîl, care, conform promisiunii ucrainene, va fi închisă pînă în anul 2000. În schimb UE s-a angajat să acorde ajutor finanțier și să sprijine construcția unei centrale electrice convenționale.

Comentînd planul ucrainean de reformă, directorul executiv al FMI, Michel Camdesus a declarat: "Este un program cuprinzător, puternic și curajos. Dacă va fi implementat riguros va constitui o rupere decisivă a Ucrainei de trecut, pe care comunitatea internațională o va saluta cu siguranță".

Încă două condiții trebuie să fie îndeplinite pentru ca FMI să ratifice acordul: aprobarea bugetului de către Parlament, prevăzînd un deficit de aproximativ 3,2% din PNB, acceptat de FMI și rezolvarea problemei datorilor cu Rusia.

Ambele evenimente s-au petrecut în luna martie. La 22 martie, parlamentul ucrainean a adoptat, la prima lectură, bugetul de austeritate pe anul 1995, ce corespunde exigențelor FMI, în special în ceea ce privește limitarea deficitului bugetar. 232 deputați au votat pentru și 81 împotriva. Acest vot a demonstrat încă o dată că singurii care se mai opun lansării reformelor sunt comuniștii și s-a conturat chiar o majoritate parlamentară formată din RUH și centriști, care sprijină demersurile reformatoare a lui Kucima.

De asemenea, după vizita la Kiev a primului adjunct al premierului rus, Oleg Soskovet, s-a ajuns la un acord de reesalonare a datoriei de 4 miliarde USD a Ucrainei față de Rusia, dintre care 2,5 miliarde USD față de diversi creditori ruși și 1,5 miliarde USD față de furni-

zorul de gaz GAZPROM. În felul acesta, ultimul obstacol a fost depășit, iar Kucima dispune acum de împuñătirile sporite și se sprijină pe un cabinet reformator, un parlament care, cel puțin deocamdată, este de partea lui și nu în ultimul rînd pe o serie de primari reformatori, aleși în vara și toamna trecută, din noua generație, întreprinzători și prooccidentali, cum ar fi cei din Odessa, Lugansk sau Mariopol. Singurii care se împotrivesc sunt comuniștii, care au anunțat prin liderul lor, Piotr Simonenko, că au hotărât la al doilea congres al partidului, care a avut loc la începutul lunii martie, că îi retrag sprijinul președintelui Kucima, deoarece nu și-a respectat promisiunile electorale, în special în domeniile economic și social. Deși formează cel mai mare grup parlamentar, ei nu dețin decât 95 de mandate, din totalul de 405 ocupate (45 sunt vacante) și nu vor putea bloca inițiativele reformatoare.

În plus, Kucima are asigurat un puternic sprijin din partea Occidentului, în special al SUA, președintele Clinton trimișindu-i personal o scrisoare de aprobare a reformelor și, de asemenea, planificându-și o vizită la Kiev după participarea la ceremoniile de la Moscova, de la 9 mai, cu ocazia sărbătoririi victoriei împotriva fascismului.

Situatia este extrem de asemănătoare cu cea din Rusia 1991, cînd Eltin avea un cabinet puternic orientat spre o reformă radicală, un parlament care îl sprijinea la vremea respectivă și suportul cel puțin moral al Occidentului.

Kucima ar putea să învețe din eșecurile experienței rusești, nu atât în planul reformei, care a avansat bine, ci al păstrării încrederii populației, prin acordarea unei atenții sporite protecției sociale și stopării creșterii crimei organizate, evitând astfel fenomenul pierderii legitimității ce se observă la marele vecin slav de la răsărit, unde Eltin și principalii lideri democrați sunt extrem de nepopulare.

Dar și Occidentul ar putea trage anumite învățăminte, în special în ceea ce privește o flexibilitate mai mare în disponibilizarea resurselor financiare, tocmai pentru a evita o agravare a nivelului de trai al unei populații și aşa săracite după trei ani de imobilism economic.

La 4 aprilie 1995, președintele Kucima a pronunțat un discurs de referință tip "starea națională" în fața parlamentului, subliniind necesitatea continuării reformelor de piață pe care le-a lansat și a criticat guvernul, care a fost ulterior demis de parlament cu un vot copleșitor - 209 contra 15. Această demitere îi oferă lui Kucima să aleagă o nouă echipă guvernamentală mai reformatoare, eliminând elementele conservatoare, care mai rezistaseră în vechiul legislativ. În același timp, consilierii lui Kucima au apreciat că miniștrii reformatori, care au reprezentat vîrful de lance al reformei, vor fi menținuți în noul guvern.

Kucima a promis să strîngă legăturile cu Occidentul și să intensifice cooperarea cu Rusia, ca principal partener strategic al Ucrainei. Președintele ucrainean a

apreciat că primele rezultate ale reformei sunt deja vizibile, cîștind statisticile care arată creșterea producției la sfîrșitul anului 1994 pentru prima dată după 4 ani.

Hiperinflația s-a atenuat, comerțul este în creștere iar investițiile au început să curgă. Banca Centrală a redus dobînda de refinanțare, iar karbovanet-ul, moneda ucraineană, s-a stabilizat. Totuși, a recunoscut că populația nu simte încă vreo îmbunătățire. De aceea, a propus o terapie soc, mai ales în ceea ce privește liberalizarea prețurilor, în particular a prețurilor la energie: "Terapia soc pe care celelalte țări au aplicat-o a fost o parte a procesului de adaptare la prețurile mondiale. Ele au realizat acest lucru dintr-o singură lovitură și au obținut condiții economice stabile" și a continuat: "Principala verigă a stabilizării va fi implementarea reformelor economice radicale și crearea unui sistem economic calitativ nou în Ucraina".

Consilierii președintelui ucrainean au dezvăluit că acesta va cere probabil o aprobare parlamentară a "legii asupra puterii" care extinde puterile prezidențiale. Deși parlamentul a aprobat legea în decembrie 1994 nu este dispus să-i ofere un fundiment constitucional.

Se pare că și Kucima a ajuns la concluzia că, cel puțin în spațiul ex-sovietic, reforma este puțin compatibilă cu democrația, și că în prima fază pentru promovarea decisivă a economiei de piață este nevoie de o conducere autoritară.

Consilierul economic de pe lîngă guvernul de la Kiev, economistul suedez Anders Aslund, consideră că Kucima detine trei avantaje. În primul rînd, elita politică este slabă, comparativ cu Rusia, fiind puține persoane care ar fi capabile să se opună reformei sau să lupte în acest sens; acest lucru prezintă și dezavantajul existenței unui număr mic de lideri puternici, dar compensat de faptul că acești oameni fac ceea ce li se spune. În al doilea rînd, o nouă generație de lideri regionali au fost aleși vara trecută. Cîteva orașe, inclusiv portul de la Marea Neagră, Odessa și orașele miniere Donețk și Lugansk sunt conduse de tineri întreprinzători care doresc să scape de reglementări inutile. Aslund consideră că aceștia "sunt genul de oameni care au apărut în 1840 în Europa Occidentală și care au reprezentat vîrful de lance al laissez-faire-ului". În al treilea rînd, Ucraina a trecut prin mai multe crize economice și a dovedit că populația dovedește răbdarea de a rezista unei stabilizări dureoase: "Ucrainienii sunt stoici. Ultimul val hiperinflationist din iarna lui 1994 a coincis cu o criză energetică, care a lăsat apartamentele înghețate, dar nu s-a amorsat nici măcar o singură demonstrație de protest".

Într-un sondaj efectuat la începutul lui 1995, în Ucraina, la întrebarea "Ce fel de țară ar dori să fie imitată", ucrainienii au pus Germania și SUA în fruntea listei și URSS pe ultimul loc. Dar, în același timp, 2/3 consideră că este necesar un control mai mare al statului asupra economiei, iar 90% gîndesc că guvernul ar trebui să le asigure un loc de muncă.

Deși 58% îi acordă în continuare sprijin lui Kucima, 92% dintre ucraineni sunt nesatisfăcuți de situația ge-

nerală. Analizînd sondajul, unul dintre specialiștii care l-au efectuat, Stephen Nix, consideră că există un segment de circa 25-30%, care sunt nostalgiici după vremurile sovietice. Acest grup este format în majoritate din femei de vîrstă mijlocie și în vîrstă. Cei care sprijină reforma sunt, în general, tineri.

Crimeea reprezintă o altă sură de tensiuni pentru ținătorul stat ucrainean. Aflată la convergența a trei legitimități – juridic ucraineană, istorică tătară, etnică rusă – Crimeea, care a fost oferită în 1954 de către Hrusciov Ucrainei, este teatrul unei confruntări între tendința de secesiune promovată de majoritatea rusă, circa 65%, și opțiunea de independență și integritatea statală a Ucrainei. Republica, bogată în resurse, cu un puternic potential turistic, a parcurs mai multe crize în perioada de după declararea independenței Ucrainei, în urma colapsului URSS. În prezent, Crimeea este condusă de un președinte, Iuri Meșcov, pro-rus, și un parlament ales pe fondul promisiunii apropierii de Rusia și chiar a reunificării cu aceasta.

De mai multe ori, parlamentul de la Kiev a decis abrogarea amendamentelor la Constituția ucraineană care stabilesc independența republicii și a dat mai multe ultimatumuri parlamentului local pentru a-și revizui legislația în sensul sincronizării ei cu legislația Ucrainei. De fiecare dată, parlamentul Crimeei a ignorat Kievul. Ultima criză a izbucnit de curînd, cînd, la 17 martie, parlamentul de la Kiev, sprijinit de președintele Kucima, a anulat constituția separată a Crimeei și președinția peninsulei pe baza faptului că contravin legii ucrainene.

În ciuda protestelor vehemente ale parlamentarilor din Crimeea și ale președintelui Meșcov, ei n-au fost capabili să adune un sprijin popular semnificativ atrăgînd doar cîteva sute de manifestanți.

Lovitura politică a lui Kucima, care într-o săptămână de diplomație, fără să curgă nici o picătură de sânge, a oferit Ucrainei mai mult control asupra Crimeii, decît a reușit Rusia după 100 de zile de război sîngeros în Cecenia, își datorează succesul, în mare măsură, războiului cecen. Atitudinea severă față de Crimeea s-a produs în timp ce trupele rusești continuă să bombardeze Cecenia privindu-i pe secessioniștii din Crimeea de sursa lor cea mai puternică de sprijin: guvernul Rusiei.

Chiar dacă trebuie să facă față protestului naționaliștilor din parlamentul rus, guvernul de la Kremlin a sprijinit mișcarea Ucrainei în Crimeea. În timp ce Moscova se străduiește să justifice comunității internaționale intervenția în Cecenia, evocînd principiul păstrării integrității statale a Federației Rusiei, Moscova se află în imposibilitate de a se opune efortului Kievului, de altfel mult mai puțin, de a-și prezerva unitatea țării.

Prim-vicepremierul rus Oleg Soskovet, prezent la Kiev, tocmai în zilele crizei, a declarat sec: "Este o problemă internă a Ucrainei".

Episodul Crimeei marchează o fază nouă a relațiilor ruso-ucrainene și sunt în același timp o dovadă a felu-

lui precaut și echilibrat cu care președintele Kucima a gestionat politica rusă a Ucrainei, de cînd și-a ocupat postul în iulie anul trecut.

Ales pe baza unei platforme pro-ruse, el s-a dovedit un apărător fervent al statalității ucrainene. Pozitia lui fermă față de Crimeea, care a primit sprijinul întregului spectru politic ucrainean, a consolidat reputația lui.

Deși criza Crimeii nu s-a dezamorsat și liderii politici locali încearcă să opună rezistență, este puțin probabil ca ei să reușească fără sprijinul Rusiei.

Între timp, Kucima a plasat sub controlul său guvernul republicii, iar reacția Moscovei este în continuare prudentă. Ministerul rus de externe a prezentat un comunicat ce dă glas îngrijorării Moscovei față de evoluția situației din zonă. Textul cheamă la ratjune și dialog constructiv între cele două părți, dar recomandă, pentru identificarea unei soluții juste de soluționare a crizei, recurgerea la mecanismele existente în cadrul OSCE.

Reacția parlamentului Crimeii a fost, de asemenea, prudentă, renunțînd la convocarea unui referendum.

Cea mai dificilă problemă la ora actuală, legată, de altfel, de Crimeea, este ceea ce referitoare la protejarea flotei Mării Negre, a cărei principală bază se află la Sevastopol, port la Marea Neagră pe teritoriul Crimeii.

Flota se află acum sub dublă comandă. Cele două părți au inițiat un acord de a separa cele 325 nave și infrastructura portului militar, dar multe detalii blochează o înțelegere finală.

Ucraina respinge cererile Rusiei privind dreptul exclusiv asupra Sevastopolului, cartierul general al flotei Mării Negre, cedînd ucrainenilor porturi de importanță secundară. Negocierile rusu-ucrainene de la Kiev, din martie 1995, s-au încheiat cu un semiesec, cele două părți nereușind să pună la punct un acord privind viitorul flotei din Marea Neagră.

"Am avansat, realizînd unele progrese în cadrul negocierilor, dar problemele rămîn, ceea ce referitoare la flota Mării Negre, cedînd ucrainenilor porturi de importanță secundară. Negocierile rusu-ucrainene de la Kiev, din martie 1995, s-au încheiat cu un semiesec, cele două părți nereușind să pună la punct un acord privind viitorul flotei din Marea Neagră.

Şeful delegației ruse, vicepremierul Oleg Soskovet a calificat tratativele cu privire la flota Mării Negre drept "foarte dificile", afîrmînd totuși că acestea ar putea fi finalizate înainte de vizita președintelui Boris Eltin la Kiev, amînată deja de cîteva ori și programată acum pentru sfîrșitul lui aprilie sau începutul lui mai.

Dar, atât generalii ruși cît și cei ucraineni au subliniat că porturile trebuie închiriate Rusiei pentru a completa termenii neobișnuitului și complexului divorț dintre cele două din cele mai mari state ale fostei URSS. □

ANDREI MOCEAROV - born in 1954. He graduated from the Polytechnical Institute of Bucharest. Currently he is parliamentary consultant at the Department of International Relations, direction of Analysis, Synthesis and Parliamentary Documentation of the Chamber of Deputies.

Arhivele secrete și istoria comunismului românesc

Continuăm în acest număr prezentarea stenogramei ședinței Biroului Politic al CC al PMR din zilele de 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956, oferită Sferei Politicii de către Vladimir Tismăneanu, material pînă acum necunoscut publicului, care reflectă consecințele Congresului al XX-lea al PCUS asupra elitei comunismului românesc.

Tov. GHEORGHE APOSTOL:

Dar ce este mai interesant, este faptul că în unele probleme care s-au manifestat în ultimile zile, tov. Miron a fost aproape tot timpul susținut de tov. Chișinevschi.

S-a făcut aici afirmația că în Biroul Politic vorbește aproape tot timpul tov. Gheorghiu-Dej, că membrii Biroului Politic nu au timp să vorbească nici măcar cîte 5 minute. Eu nu pot afirma că aş fi observat aceasta în practica lucrului Biroului Politic și tov. Chișinevschi este cel mai puțin îndreptățit să facă astfel de afirmații, pentru că nu a fost ședință a Biroului Politic la care tov.

Chișinevschi să nu fi luat cuvîntul în mod neîngrădit și în cele mai multe cazuri imediat după tov. Gheorghiu.

De ce acum Chișinevschi îl susține pe Miron cînd acesta face astfel de afirmații neîntemeiate? Comportarea tov. Chișinevschi este foarte stranie. În ședința Biroului Politic din seara aceleiași zile, tov. Chișinevschi a redactat un proiect de hotărîre pe care în loc să-l prezinte Biroului Politic, l-a prezentat lui Miron, care a dat aprobator din cap. De ce nu s-a procedat cu proiectele de hotărîre în același fel și altă dată? Tov. Chișinevschi va putea să ne răspundă la acest lucru.

Tov. Chișinevschi într-o pauză a ședinței plenare a C.C. l-a întrebat pe Drăghici de la cine a luat ordinele să treacă la împușcarea borfașilor, deși cred că știa precis cum stau lucrurile cu aceste măsuri. Lucrul pare că atât mai surprinzător cu cît se știe că de cîte ori venea cineva la tov. Gheorghiu în timp ce lucra la Consiliul de Miniștri, îl găsea mereu acolo pe tov. Chișinevschi, care era la curent cu toate și în orice caz avea mereu posibilitatea să verifice toate măsurile luate. Trebuie să ne întrebăm în același timp, ce rost au avut întrebările pe care le-a pus în plenără cu privire la Securitate, deși Miron știa că Biroul Politic a hotărît ca problema Securității să fie dezbatută într-o ședință specială a Biroului Politic. Miron ne-a răspuns aici, că în timpul plenarei socotește că are dreptul să pună orice fel de întrebări. Face impresia, că Miron Constantinescu, ajutat de Ioșca, vrea să stabilească că și în România am avut un Stalin mai mic, care, cum spunea Miron fară a face comparație mecanică, a făcut în mic ceea ce Stalin a făcut în mare. Numai aşa îmi explic afirmația lui Miron că "am avut și am impresia că era ceva indezirabil, neplăcut și delicat care trebuia să fie ocolit".

Pentru mine este clar, că după Congresul al XX-lea a avut loc un schimb de păreri între Miron și

Chișinevschi cu privire la această problemă. Cred că ei au discutat și la Moscova în timpul Congresului și după Congres probleme de acest fel.

Socotesc că noi am fi făcut o greșală dacă în raportul delegației am fi trecut ceea ce Miron propunea cu privire la Securitate, susținut de Chișinevschi.

Vreau să mă opresc pe scurt asupra felului cum a decurs ședința Biroului Politic din seara primei zile a plenarei C.C. Cred că de la alungarea deviatorilor nu am mai avut nici o ședință care să se asemene cu această. De ce a trebuit să ajungem la această situație? La această întrebare trebuie să răspundă Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi.

Cum explică tov. Miron că așteptat răbdător mai bine de 20 de zile ca raportul delegației la Congresul al XX-lea să apară, pentru ca apoi să arunce învinuire asupra tov. Gheorghiu că nu a avut grija să-i dea sarcini lui Miron să participe la întocmirea acestui raport? Se știe că tov. Gheorghiu, imediat după întoarcerea de la Moscova a fost eliberat de însărcinările sale curente pentru a se putea ocupa de rezolvarea problemei grecești. La fel se știe că tov. Chișinevschi a fost însărcinat să-l înlocuiască în tot acest timp pe tov. Dej. Nu înțeleg de ce au trebuit Chișinevschi, Miron și Borilă, care au fost membri ai delegației, să aștepte ca tov. Gheorghiu care era ocupat în altă parte, să le dea indicații pentru a trece la întocmirea raportului.

Eu m-am întors din Italia la 10 martie. Am asistat de la acea dată la cîteva ședințe ale Biroului Politic, dar la nici una din ele nu a fost vorba despre întocmirea raportului și nici Miron și nici Chișinevschi n-au pus vreo problemă în legătură cu aceasta. Ce i-a împiedicat să facă Biroului Politic propunerii ca în lipsa tov. Gheorghiu să se treacă la întocmirea raportului în cadrul, fie al colectivului care a fost la Moscova, fie al unui colectiv largit?

Sedinea plenară a C.C. a fost transformată sub impulsul întrebărilor tov. Miron aproape într-o anchetă la adresa Ministerului Afacerilor Interne. Membrii Biroului Politic în mareala lor majoritate nu au luat cuvîntul la plenară. Nici eu nu am luat cuvîntul pentru că nu am avut timp suficient pentru a studia cum se cuvine materialele Congresului al XX-lea și apoi față de atmosfera nesănătoasă creată, m-a surpins nervozitatea și pe mine. Pentru mine era de neînțeles de ce această poziție a lui Miron, susținut de Ioșca.

Dacă nu luăm decât momentul în legătură cu citirea raportului secret al tov. Hrușcov. S-a propus și s-a acceptat să-l citească 2 însi – Chivu și Apostol – apoi Ioșca l-a propus și pe Miron Constantinescu, adică să-l citească 3 însi, fiecare cîte 20 de minute. Mai apoi s-a propus să-l citească toți membrii Biroului Politic, ca

pînă la urmă să fie citit de unul singur, de tov. Miron. Este oare normal aceasta?

Toate manifestările lui Miron și Ioșca din zilele premergătoare plenarei, cît și din timpul plenarei, mi-au făcut impresia că s-a mers pe linia de a căuta în partidul nostru un mic Stalin. Se pare că tov. Miron și Ioșca au adunat timp îndelungat nemulțumiri personale pe care au socotit că a sosit momentul să le aducă acum în față conducerii de partid, ca un fel de răfuială personală cu tov. Gheorghiu. Miron vroia să ne demonstreze aici că Gheorghiu-Dej a condus după metodele arbitrale ale lui Stalin. Dacă am chima aici funcționarii C.S.P. și miniștrii care aveau de lucru cu Miron Constantinescu, ne-am putea convinge de felul cum tov. Miron știa să se comporte față de ei. Cred că metodele lui de lucru nu au încînat pe nimeni dintre subalternii săi.

Cînd am împărtit între membrii Biroului Politic sarcinile, Miron Constantinescu a fost de acord. El nu a ridicat atunci nici o obiecție împotriva hotărîrii ca îndrumarea generală a activității Ministerului Afacerilor Interne să aparțină tov. Dej. Nici odată Miron nu a propus ca la Biroul Politic să se analizeze activitatea Ministerului de Interne. Acum a găsit că a sosit momentul să le ridice pe toate. Este clar că tov. Miron s-a pregătit îndelungat pentru ședința plenară C.C. și pentru ședința de azi a Biroului Politic. El ne-a prezentat un număr de citate pentru a susține atitudinea sa necorespunzătoare.

Eu mă întreb dacă a fost justă consultarea pe care

Miron a încercat-o la Moghioroș și pe care a făcut-o și cu Chișinevschi.

Pentru mine nu începe îndoială că tov. Miron a acumulat multă vreme nemulțumiri personale. Pe aceste nemulțumiri și-a construit el tot atacul pe care îl îndreaptă acum împotriva tov. Gheorghiu și deci și împotriva Biroului Politic. Miron are obiceiul să exagereze, să se pripească și să se avînte în a face aprecieri. Nu este pentru prima dată că tov. Miron îndreaptă ascuțisul aprecierilor sale la adresa tov. Dej.

Mi-aduc aminte cum la masa care a fost dată cu prilejul plecării unui grup de economiști sovietici, Miron a aprobat aprecierile critice nejuste facute de Petrescu asupra felului de a se lua hotărâri ale Consiliului de Miniștri fără consultarea Ministrului de Finanțe și a C.S.P. Pe acea vreme tov. Gheorghiu era președinte al Consiliului de Miniștri. Atitudinea lui Petrescu a fost atunci astăzi de subiectivă și nejustă, încât Ioșca revoltat s-a ridicat și într-un toast a pus lucrurile la punct.

Este clar că la Miron mai există o doză de îngîmfare și de atitudine intelectualistă mic burgheză. Miron nu a găsit aici decât cuvinte despre el și lipsurile lui.

Nu vreau să fac aici calificări asupra schimbului de păreri care a avut loc după Congresul al XX-lea între Miron și Chișinevschi. Apropiera punctelor de vedere dintre Miron și Chișinevschi este oarecum surprinzătoare, pentru că din discuțiile pe care le-am avut în trecut cu Chișinevschi, nu prea a rezultat că ar avea o părere prea bună despre Miron. De altcum tov. Chișinevschi cred că are în general putine păreri bune despre alții. Nu odată am avut prilejul să aud părările sale despre alții tovarăși din conducerea noastră. Nu pot spune că ele au fost măgulitoare.

Sunătoare aceste lucruri pentru ca Biroul Politic să ia măsuri de îndreptare. Va trebui să combatem cu toată fermitatea atitudinile netovărășești și neprincipiale în relațiile dintre noi.

Tov. Chișinevschi a contribuit nu puțin la cultul personalității. El a condus multă vreme propaganda și agitația partidului nostru. El a făcut multe greșeli în această activitate și nu puțin a răspândit cultul personalității în partidul nostru. De ce oare nu a luat cuvîntul în plenar? Dacă este vorba de autocritică, pînă acum singur tov. Gheorghiu și-a făcut-o în plenara C.C. Dacă mulți din membrii Biroului Politic nu au luat cuvîntul și dacă nici eu nu am făcut-o la plenară, cauza este atmosfera aprinsă și grea care s-a creat în ajunul și în timpul plenarei datorită atitudinii lui Miron și Chișinevschi.

Cred că era mult mai bine dacă pînă la plenară ar fi tinut o ședință temeinică a Biroului Politic în care să se fi analizat profund materialele Congresului al XX-lea și situația noastră internă. Aceasta ar fi putut fi fără îndoială

evita desfășurarea astăzi de slabă a plenarei și ar fi lămurit mai devreme problema lipsurilor în relațiile dintre membrii conducerii noastre.

Schimbările de păreri pe care Miron le-a făcut sau a încercat să-l facă cu tov. Moghioroș și Chișinevschi, este după mine nepartinic, asemenea schimbării de păreri nu pot ajuta la întărirea unității conducerii noastre și a autorității ei.

Tovărășii Chișinevschi și Miron Constantinescu vor trebui să explică Biroului Politic întreaga lor atitudine că și cauzele care au determinat-o. Numai aşa lucrurile vor putea fi lămurite și numai aşa tovarășii vor putea fi ajutați pentru a nu mai repeta în viitor asemenea abateri.

Tov. MIRON CONSTANTINESCU:

Dacă tov. Apostol poate prezenta vreo hotărâre de partid sau vreo recomandare sau dispoziție a lui Lenin că membrii Biroului Politic nu au voie să se consulte între ei și că nu au voie să pună întrebări în timpul plenarei Comitetului Central?

Tov. GHEORGHE APOSTOL:

În fața plenarei C.C. raportul a fost prezentat de tov. Gheorghiu în numele Biroului Politic și cu aprobarea unanimă a acestuia. Întrebările pe care tov. Miron le-a pus în plenară, știut fiind că este membru al Biroului Politic, au putut lăsa impresia că Biroul Politic nu este unitar. Fără îndoială că aceasta nu putea să ajute la întărirea autorității și prestigiului organului de conducere din care tov. Miron face parte.

Tov. IOSIF CHIȘINEVSCHI:

Nu m-am așteptat la o astfel de desfășurare a ședinței. Pentru mine, aceasta este o deosebită surpriză. În ceea ce voi vorbi, mă voi referi însă la mine și apoi la ansamblul problemei, pentru a arăta ce socotesc că este bine și ce socotesc că nu este bine.

În legătură cu cele arătate de tov. Apostol referitor la proiectul de hotărâre din ședința Biroului Politic pe care l-aș fi întocmit și l-aș fi supus lui Miron spre un fel de aprobare, lucrurile au fost spuse aşa încât să se înțeleagă că Ioșca s-a pus sub controlul lui Miron care îi aprobă actele. Acest fel de a pune problema nu poate decât să otrăvească pe un communist. Pentru mine o asemenea punere a problemei este o surprinzătoare și nemeritată lovitură. De la Apostol nu mă așteptam în nici un caz la o asemenea lovitură. De la Drăghici da, pentru că Drăghici prin meseria pe care o face, are numeroase deformări în felul cum concepe relațiile cu oamenii.

Cu privire la citirea raportului secret al lui Hrușciov, l-am propus pe Miron Constantinescu fără nici un gînd ascuns. Aceasta o declară în fața Biroului Politic și nu am argument mai puternic decât declarația mea.

Am socotit și socotesc că oricine are dreptul să pună întrebări.

Pactul de stabilitate și problemele integrării europene

MIHAIL DOBRE

Desfășurat recent, în zilele de 20 și 21 martie 1995, la Paris, *Conferința asupra Stabilității în Europa* a fost consacrată adoptării Pactului de Stabilitate și, în consecință, a polarizat atenția cercurilor politico-diplomatice, precum și a mass-mediei internaționale, fiind respectată, pe bună dreptate, ca un moment major în definirea unei noi arhitecturi de securitate europeană. Deoarece asupra genezei, scopurilor și evoluției inițiativei privind Pactul de Stabilitate ne-am aplecat cu un alt prilej, ne vom limita de această dată la formularea cîtorva considerații asupra semnificației documentelor adoptate la Paris, ca și asupra legăturii existente între Pactul de Stabilitate și aspirațiile de integrare europeană ale statelor din Europa centrală și de est.

Diplomatică preventivă, relații de bună vecinătate și integrare europeană

După cum este cunoscut, inițiativa privind Pactul de Stabilitate în Europa a fost lansată în 1993 de primul ministru francez Edouard Balladur și a fost apoi preluată de instanțele Uniunii Europene ca o acțiune de diplomatică preventivă menită să vină în întîmpinarea differendelor cu privire la frontiere și minorități existente între statele din fosta Europă comună, state aflate acum în acorduri de asociere la UE. Acest tip de probleme erau identificate de structurile comunitare ca principale surse generatoare de conflicte în noua Europă. În prima jumătate a anului 1994, în urma unui proces intens de consultări cu țările central și est-europene asociate la UE, propunerea comunitară a suferit modificări importante, astfel încât la Conferința inaugurală a Pactului de Stabilitate (Paris, 26-27 mai 1994) accentul a fost plasat nu asupra binomului minorități-frontiere, ci asupra conceptului de bună vecinătate, care includea însă, de o manieră clar formulată, problemele legate de minorități și frontiere.

În intervalul de timp scurs de la Conferința inaugurală, noile democrații din Europa centrală și de est și partenerii lor din cadrul UE s-au angajat într-un adevarat maraton diplomatic, care s-a concretizat, pe de-o

parte, în intensificarea negocierilor pentru încheierea tratatelor politice bilaterale încă nerealizate (tratatul român-ungar și cel ungaro-slovac), iar pe de altă parte, în participarea la mesele rotunde regionale special organizate, în cadrul cărora au fost aprofundate relațiile de bună vecinătate sub toate aspectele, inclusiv acelea referitoare la drepturile persoanelor apartinând minorităților naționale. Rezultatele acestor activități au fost transpuse în documentul Pactului de Stabilitate în Europa adoptat recent, care cuprinde trei părți distincte: o "Declarație politică", o "Listă de acorduri, aranjamente și declarații politice" de bună vecinătate și cooperare (încheiate între statele asociate la UE și între acestea și statele membre ale UE), precum și o "Listă de măsuri" propuse de statele asociate în cursul reuniunilor meselor rotunde regionale și pe care forurile comunitare au decis să le susțină în vederea realizării obiectivelor Pactului.

Dintre părțile componente ale Pactului de Stabilitate, o importanță aparte prezintă, fără îndoială, "Declarația politică". În cadrul acesteia, considerindu-se că celul inițiativei este "edificarea unei Europe mai unite și mai solide, deschisă dialogului și cooperării, favorabilă, în acest scop, schimbările de tot felul, respectând identitățile naționale și valorile împărtășite ale libertății și democrației", sunt definite condițiile asigurării stabilității pe continent: "O Europă stabilă este o Europă în care popoarele își exprimă voința în mod democratic, în care sunt respectate drepturile omului, inclusiv acele ale persoanelor apartinând minorităților naționale, în care statele egale și suverane cooperează dincolo de frontiere și dezvoltă între ele relații de bună vecinătate"². În "Declarație" se arată, totodată, că relațiile de bună vecinătate sunt menite să favorizeze "dezvoltarea economică regională, în scopul reducerii inegalităților economice și sociale generate de tensiuni, precum și cooperarea transfrontalieră, care trebuie să permită dezvoltarea, în domeniile economic, cultural, administrativ și uman, a liberei circulații a persoanelor, ideilor, bunurilor și serviciilor"³. Dacă adăugăm la aceste aprecieri și faptul că pentru sustinerea demersurilor țărilor asociate în vederea aderării la UE este considerată drept primordială "depășirea problemelor moștenite din trecut"⁴, se impune constatarea că prevederile Pactului de

Stabilitate, deși axate pe ideea consolidării securității europene, cuprind în fapt o serie de condiții pe care statele asociate trebuie să le îndeplinească dacă vor să fie admise în structurile comunitare. În consecință, Pactul de Stabilitate poate fi lesne văzut ca o etapă importantă în cadrul amplu al strategiei elaborate de forurile UE pentru pregătirea statelor asociate din Europa centrală și de est în vederea aderării la Uniune, mai mult chiar, ca o condiție de îndeplinit de către acestea pe drumul integrării.

Condițiile Uniunii Europene privind integrarea țărilor asociate

Este semnificativ faptul că însăși preluarea de către Uniunea Europeană a ideii franceze cu privire la realizarea unui Pact de Stabilitate s-a făcut în perioada în care structurile comunitare s-au decis să recunoască statelor din Europa centrală și de est vocația de a deveni membri ai Uniunii. Astfel, la reuniunea Consiliului European de la Copenhaga, din 21-22 iunie 1993, șefii de stat și de guvern din țările comunitare au considerat că inițiativa franceză privind Pactul de Stabilitate "este îndreptată către asigurarea aplicării în practică a principiilor agreate de statele europene cu privire la respectarea frontierelor și drepturilor minorităților", că o acțiune în aceste probleme este potrivită și oportună și se poate realiza prin "folosirea instrumentului "Acțiunii comune" în conformitate cu procedurile prevăzute de Politica Externă și de Securitate Comună"⁵. La aceeași reuniune a Consiliului European, fiind acceptată ideea că statele asociate din Europa centrală și de est pot să devină membri ai UE, liderii țărilor comunitare au precis că "aderarea va avea loc de îndată ce o țară asociată va fi capabilă să-și asume obligațiile care decurg din calitatea de membru, prin satisfacerea condițiilor economice și politice cerute" de UE⁶. Aceste condiții erau formulate de maniera următoare: "Calitatea de membru cere ca țara candidată să realizeze stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și respectarea și protecția minorităților, existența unei economii de piață funcționale, precum și capacitatea de a face față presiunii competitive și forțelor pieței din interiorul Uniunii. Calitate de membru presupune abilitatea țării candidate de a-și asuma obligațiile de membru, inclusiv aderarea la scopurile uniunii politice, economice și monetare"⁷. Condițiile de integrare au fost reiterate cu ocazia reuniunii Consiliului European de la Essen, din 9 – 10 decembrie 1994, cînd forurile comunitare, bazîndu-se pe deciziile de la Copenhaga (1993) și pe prevederile acordurilor de asociere încheiate de UE cu Bulgaria, Cehia, Polonia, românia, Slovacia și Ungaria, au elaborat și adoptat și o

"strategie de pregătire pentru aderare a țărilor asociate din Europa centrală și de est". Avînd drept element principal pregătirea țărilor asociate pentru integrarea în piață internă a Uniunii, strategia stipulează realizarea, în plan politic, a unor "relații structurate" care "vor favoriza încrederea reciprocă și vor stabili un cadru pentru evaluarea problemelor de interes comun"⁸.

Admiterea de noi membri în Uniunea Europeană se realizează, deci, prin îndeplinirea de către țările care solicită aderarea a unor condiții de ordin economic și politic, menite să le familiarizeze cu un model de colaborare specific țărilor comunitare, cu un sistem de valori care pune accentul pe promovarea toleranței reciproce, pe înlăturarea confruntării, pe descifrarea de soluții în comun pentru problemele existente și, nu în ultimul rînd, pe ideea "reconcilierei cu istoria", definind astfel spiritul european de care sănătatele statele comunitare.

Îndeplinirea condițiilor de integrare reprezintă un proces complex, reliefat de altfel și de modul în care s-a realizat recentă extindere a UE prin includerea, de la 1 ianuarie 1995, a Austriei, Finlandei și Suediei. Dacă în ceea ce privește criteriile de convergență economică nu au apărut probleme deosebite, întrucât structurile, politice și performanțele economice ale celor trei state erau similară celor din statele membre ale UE, serioase semne de întrebare au ridicat rezervele statelor aderante cu privire la integrarea politică, cu atât mai mult cu cât ele sănătatele sunt state neutre. Ca urmare, pentru unele state din UE, în special pentru Franța, a fost nevoie de ceva timp pentru a se convinge că viitorii parteneri erau hotărîti să accepte elemente de supranationalitate și să se angajeze activ pe calea realizării unei politici externe și de securitate comune, adică acele trăsături care definesc procesul de integrare politică¹⁰.

În ceea ce privește aderarea statelor din Europa centrală și de est, dincolo de condițiile obișnuite formulate de UE, se solicită îndeplinirea în prealabil a unei alte exigențe: "Aderarea la Uniunea Europeană presupune ca noii aderanți să aibă relații de bună vecinătate cu țările vecine și să nu aducă împreună cu ele în Uniune probleme nesoluționate de frontieră sau de minorități¹¹. Această condiție pune în lumină rațiunile forurilor comunitare în lansarea inițiativei privind Pactul de Stabilitate în Europa, inițiativă adresată nu ansamblului țărilor europene, ci numai acelora central și est-europene care solicită aderarea la UE și care se confruntă cu probleme de acest tip. Această condiție relievează, totodată, importanța acordată de autorii inițiativei Pactul încheierii de tratate bilaterale de către statele aderante cu vecinii lor, prin care să se reglementeze problemele legate de frontieră și minorități, precum și identificării unor proiecte de cooperare regională menite să sprijine eforturile acestor țări de surmontare a problemelor moștenite din trecut. Că, în acest cadru, o atenție deosebită a fost acordată acelor tratate bilaterale neîncheiate încă

între statele asociate – și care erau blocate tocmai de problemele legate de minorități și frontiere – este deja un fapt bine cunoscut și, de altfel, lesne de înțeles.

Tratatele bilaterale și competiția pentru integrare

Negocierile intense purtate în primele luni ale acestui an pentru definitivarea tratatelor bilaterale româno-ungar și ungaro-slovac s-au desfășurat într-un mediu internațional favorizant, statele implicate fiind stimulate să ajungă la acorduri corespunzătoare pînă la desfășurarea Conferinței asupra stabilității europene de la Paris. Este interesant de relevat faptul că pentru finalizarea în condiții acceptabile și la momentul oportun a celor două tratate și-au exprimat interesul nu numai structurile și țările din cadrul Uniunii Europene – ceea ce este pe deplin explicabil avînd în vedere cele arătate pînă acum –, dar și alți factori de putere din sistemul internațional, și în primul rînd SUA. Scrisoarea adresată de președintele american Bill Clinton șefilor de stat din românia, Ungaria și Slovacia în prima jumătate a lunii martie 1995 este fară îndoială dovedă atenției pe care principala putere mondială o acordă proceselor de consolidare a stabilității și perspectivelor integrării europene. Apreciem însă că mesajul transmis de cea mai înaltă autoritate a SUA nu poate și nu trebuie interpretat numai ca expresie a interesului pentru încheierea cu succes a Pactului de Stabilitate și că motivațiile care au stat la baza demersului american trebuie să fi fost mult mai profunde, descifrarea lor neconstituind, însă, obiectul articolului de față.

După cum este bine cunoscut, în zilele premergătoare Conferinței de la Paris tratatul ungaro-slovac a fost finalizat și apoi semnat, la 19 martie 1995, de primii miniștri ai celor două țări în prezența omologului francez Edouard Balladur. Spre deosebire de acest acord bilateral, tratatul româno-ungar, deși fusese în cea mai mare parte convenit, nu a putut fi finalizat datorită dezacordului cu privire la standardul internațional la care să se facă referire în privința protecției minorităților naționale, Ungaria susținînd includerea Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului European, document neacceptat de partea română, care identifică standardele europene într-un alt document al Consiliului European și anume *Convenția cadre pentru protecția minorităților naționale*. Nesemnarea tratatului româno-ungar a fost pusă într-o lumină nefavorabilă de încheierea aceluia ungaro-slovac, mai ales datorită faptului că diplomații ungari și slovacă au reușit să găsească o formulă reciproc acceptabilă de includere a Recomandării 1201, fapt intens speculat de oficialitățile maghiare, ca și de sectoare importante ale mass-mediei

internăționale¹².

Nefinalizarea tratatului politic de bază româno-ungar pînă la Conferința de la Paris constituie, fără îndoială, un moment delicat pentru ansamblul relațiilor dintre cele două state. Ar fi însă nerealist să se plaseze întreaga răspundere pentru nesemnarea tratatului asupra poziției adoptate față de Recomandarea 1201, întrucât o asemenea abordare ar evidenția nu cauzează problemei, ci un simplu efect. Autorul acestor rînduri consideră că piedica principală în nefinalizarea unui proces de negocieri totuși fructuos nu a fost și nu putea fi Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Aceasta nu reprezintă ceva mai mult decît arăta însuși numele ei, deci o simplă recomandare, formulată de un for al Consiliului Europei care are numai un rol consultativ. Ea nu a fost niciodată în vigoare și nu a constituit o obligație pentru statele membre ale Consiliului Europei. Este însă demn de relevat că Recomandarea 1201 poate deveni un document obligatoriu în măsura în care statele se angajează să o respecte fie în raport cu instituția care a elaborat-o, fie în raport cu alte state. Acesta este cazul Ungariei, Slovaciei și Croației, care au inclus-o în tratatele bilaterale recent încheiate, după cum acesta este și cazul româniei, care în momentul aderării la Consiliul European a angajat să-și bazeze politica cu privire la minoritățile naționale pe principiile înscrise în această recomandare¹³.

Adevăratele cauze ale neîncheierii tratatului politic de bază dintre românia și Ungaria trebuie căutate, de fapt, în neîntruirea condițiilor interne în cele două țări pentru realizarea unui asemenea pas hotărîtor pe drumul "reconcilierei cu istoria". Date fiind specificitatea raporturilor româno-ungare, era necesară pregătirea adecvată a opiniei publice în cele două țări, astfel încât disponibilitatea către compromis a guvernanților să se poată bucura de un larg sprijin popular. Tratatul politic de bază ar fi trebuit să fie încununarea unei evoluții constant pozitive, a unei apropieri marcate între clasele politice din românia și Ungaria. S-a petrecut oare aşa ceva? La sfîrșitul lunii ianuarie, atunci cînd ritmul negocierilor româno-ungare se intensifica stimulat de cadrul internațional deosebit de favorabil, extremiștii maghiari și români și-au dat mîna agîșind problema autonomiei pe criterii etnice și, respectiv, a scoaterii în afara legii a UDMR. Consecința a fost un schimb de declarații foarte dur între partidele parlamentare din Ungaria și partidul de guvernămînt din românia. Era oare aceasta atmosferă potrivită pentru încheierea unui tratat de importanță epocală, menit să creeze o cotitură în relațiile dintre cele două state? Mai mult decît atât, pe măsură ce se apropia momentul încheierii Conferinței de la Paris, extremiștii naționaliști din ambele țări au pus în funcțiune tot arsenalul de care dispuneau pentru a face imposibilă semnarea tratatului. Astfel, în Ungaria partidele de opozitie agita spiritele pe tema nedreptății

istorice a Trianonului, iar în românia un partid din arcul guvernamental punea, prin liderul său, degetul acuzator pe proiectul de tratat – care fusese dat publicității deși era în negociere! –, considerindu-l a fi “trădare națională”. Este leste de imaginat, în aceste condiții, presiunea exercitată asupra echipei de negoziatori a Ministerului Afacerilor Externe, ca și îngustarea sensibilă a marjei de manevră de care aceasta dispunea în abordarea problemelor delicate ale raporturilor româno-ungare.

Faptul că tratatul bilateral dintre românia și Ungaria nu a fost încheiat pînă la Conferința de la Paris poate fi trecut de ambele părți la capitolul nerealizări, dar mult mai importantă ne apare a fi acum multiplicarea eforturilor pentru ca acest tratat să poată fi semnat în cel mai scurt timp. Insistența asupra tratatului româno-ungar nu provine dintr-o supralicitare a importanței raporturilor româniei cu Ungaria, ci se justifică prin efectele benefice reale pe care o asemenea evoluție le-ar avea dintr-o dublă perspectivă. Pe de-o parte, un tratat echilibrat, care să stipuleze recunoașterea frontierelor existente și un regim acceptabil ambelor părți în problema protecției minorităților, ar marginaliza forțele politice extremist – naționaliste, permisind o evoluție

politică normală, favorabilă adaptării la exigările spiritului european, dominant în lumea în care românia dorește să se integreze. Pe de altă parte, un asemenea tratat ar avea semnificație nu numai pentru ansamblul relațiilor bilaterale româno-ungare, ci, mai ales, ar permite româniei continuarea competiției pentru integrare în condiții de egalitate cu celelalte state asociate la UE, priorităță fiind concentrarea eforturilor statului român pentru crearea cadrului necesar îndeplinirii condițiilor economice și politice formulate de forurile comunitare în perspectiva aderării. Cu alte cuvinte, tratatul româno-ungar este numai o “gară” prin care, însă, “trenul” integrării europene a țării noastre trebuie să treacă, cu precizarea că este esențial ca el să nu staționeze acolo o perioadă de timp prea îndelungată. □

NOTE

1. Mihail Dobre, “Geneza Pactului de Stabilitate în Europa” în *Sfera Politicii*, nr. 19, august 1994, p. 14-15.
2. * * * *Le Pacte de Stabilité en Europe*, Paris, 20-21 mars 1995.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. Conseil European de Copenhague, 21-22 juin 1993, *Conclusions de la Presidency*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. Conseil European. Reunion des 9 et 10 decembre 1994 à Essen. *Conclusions de la Presidency*.
9. se vedea articolul “Preparer la Paix”, semnat de Edouard Balladur și Helmut Kohl, publicat în ziarul *Le Monde* din 27 mai 1994.
10. Alasdair Smith, Helen Wallace, “The European Union: towards a policy for Europe”, în *International Affairs*, 70, 3, 1994, p. 431 și următoarele.
11. Cf. interviurilor acordate de Alain Lamassoure, ministrul francez pentru afaceri europene, cotidianului polonez *Rzeczpospolita* (24 noiembrie 1994) și celui spaniol *Dinero* (30 ianuarie 1995).
12. A se vedea mai ales declarațiile făcute în perioada Conferinței de la Paris de ministru afacerilor externe ungar Laszlo Kovacs, ca și articolele apărute în aceeași perioadă în presa franceză și britanică.
13. Cf. paragrafului 5 din avizul cu privire la aderarea româniei la Consiliul Europei (*Opinion no. 176 (1993) on the application by Romania for membership of the Council of Europe*).

MIHAEL DOBRE - born in Bucharest (1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London. He currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

Criza de identitate

ANDREI ȚĂRAN

CEEA CE SE ÎNTÎPLĂ de câteva săptămâni în Republica Moldova demonstrează încă o dată grava criză de identitate și “confuzia limbilor” ce domnește în țara de dincolo de Prut.

Căderea comunismului și disoluția fostei Uniuni Sovietice a creat, pe lîngă imensele probleme de ordin economic, militar și geopolitic, încă una: aceea a identității foștilor cetățeni ai Republiei Sovietice. Politica de dispersare a diverselor etnii din interiorul fostei URSS, construirea sau perpetuarea unor animozități interetnice și, în plus, impunerea *ex nihilo* a “omului sovietic” care transcende naționalitatea și religia, împlinindu-se la nivelul comunismului, a generat mutații la nivelul identității colective ale căror efecte supraviețuiesc și astăzi, chiar și după prăbușirea sistemului care le-a creat.

Ca și toate celelalte foste republici sovietice, Republica Moldova nu a scăpat de problemele generale care au apărut după prăbușirea URSS. La aceasta s-au adăugat și cele care țin de istoria oarecum aparte a acestei republiki. Problemelor economice și politice li s-a adăugat și problema națională. Rezolvarea acesteia se realizează nu numai la nivel simbolic, ci și pragmatic, prin desprinderea totală față de trecutul comunist al acestei foste republici sovietice.

Timp de jumătate de secol, propaganda sovietică a falsificat grosolan adevărul istoric, creând din nimic un “popor nou” și o “limbă nouă”. Acestui popor i s-a trasat o altă istorie și o altă identitate națională. Dacă balțicii s-au autodefinit continuu ca estoniensi, lituanieni sau letoni etc., românii din Moldova Sovietică au fost forțați să se definească ca “moldoveni” vorbitori de “limbă moldovenească”.

Profitând de naufragiul politicii imperiale de la Moscova, înainte chiar de desprinderea definitivă de URSS, cetățenii acestei republiki au cerut întoarcerea la limba română și la grafia latină, întoarcere ce a semnificat redobândirea identității românești. Actul de la 31 august 1989, prin care Parlamentul de la Chișinău aproba statutul oficial al limbii române și revenirea la grafia latină, devinea actul de renaștere al unei națiuni.

În ciuda acestui act, criza de identitate a cetățenilor Republicii Moldova s-a acutizat pe parcursul ultimilor ani, generând mișcări sociale, cum este și greva studenților, elevilor și profesorilor.

Această grevă a repus în discuție identitatea națională a locuitorilor de pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Eludarea dreptului de autonomie universitară și implicarea din ce în ce mai pregnantă a politicului în procesul de învățămînt a trezit nemulțumiri crescînd. Aceasta a fost de fapt ultimul act al unui fenomen de refalsificare a istoriei.

Deși la 31 august 1989 limba română a devenit limba oficială a Republicii Moldova, totuși, în Articolul 13 din constituția acestei țări se stipulează că limba moldovenească este limba oficială. Această constituție nu a fost votată printr-un referendum național, ci printr-un simulacru de anchetă sociologică, numită “La sfat cu poporul”.

Revenirea la limba moldovenească și la naționalitatea moldovenească a întărit criza de identitate. Cei care votaseră întoarcerea la limba română s-au văzut repuși în situația de a vorbi o altă limbă și de a fi de o altă naționalitate decât cea pe care și-o doriseră și aceasta într-un stat independent.

Nu putem să nu observăm că statul moldovean independent nu poate să controleze o bună parte din teritoriul său (și anume, partea cea mai importantă sub aspect economic și strategic), nu poate controla cam jumătate din lungimea frontierelor sale și suportă prezența unei armate străine (Armata a XIV-a a Federației Ruse), ca și a unor forțe militare și paramilitare secesioniste (găgăuze și transnistrene). În schimb, guvernul Republicii Moldova dorește să impună o nouă istorie în școli, toc-

mai pentru a dovedi independența sa față de orice altă țară.

Această decizie a Colegiului Ministerului Învățământului, sub președinția ministrului Hangaș, de a substitui cursul de Istorie a Românilor cu cel de Istoria Moldovei, a declanșat greva instituțiilor de învățământ din Republica Moldova. Imediat, greva a fost etichetată de ministru securității, Vasile Calmai, ca o instigare a Ambasadei României.

În ciuda declaratiilor finalilor demnitari, studenți-mea, elevii și profesorii, dar și alte categorii sociale s-au solidarizat în numele ideii naționale, reafirmînd

du-și dorința de a avea o identitate certă și în nici un caz una impusă de diverse interese obscure.

Greva a produs disensiuni în interiorul societății moldovenești, cererile studenților fiind catalogate ca antinationaliste, iar comportamentul lor considerat de către președintele Snegur ca fiind "necivilizat". În contrăopinie, protestatarii au cerut pe 28 martie revizuirea Articolului 13 din Codul Funciar privind autonomia instituțiilor din învățământul superior.

Aceste cereri au suscitat vii critici din partea guvernărilor, primul ministru dând vina pe greviști pentru eșecul alegerilor din 26 martie din Transnistria, privind menținerea Armatei a XIV-a pe teritoriul Moldovei.

Grupurile apropiate de cercul guvernamental au încercat să-i descurajeze pe greviști. Astfel, ziarul Partidului Republican din Moldova, *Moldoveanul*, scria pe 3 aprilie: "În România, acum cîțiva ani, pentru a potoli spiritele din Piața Universității au fost chemați minerii din toată țara. Dar cum să procedeze Moldova, care nu are minerii săi?"

Mai mult, guvernul republicii a dislocat șase batalioane de polițiști în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău (locul în care s-au stabilit protestatarii), în urma declaratiilor lui Arcadi Dzinbinski, liderul formațiunii naționaliste "Pro Moldova", care își exprima temerea că este posibilă "o lovitură de stat" și că "studențimea este manipulată de un clan inspirat de centrele expansionismului românesc în străinătate. Fiind conștienți de faptul că pe cale legală nu-și pot atinge scopul – unirea Moldovei cu România –, liderii coloanei a V-a au reușit să-și atragă o parte din tineret".

În ciuda declaratiilor făcute antiromânești, guvernul de la București a rămas circumspect, iar opinia publică românească a fost mai degrabă impasibilă la mișcările de peste Prut.

Lucrul cel mai important în această criză de identitate este natura ei. Ea nu constă într-o alienare colectivă față de valorile colectivității, ci izvorăște din rezistența la o presiune politică generată de interese politice. Întreruperea temporară a manifestațiilor studențești și înaintarea de către președintele Snegur a unei propunerile de modificare a contestatului articol constituțional cu privire la definirea limbii de stat, pare să constituie victoria mișcărilor din Moldova. Această mișcare socială e mai degrabă criza de identitate a agentului politic. □

ANDREI TĂRAN (born in 1969). Graduated from the Faculty of Philosophy, University of Iași in 1994. Currently he is student at the National School for Politics and Administration, Department for Political Science.

Intensificarea protestelor sindicale

CARMEN IORDACHE

MIȘCĂRILE SOCIALE, de la greve de averisment la revolte spontane și mitinguri de protest, au constituit evenimentul predominat al societății românești. Aparent inofensive în plan social, consecințele negative în plan economic ale acestui fenomen nu vor întârzi să apară. Din punct de vedere politic, PDSR și guvernul său, chiar dacă țin sub control situația, se află în evidență dificultate. În ziua de 11 aprilie, valul protestelor sociale a înregistrat amplitudinea maximă. Peste 70.000 de muncitori și circa 4.000 de mașini au blocat străzile din București aflate pe traseul desfășurării mitingului "Forță realității": Casa Poporului–Piața Revoluției–Piața Victoriei–Piața Aviatorilor. Confederația sindicală CNSLR–Frâția, principalul organizator, a fost sprijinită de uniuni sindicale din ramura Transporturi, de federația sindicală Star, de Federația Solidarității Șoferilor din România – organizații ce aparțin Blocului Național Sindical, a doua federatie sindicală ca mărime. Prin demonstrații de stradă, muncitorii au protestat împotriva Ordonanței de Urgență nr. 1 privind limitarea creșterii salariilor la regiile autonome și societățile comerciale cu capital majoritar de stat. În acest sens, un al treilea mare sindicat din România, Cartel-ALFA, a susținut demonstrații din București cu greve de aversment în toată țara. Astfel, pe 11 aprilie, s-a întrerupt parțial sau total activitatea în unitățile economice din următoarele ramuri productive: transport, metalurgie, siderurgie, construcții de mașini, minerit, mecanică fină, industria electrică și electrotehnică, industria petrochimică, a celulozei și hîrtiei, industria îngrășămintelor chimice. În aceeași zi, 11 aprilie, aproximativ 3.600 de muncitori de la SC Remar SA (Uzina de Reparații Material Rulant) din Pascani au intrat în grevă spontană, blocînd toate trenurile spre București, Timișoara și Suceava. Salariile mici și drepturile sociale mai puține decât ale muncitorilor RA SNCFR au constituit motivul acestei acțiuni.

Pe fondul deteriorării continue a nivelului de trai, manifestările de protest foarte frecvente în ultima vreme au fost determinate de două măsuri de politică economică ale partidului de guvernămînt propuse prin instituția guvernamentală. Ambele sunt măsuri antipopulare și luate aproape concomitent au creat nemulțumiri dintre cele mai vehemente. Prima măsură a constituit-o inițiativa legislativă a executivului, propusă spre adoptare Parlamentului în regim de urgență, de a "îngheța"

salariale angajatilor din regiile autonome și societățile comerciale cu capital de stat. Aceste unități economice sunt nerentabile, aproape falimentare și funcționarea lor presupune importante subvenții din bugetul național. Cu toate că Ordonanța nr. 1 specifică doar condiționarea salariilor de indicatorii de eficiență, în realitate vizează stoparea creșterii salariilor. Ceală sursă de tensiune socială vine în completarea Ordonantei nr. 1 și se referă la scumpirea produselor petroliere cu 15-20%. Faptul va conduce la creșterea prețurilor la toate produsele și serviciile, pornind de la scumpirea transportului și a energiei electrice. În următoarele trei-patru luni, creșterea prețurilor a fost estimată cu pînă la 20%. Cu toate efectele sociale negative imediate, aceste două măsuri sunt, din punct de vedere economic, deplin justificate. Asupra creșterii prețului produselor petroliere au presat doi factori: (1) devalorizarea monedei naționale, de la 1.680 lei pentru un dolar la sfîrșitul anului trecut, la peste 1.860 lei în prezent; (2) creșterea prețului petrolului pe piața mondială. Orice întîrziere în reflectarea acestor două tendințe externe economiei naționale nu ar fi facut decât să amîne și să agraveze efectul inflaționist.

Ordonanța de urgență nr. 1 își are însă motivații interne mai vechi. Toate guvernele conduse de PDSR, din 1989 și pînă în prezent, au avut drept principiu de guvernare populismul.

Primul guvern postrevoluționar, condus de Petre Roman, s-a grăbit, din motive pur electorale care nu aveau o bază reală, să măreasă salariile în economie și să restituie părțile sociale. Constatînd cum producția scade vertiginos, "tehnicianul" Theodor Stolojan a solicitat "înghețarea salariilor", iar din cauză că punctul său de vedere nu a fost acceptat a demisionat din funcția de ministru de finanțe. Mai tîrziu, cînd a ajuns premier, în al doilea guvern, Theodor Stolojan s-a străduit din răspunderi să împace imaginea unui partid de guvernămînt pus pe daruri electorale cu teoria "creșterii economice zero", care ne arăta cum producția scade iar prețurile cresc mai rapid decât indexările salariale. Pe toată perioada mandatului său, prin tratative îndelungate, negocieri și promisiuni, guvernul a avut relații bune cu federațiile sindicale. Dezinteresul politic în promovarea reformelor economice și întîrzierea procesului de privatizare, dublate de incompetența managerială și de corupție la toate nivelurile, au accentuat criza economică. Producția, în ciuda datelor cosmetizate ale Comisiei

Nationale de Statistică, s-a aflat în continuă scădere. În această situație, economia națională în perioada guvernului condus de N. Văcăroiu nu mai poate constitui suportul promisiunilor electorale. Pe de altă parte, persoane din anturajul Puterii, puse pe acumulări economice, practică fără traficul de influență, corupția, deturarea de fonduri. Pe deasupra, incompetența cabinetului Văcăroiu de a întocmi o strategie de priorități pentru relansarea economică face ca bugetul național să-și bazeze veniturile în special pe impozitele pe salarii și pe impozitele societăților comerciale private. În aceste condiții, salariile unităților economice subvenționate nu au de unde să crească, îată de ce Ordonanța nr. 1 nu este un act de curaj politic, cum susține PUNR, unul dintre partidele arcului guvernamental, ci o metodă adoptată de PSDR (evident, folosindu-se de majoritatea parlamentară) de a stăvili creșterea inflației care ar putea compromite definitiv actul de guvernare.

Instituția prezidențială critică mișcările sindicale lipsite de o motivație temeinică într-un moment în care economia este înfloritoare. În ciuda intoleranței manifestate sistematic de Putere în relațiile cu sindicalele, accentele de disperare care motivează protestele sociale apărute au reușit să îngrijoreze executivul. Astfel se explică cum muncitorii RA Metrorex, la începutul accesiei luni, după nouă zile de grevă în care metroul nu a circulat în București, au reușit să obțină ce au cerut: salariul lunar mediu brut de 395.000 lei și o creștere medie de 20,4%. Tot de frica protestelor muncitorilor, Nicolae Văcăroiu presează legislativul să adopte Ordonanța de urgență nr. 1, discutabilă din punct de vedere constituțional, deoarece a fost propusă în timpul sesiunii parlamentare.

Într-o formă mai mult sau mai puțin amplă, protestele sociale spontane au continuat. Motivația lor, pe lângă căderea nivelului de trai, este legată de injustițeau actelor legislative care permit și acceptă cu acte în regulă corupția la vîrf și defavoarea cetățenilor obișnuiți. Iată cîteva exemple: la Timișoara, muncitorii Regiei Autonome de Transport au încetat lucru; la Caracal, 500 de lucrători ai RGA au întrerupt alimentarea orașului cu apă; în București, Linile Automate Titan au încetat lucru, Institutul de Fotometrie și societățile comerciale de încărcături "Antilopa", "Pionierul", "Carmen" au intrat în grevă spontană. În toate aceste cauză, printre revendicări nu se numără numai creșterea salariilor. Protestatarii cer, de fiecare dată, demiterea conducerilor pentru incompetență și corupție. O altă cauză a grevorilor spontane sunt chiar organizațiile sindicale, care nu reușesc să se impună ca partener ferm de dialog cu instituțiile abilitate, în principal cu patronatul și guvernul. Mentalitatea liderilor sindicali de azi se identifică, pe alocuri, cu cea a liderilor UGSR. În regimul comunist, liderul sindical al fabricii, alături de secretarul de partid, împărtășea privilegiile acordate de conducere. Pentru a-și asigura postul, multe conduceri ale societăților comerciale de azi își desemnează liderul sindical, cu care împarte "roadele" unor afaceri ilicite

sau fonduri dubioase. Un comunicat recent informează că reprezentanții principalelor centrale sindicale (cu peste patru sute de mii de membri) vor alcătui un organism pentru administrarea patrimoniului sindical comun. Acest patrimoniu (sau cît a mai rămas din el) a semănăt dezbinarea între principalele mișcări sindicale. Puterea a specula slăbiciunea unor importanți lideri care, pentru anumite fonduri sau pentru posturi promise în guvern sau de consilieri, experți etc. (unii chiar le-au obținut), și-au uitat menirea. Aceasta a fost unul dintre motivele pentru care Victor Ciorbea, fostul președinte al CNSLR-Frăția, acuzându-și colaboratorii din sindicat de duplicitate cu partidul de guvernămînt, a alcătuit o nouă organizație sindicală – Confederația Sindicatelor Democrate din România –, cu aproximativ 900 mii de membri. La mitingul "Forța Realității", deși scopul demonstranților care au blocat străzile Bucureștiului a fost anularea Ordonanței nr. 1 și a efectelor sale antisociale, Pavel Todoran, președintele CNSLR-Frăția, după negocierile de la Palatul Victoria, le-a spus manifestanților că Ordonanța a fost abrogată. Ceea ce nu putea fi real, cum de altfel P. Todoran nu semnase nici un protocol în acest sens. Liderul CNSLR-Frăția a demonstrat lipsă de onestitate față de cei pe care îi mobilizase la miting.

Concluzii:

- O economie fără reforme de privatizare și blocată în structurile centraliste va perpetua centralismul în defavoarea schimbărilor și va genera în permanență inflație, somaj și nemultumiri în plan social.

- Mișcările sindicale sunt, în general, forțe conservatoare și se manifestă în primul rînd în domeniul economic. Sindicalele urmăresc să amîne schimbările radicale ce impun costuri sociale mari. În alte regimuri, orice concesii făcute sindicatului înseamnă un pas înapoi. În Polonia, între 1976 și 1980, 1981, 1982, sindicatul Solidaritatea s-a manifestat în viața socială și prin protestele vehemente împotriva liberalizării prețurilor. Guvernele comuniste, de frica muncitorilor, au înghețat de mai multe ori prețurile, fapt ce a determinat prelungirea crizei economice poloneze cu încă zece ani, pînă la înălțarea comunismului și introducerea reformelor liberale.

- În plan politic, mișcările sindicale revendicative constituie forțe politice conservatoare, de sfîrșita, adepte ale lipsei de schimbare, uneori intolerante și nostalgice. Pericolul constă și în afirmarea în plan politic a forțelor politice de sfîrșita, de tip PSM și PRM, care de altfel s-au și afirmat deschis în favoarea mișcărilor sindicale, tocmai pentru a-și constitui un electorat pe care, în condiții stabile, n-ar avea cum să-l cîştige. □

CARMEN IORDACHE (born in 1963). Graduate og the Academy of Economic Studies (Faculty of Economic Cibernetics). Currently work at Romania liberă, on economical problems.

Desprinderea din CDR

O analiză

DAN PETRE

Precizare: Studiul în cauză nu ia în considerare ieșirea UDMR din Convenția Democrată din România, deoarece apropierea acestei formațiuni politice de alianță în discuție a fost mai mult una conjuncturală, apartenența la Convenția Democrată din România a UDMR, neafectând în nici un fel independența de decizie a acesteia.

Premise

Din data de 17 februarie 1995, criza latentă de mai multă vreme din cadrul Convenției Democratice din România, a devenit patentă. La nivel declarativ, ruptura s-a declanșat din cauza unor percepții diferite asupra modului după care trebuie să funcționeze CDR – ca instanță de colaborare strict partinică în desemnarea unor acțiuni și politici punctuale sau ca formă de coordonare a unui efort politic comun. Prima formă s-ar fi concretizat în propunerea de candidaturi pe liste doctrinare separate și cu eliminarea formațiunilor civice din procesul de decizie în cadrul CDR, iar a doua în păstrarea actualelor condiții decizionale și continuarea sistemului de liste comune ale CDR în alegeri – locale, generale și prezidențiale.

Mulți jurnaliști, pentru că ar fi prea mult să vorbim despre analiști, au pus această ruptură pe seama unui conflict generat fie de antipatii personale și urmărirea unor interese politice mărunte și precise, fie pe seama unei tensiuni între diferențele orientării ideologice sau viziuni asupra proiectului de viitor propus națiunii române. Intenția acestui studiu este de a demonstra că ceea ce s-a întâmplat în această perioadă este rezultatul unei tensiuni provocate de însuși sistemul politic românesc.

Sistemul constituțional

Sistemul constituțional românesc, mai mult decât inspirat din Constituția Republicii Franceze din 1958, consacră două instituții de legitimitate populară directă – Parlamentul și Președintele Republicii.

Dacă prerogativele Parlamentului se încadrează în practica generală a regimurilor democrațiilor parla-

mentare, funcția și menirea instituțională a Președintelui Republicii fac ca acesta să fie un "egal" al Parlamentului.

Garant și reprezentant al statului (Art. 81, 1), arbitru constituțional și mediator social, Președintele are o serie de atribuții legislative – promulgarea legilor (Art. 77), dreptul de inițiativă referendară; un domeniu "rezervat" – politică externă (Art. 91) și securitate națională (Art. 92); unele atribuții executive – prezidează ședințele Guvernului la care participă.

Sistemul electoral

Contra sistemului constituțional, sistemul electoral românesc este tocmai acela împotriva căruia s-a constituit cel al Republicii a V-a – adică cel proporțional.

Sistemul proporțional este bazat pe ideea de a reprezenta în Parlament toate orientările politice, inclusiv cele minoritare, într-o cît mai bună "fotografie" a opțiunilor politice ale națiunii. Față de acest deziderat major, există și cel puțin două defecțe majore ale acestui sistem – faptul că blochează formarea unei majorități clare de guvernare, prin descurajarea coalițiilor și fuziunilor, deci crearea unui sistem bipartidist, prin aplicarea "efectului de multiplicator" al numărului de partide formulat de M. Duverger (Duverger, 1981 – 338-344; Taagepera & Shugart, 1993; și cel de a da statelor majore de partid controlul absolut asupra listelor electorale. De notat faptul că acest sistem este în mare parte specific regimurilor parlamentare, unde șeful statului este ales de către Parlament – deci indirect – și în care acesta are mai ales atribuții reprezentative.

Pe de altă parte, sistemul de alegere a Președintelui Republicii este unul direct, cu două tururi de scrutin. Coroborat tipul de legitimitate populară directă cu atribuțiile Președintelui, putem trage concluzia că el este personajul important față de partidele politice.

Opinia publică

Ceea ce studiile de opinie publică arată este faptul că există în societatea românească o ruptură în rîndul

Actualitatea

populației referitor la starea actuală a națiunii. După cum se vede și din următoarele date, avem de-a face cu o opinie relativ polarizată, inclusiv politic:

1. Credeti că în România lucrurile merg într-o direcție bună sau greșită? (BOP-SFOS)

	Nu știu	Direcția este bună	Direcția este greșită
Martie 1994	14%	57%	29%
Iunie 1994	26%	47%	27%
Sept. 1994	15%	56%	29%
Dec. 1994	24%	43%	33%
Martie 1995	17%	46%	37%

2. Sunt două feluri de păreri:

1. Privatizarea să se facă rapid și să scadă cît mai repede rolul statului în economie
2. Privatizarea să se facă lent și să scadă cît mai încet rolul statului în economie.

(BOP-SFOS)

Martie'94 Iunie Sept. Dec. Martie'95

Privatizarea să se facă rapid și să scadă cît mai repede rolul statului în economie
66% 58% 58% 55% 53%

Privatizarea să se facă lent și să scadă cît mai încet rolul statului în economie
31% 41% 38% 43% 40%

Fără opinie
3% 1% 4% 2% 5%

Repartiția opțiunilor politice (C. Anastasiu)

	dec'93	mart'94	mai	iunie	sept.	dec.'94	martie'95
	%	%	%	%	%	%	%
PDSR	25	25	24	22	25	25	32
PUNR	9	7.60	6	2	4	3	4
PRM	6	6	5	7	4	6	5
PSM	4	3.20	5	7	4	6	4
PDAR	3	6.10	6	4	4	2	4

SP nr. 27

50

Actorii

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem este cine sunt actorii "dramei" la care am asistat sau, mai precis, cine rămîne și cine pleacă din Convenția Democratică din România.

PL '93

Partid composit, format din fuziunea PNL-AT (grupul rămas după sciziunea NPL), o parte a PNL-CD, Grupul pentru Reformă Morală și Politică (grupul dizident anti-Radu Câmpeanu, format după eşecul electoral din 1992) și mai apoi adăugindu-se Grupul Civic Liberal, desprins din Partidul Alianței Civice (v. Infra).

Actualitatea

Extrem de ofensiv, purtător al unui discurs radical, beneficiind de o echipă tineră și dinamică, dar extrem de neomogenă și, pentru ceea ce vine din PNL-AT, recrutată majoritar clientelar, PL '93 este un partid în permanență frântător, relativ instabil la nivelul liderilor și al organizațiilor teritoriale.

La intrarea în Convenția Democratică din România, PNL-AT apare cu un capital electoral de 6 din optiunile de vot – scor înregistrat în alegerile locale din februarie 1992 – dar înainte de părăsirea partidului de grupul ce a format NPL.

Evoluția postelectorală a PL '93 a fost minoră după cum rezultă și din tabelul alăturat:

Repartiția opțiunilor politice (C. Anastasiu)

	dec'93	mart'94	mai	iunie	sept.	dec.'94	martie'95
	%	%	%	%	%	%	%
PL '93	3%	2.40%	3%	4%	4%	3%	2%

PAC

Format în vara lui 1991 ca și "aripă politică" a Alianței Civice, PAC a beneficiat dar și suferit de pe urma originii sale. Beneficiul a fost adus de faptul că de la începuturile sale s-a constituit dintr-o echipă care avea experiență lucrului în comun, se rodase cît de cît, și de o reprezentare organizatorică națională. Deficiențele pe care le-a moștenit de la Alianța Civică au fost cauzate în mare parte de caracterul eclectic, din punct de vedere doctrinar, a membrilor partidului, care până în alegerile din 1992 nu a reușit să se definească decât ca "partid de centru-dreapta". După octombrie 1992 se încercă o clarificare doctrinară a PAC, pe baza unui proiect de statut care admitea curente și direcții diferite în partid, dar spre sfîrșitul anului această dezbatere este văzută de cercul apropiat al Președintelui PAC, Nicolae Manolescu, ca o încercare de schimbare a acestuia. Ca rezultat, la Congresul PAC de la Timișoara grupul care inițiașe moțiunea civic-liberală (care obținuse susținerea a aproximativ 60 din filialele locale ale partidului) a fost eliminat din conducerea partidului, iar partidul s-a definit ca și "neo-liberal".

Ca rezultat al acestei crize, din PAC demisionează în iulie 1993 o bună parte din deputații și senatorii partidului, care trec împreună cu o serie de membri (inclusiv consilieri locali) la PL '93.

Evoluția politică a PAC a fost relativ staționară, partidul neîmpunându-se.

Repartiția opțiunilor politice (C. Anastasiu)

	dec'93	mart'94	mai	iunie	sept.	dec.'94	martie'95
	%	%	%	%	%	%	%
PAC	6%	4.70%	4%	7%	10%	6%	5%

PSDR

Partid istoric, PSDR a ratat total șansa pe care o avea de a construi o reală mișcare alternativă de centru-sfinge, europeană. Fără legătură cu mișcarea sindicală, cu o priză la public mai mult decât modestă, PSDR își datorează supraviețuirea politică doar datorită prezenței sale în Convenția Democratică din România. După cum reiese și din datele următoare, PSDR nici măcar nu ar fi fost partid parlamentar din 1992 încoace.

dec'93 mart'94 mai iunie sept. dec.'94 martie'95

	dec'93	mart'94	mai	iunie	sept.	dec.'94	martie'95
	%	%	%	%	%	%	%
PSDR	1%	2.40%	2%	2%	1%	2%	1%

Concluzii

Prima concluzie pe care trebuie să-o tragem este faptul că "dizidenții" din Convenția Democratică din România sunt reprezentanți ai unor partide pe care nu le-am putut caracteriza ca și cu o pondere importantă în opinia publică. Atunci, ne putem întreba, de ce aceste partide care nu depășesc, în afara PAC, pragul electoral de 3, au fost cele mai ferente susținătoare ale sistemului listelor separate (iarăși, cu excepția PAC, care a avut o poziție oscilantă până la sfîrșit)?

După părere noastră, explicația rezidă în conjuncția dintre sistemul electoral, în care, după cum spuneam, decizia finală și absolută asupra selecției candidaților o au statele-majore ale partidelor. În condițiile în care, prin listele comune ale Convenției Democrate din România controlul asupra listelor nu mai era doar în mîinile conducerii partidelor respective, ci erau rezultatul unei soluții negociate, acestea pierdeau. Problema este ce pierdeau, fiind destul de evident faptul că există, pentru toate din cele trei partide, riscul de a nu mai fi reprezentate în Parlament, în ipoteza menținerii sistemului actual?

Max Weber, vorbind despre partidele politice ca și despre "întreprinderi de dominație" (heerschafbetreib), observa faptul că tipurile de legitimare ale dominației (heerschaft) nu sunt suficiente pentru a asigura obedienea statelor-majore administrative ale acestora; de aceea "supunerea lor se bazează mai degrabă pe două categorii de motive care fac apel la interesul personal: retribuția materială și onoarea socială. (...) Frica de a pierde toate aceste avantaje este rațiunea definitivă a solidarității care leagă statul-major administrativ de deținătorul puterii." (Weber, 1963: 129-130). Dacă privim bine situația celor trei partide ce au părăsit

51

SP nr. 27

Convenția Democratică din România, forța lor în opinia publică nu le-ar fi permis asigurarea onorurilor și prebendelor pentru fideli lor. Opoziția pentru liste separate sau chiar pentru o participare solitară în cursa electorală le permite să răsplătească, chiar simbolic, printr-o includere pe listele electorale, a unora dintre fideli conducerii partidului.

Nu discutăm aici legitimitatea morală a acestei decizii – ea nu își are locul într-o discuție despre sfera politicului, dar întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este una prospectivă: riscul care a fost asumat este unul profitabil?

Ceea ce se remarcă din starea opiniei publice în România este faptul că este o opinie extrem de polarizată, cu un “centru” inexistent. Cum este posibil totuși această polarizare în condițiile sistemului politic generat de reprezentarea proporțională? Explicația rezidă în sistemul alegerii directe a Președintelui Republicii, care prin faptul că trebuie să ajungă în final la o luptă între doi actori, transformă spectrul politic, apărând multipartinic, într-un spectru bipolar. În sprijinul acestei afirmații vin două situații concrete: unu, faptul că dihotomia Putere-Opoziție nu se face în România pe baze ideologice, ci pe acceptarea sau respingerea uneia sau a altuia dintre candidații prezentați în cel de al doilea tur al alegerilor din 1992; și, doi, singurii candidați pentru alegerile prezidențiale din 1996 care sunt percepți

ca atare în opinia publică sunt tocmai cei doi de care am vorbit, după cum reiese și din datele oferite din sondajul efectuat de ICCV în cadrul Barometrului de Opinie Publică al Fundației Soros pentru o Societate Deschisă. Subliniem că este vorba de o întrebare deschisă (răspunsul fiind la alegerea interogatului și nu impus de interogator).

După părerea Dvs., care este personalitatea politică care ar trebui aleasă ca Președinte al României? (BOP-SFOS)

Ion Iliescu	36%
Emil Constantinescu	18%
Adrian Năstase	9%
Petre Roman	3%
Gheorghe Funar	3%
Theodor Meleşcanu	2%
Corneliu Coposu	1%
Corneliu Vadim Tudor	1%
Alte 24 personalități	5%
Nu există o asemenea personalitate	2%
Nu știu/Nu răspunde	20%

De aceea, în concluzie, am putea spune că pariu pe care cele trei partide ce au părăsit Convenția Democratică din România este cel puțin un pariu riscant.

Bibliografie:

Călin Anastasiu, Comunicare la Ședința Asociației Române de Științe Politice, martie 1995.
Barometrul de opinie publică, Fundația Soros pentru o Societate Deschisă, 1994-1995.

Tudor Drăganu, *Drept Constituțional și Instituții politice*, vol 1, Tîrgu-Mureș, 1993.

Maurice Duverger, *Les Partis Politiques*, Paris, Armand Colin, 1981.

Rein Taagepera and Mathew Soberg Shutgart, *Predicting the Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger's Mechanical Effect* in American Political Science Review, vol. 87, nr. 2, iunie 1993, pp. 455-465.

Max Weber, *Le savant et le Politique*, Paris, UGE, 1963.

NOTĂ:

1. Pentru extinderea funcției referendare a Președintelui v. Drăganu, 1993: 204-205.

DAN A. PETRE (born in 1965). M.A. in History and Philosophy at the University of Bucharest, and DEA at EHESS, Paris. Assistant at the International Faculty of Human Sciences, University of Bucharest.

Marcel Gauchet: Încintarea și dezincintarea lumii

UNUL DINȚRE CEI MAI importanți cercetători contemporani ai modernității, Marcel Gauchet, este director de studii la Școala de Înalte Studii în Științe Sociale (EHESS), Centrul Raymond Aron. Preocupările sale legate de filosofia modernității l-au condus spre abordarea unei tematice referitoare la constituirea subiectului politic și la raportul religie-politică.

În 1980 a publicat, la Gallimard, împreună cu Gladys Swain, *La pratique de l'esprit humain. L'institution asilair et la révolution démocratique* (Practica spiritului uman. Instituția de azil și revoluția democratică) – carte consacrată momentului în care omul, devenit socialmente independent și repus în drepturile sale naturale, este nevoie să-și rezolvă raporturile cu sine ca raporturi cu celălalt, analizând geneza noii practici a spiritului uman sub două aspecte: punerea în funcțiune a unei mașini ce ajunge să stăpînească oamenii și inventarea regulilor ce vor permite emergența individului.

Lumea modernă transformă raporturile individului cu sine și cu colectivitatea, emanciparea politică fiind în stîrnsă legătură cu o mișcare mult mai profundă, care se produce în interiorul individului.

Le desancement du monde. Une histoire politique de la religion (Dezincintarea lumii. O istorie politică a religiei), apărută tot la Gallimard, în 1985, din care face parte și fragmentul reprodus în continuare, își propune să redea analizei fenomenului religios ca parte a cercetării sociale un loc pe care acesta nu l-a mai avut de la începutul secolului XX, când Emile Durkheim și Max Weber inițiaseră o astfel de introspectie. Religia este o constantă a societăților umane. Prezența sa multimilenară a influențat o structură antropologică profundă, care continuă să-și pună amprenta asupra acțiunilor umane, chiar dacă în forme schimbante. Unele scheme religioase fundamentale pot fi regăsite în procese sociale care, aparent, sunt se în contrar. De departe de a se reduce la suprastructură, religia a influențat realitatea colectivă și formele politice. Dincolo de diversi-

tatea formelor sale concrete, religia are un nucleu individual și regognoscibil, indiferent de manifestările sale: raportarea omului la absolut, la sensul pe care acesta îl poate face inteligibil. Particularitatea lumii moderne este constituită de “dezincintarea lumii”, ieșirea din vechea paradigmă religioasă.

Marcel Gauchet propune o răsturnare de perspectivă: istoria religioasă nu este doar o evoluție; începutul ei este reprezentat de religia pură, iar așa-numitele “religii mari” sunt doar perspective asupra religiosului. Intervalul dintre religia radicală a începuturilor și revenirea religiosului în universul nostru descrie un ciclu ce poate fi descifrat ca istorie. Ideea de istorie ce rezultă din această reconstrucție a etapelor și metamorfozelor religiosului conjugă două perspective: cea a unității deveniri umane și cea a discontinuității. Unitatea nu implică continuitate, ca și cum aceleași scopuri ar prevale întotdeauna, iar discontinuitatea nu trebuie privită doar ca o pluralitate de momente fără legătură și supuse imprevizibilului.

În vizuirea lui Gauchet, istoria Occidentului este rezultatul “specificitații revoluționare a creștinismului”, iar drumul acestuia spre modernitate înseamnă, în fond, deplasarea spre o societate în afara religiei, “dezincintată”. Creștinismul ar fi, într-o asemenea perspectivă, “religia ieșirii din religie”. □

Apogeul și moartea lui Dumnezeu

Creștinismul și dezvoltarea Occidentului

MARCEL GAUCHET

SCHITAREA ISTORIEI individualității post-teologice facilitează realizarea unei paralele cu istoria formelor colective. Evoluția raporturilor politice din ultimele trei secole pare să corespundă cu ceea ce vom analiza. Geneza faptului democratic în particular nu se poate întinde pe lunga durată decât ca punere în cadrul, într-o formă subiectivă, a funcționării sociale. Apariția democrației este trecerea de la societatea religiei, adică de la societatea supusă, la societatea-subiect, structurată în afara religiei – subiectivitatea în cehiune, trebuie să precizăm, neavând decât foarte puțin de-a face cu ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin acest cuvânt. Nu vom vorbi aici de trecerea de la tenebrele alterității la lumina identității, care ar genera o comunitate unificată, stăpînă pe ea însăși și capabilă de voință unanimă. O dată depășită, orice punere în practică a funcționării democratice moderne va fi trecut inevitabil printr-o perioadă în care idealul unui sine social este abandonat în profitul modalităților și regulilor acțiunii colective, fără a constitui în realitate condițiile unei funcționări colective autentic subiective.

De la societatea supusă la social-subiect

Echivalentul gîndirii clasice despre puterea subiec-tului asupra lui însuși este exprimat în doctrinele suveranității politice care îl sunt contemporane. Ar mai rămîne de demonstrat strînsa înrudire care leagă proceșele de formare ale acestora. Ele își de același rădăcină religioasă: separarea de Dumnezeu care, deși transformă complet ideea de om, nu schimbă deloc reprezentarea puterii politice. Ea incită subiectul cunoșcător și lumea sa obiect, reunind într-o singură res cogitans facultăți odinioară ierarhizate după gradele ființei și, prin resorție, coreleză în sînul unei res extensa omogenă vechi diferențe legate de punerea împreună a vizibilului și invizibilului în ordinea lucrurilor lumii. Ea creează

54

SP nr. 27

era reprezentării politice. Acțiunea puterii începează să mai fie plasată sub semnul deosebirii de drept dintre bază și vîrf, reflex obligatoriu al transcendentei instituante. Ea se apărează spre realizarea unei adevarări interne a societății la propriul său principiu, și astfel spre o coincidență ideală între baza care suportă și vîrful care acționează – aici având de-a face pur și simplu cu o imagine a puterii; substratul simbolic inconștient al acțiunilor efective: dinamica statului administrativ reprezentând resortul. O dată instituit statul suveran, ne găsim într-o fază, printr-o transformare care aduce în prezent ceea ce trecea drept anterioritate a legii și corelativ care transformă în adeziune sau în participare conștientă ceea ce reprezinta o legătură organică. Din acest motiv, dizolvarea Vechiului Regim și nașterea efectivă a societății indivizilor vor marca sfîrșitul acestei aprehensiuni a politicului în termenii împlinirii subiective.

Intrăm într-o lume în care unirea intimă a puterii și societății prin intermediul voinței suverane nu mai are sens; unde coincidența globală a comunității umane cu principiul imperativ care stă la originea ordinii sale nu mai are nici o rată de a fi. Într-o lume în care gîndirea societății în funcție de originea și definirea formei politice bune ca reiterare a pactului primordial nu mai au bază legitimă; unde ideea-forță a uririi deliberate a voințelor instituante în sînul actului colectiv nu mai are suport pentru a fi acceptată. Astfel, vechea monarhie a minat însăși filosofia care s-a ridicat împotriva ei și care în final a învins-o. Victoria faptului democratic a fost plătită cu pierderea tipului de gîndire care îi furnizase exprimarea dinsău.

Idealul democratic a avut drept matrice monarhia. În sînul puterii - prin excelentă separată, mijlocind schimbarea de natură a regalității indusă prin revoluția religioasă din secolele XVI-XVII, a luat naștere și s-a impus cerința absolutei conjuncții între putere și societate, mergeînd pînă la rediferențierea lor mutuală, care formează orizontul politicii moderne. Echivalent celor spuse relativ la constituirea subiectului individual, această vizionă a unui sine social prezent în el însuși se bazează pe un suport extrinsec. Ea presupune o reprezentare tradițională a nevoii de a fi împreună – datorînd mult cadrului voluntarismului absolutist în interiorul căruia a luat naștere – și n-ar fi existat fără continuarea unora dintre caracterele esențiale ale acestuia. Pornind de la presupoziția cardinală că pentru a exista o societate trebuie să-și dorească acest lucru, cu toate consecințele ce decurg de aici, rezultă că legătura necesară a guvernărilor cu guvernații, grătie căror se ajunge la cunoașterea de sine a socialului – un raport a căruia alcătuire și coincidență a voințelor individuale în persoana suveranului – oferă cea mai riguroasă variantă. Mai modern chiar decât filosofia contractului, artificialismul individualist se sprijină și el pe un rest din vechea reprezentare a condițiilor de existență ale coeziunii sociale – coincidența conștientă a atomului cu

55

SP nr. 27

în propriile reguli și se vrea în mod explicit ceea ce este. Nici cunoaștere, nici voință nu contează: dincolo de reguli și de proiect, este un regim total diferit în practica sa de ceea ce credeau promotorii lui. Însă, oricare ar fi regimul, dacă acest regim este ordonat prin modul de operare al subiectivității colective în acțiune, punctul de plecare și cel de sosire sănătatea legătură. Mai simplu, subiectivitatea de sosire prezintă această diferență remarcabilă față de subiectivitatea de pornire, astfel încât nu are nevoie să se cunoască pentru a exista, nici să fie în mod expres voită pentru a funcționa. Nu prezenta o instituie, ci diferență. Nu conjunctia cu sinea o articulează, ci diviziunea de sine. Cazul tipic al reducerii alterității religioase înțeleasă ca transfer al celuilalt în cadrul raporturilor interumane: societatea autonomă, societatea reglementată și determinată în interiorul ei însăși – și subiect al său, deci, în sensul acesta precis – este o societate organizată de celalalt. Nu celalalt *sacru* care o comandă din afară, ci *celalalt laicul, celalalt imanentul*, forme de coexistență ale membrilor societății sau modalități de conducere a acesteia.

Epoca ideologilor

Viitorul este pentru conceptul de timp ceea ce este infinitul pentru conceptul de spațiu. O lume ontologică autonomă și închisă în ea însăși nu se poate concepe ca o lume infinită spațială: departe devine tot departe cu cît ne îndreptăm către el și nu o să-i vedem niciodată limita pentru a concepe vreo ieșire. În aceeași manieră, o societate care începează să fie determinată din afară este o societate care necesarmente basculează spre viitor, se întoarce în întregime în sine și se organizează complet în funcție de el. Viitorul este orientarea temporală obligatorie, legitimitatea devenită timp a unei societăți despre care se presupune că detine în sine principi-

SP nr. 27

piulordonator. Epoca religiei a fost și regimul unei oarecare temporalități legitime, cea a trecutului – religia primă și pură confundându-se cu dictatura originilor. Marea și recentă originalitate a religiilor transcențenți va fi fiind o formă a restabilirii fundamentului exterior în prezent: în subiectul divin proiectul originar și voința actuală se întâlnesc. Facem această remarcă pentru a înlătura o confuzie îndeobște răspîndită în ceea ce privește orientarea spre viitor, pretins preponderentă în sinul creștinismului. De parte de noi ideea de a nega noutatea mesajului creștin în materie de comprehensiune a istoriei. Plasându-i desfășurarea în planul salvării divine, aceasta îi conferă o densitate, o demnitate și un sens global între prăbușire, venirea Mîntuitorului și sfîrșitul timpurilor, cu care nici o tradiție pînă atunci nu investise destinul colectiv al umanității. Este la fel de adevărat că în intervalul dintre așteptarea eschatologică a reînvierii corporilor și Judecata de Apoi se constituie pentru prima dată viitorul în dimensiunea crucială a experienței terestre. Mai clar, acest viitor eschatologic, lăsat la îndemîna intervenției imprevizibile a divinității, nu are nimic de-a face cu viitorul istoric devenit după nici două secole orizontul activ al societăților noastre. Așteptarea sorocului,oricărui de intensă ar fi ea, nu poate împrumuta timpului uman nici cea mai mică forță productivă – în particular, producătoare a ceva susceptibil să grăbească venirea Apocalipsei. Nu există nici un raport între ceea ce se petrece în istorie și sfîrșitul care îi va fi destinat (orice operație a filosofilor istoriei ar consta, prin contrast, în a le lega). În timpul așteptării eschatologice, totul vine de la Dumnezeu și nimic de la om; confirmarea paroxistică a supunerii prezente în fața Atotputernicului și proiecțarea sa în speranța ultimelor zile întărăște omul pentru aici și acum. În locul tensiunii oricărei practici sociale îndreptate spre viitor se află mărturia a ceea ce sănătatea care își produc lumea proprie în timpul propriu, stă afirmarea în act a ceea ce devenirea lor creațoare își are în sine: sensul, determinațiile și scopurile sale.

Viitorul înseamnă temporalitatea însăși a dezrobirii, axa temporală indispensabilă a funcționării sociale subiective. Căci acesta este rolul proiecției productive într-un viitor deschis: ea furnizează nucleul în jurul căruia gravitează o reflexivitate colectivă în act. Ea stabileste o relație de referință cu un *celalalt* de un gen special, pe parcursul căruia comunitatea umană în lucrarea sa variată instituie un proces de reflexie globală și permanentă. Sinea social nu are nimic de-a face cu efuziunea omnipotenței comunității reunite după bunul său plac – un sine care nu are nevoie să se recunoască în operațiile de constituire, un sine practic, rezultînd din lucrarea societății asupra ei însăși și care

o determină să se desprindă de sine în același timp. Constrîngerea legitimă nu constă în a conduce ceea ce a fost; ea înseamnă crearea a ceea ce nu este încă și trebuie să se întâmple. E adevărat că este vorba despre o constrîngere structurantă față de *un celalalt invizibil*, de datorie față de altul. Dar este un celalalt invizibil care, pentru a fi astăzi de accesibil ca și Dumnezeul ascuns, rămîne într-un același plan, însă cu un conținut pur laic, terestru și uman.

Este la fel de necesar să înțelegem relația stabilită cu viitorul în cadrul societăților noastre în și ca echivalent structural a ceea ce a fost relația cu trecutul mitic și relația rățiunii divine cu prezentul. La fel de important este de a se marca diferențele care se constituie în contrarii unei relații religioase. Formal, funcția rămîne aceeași: este intensitatea identității colective în timpul separării de un pol invizibil al datoriei de a fi, a interpretării de sine în afară de sine. Aceasta nu înseamnă că ne găsim neapărat în fața unei noi fațete a religiei eterne devenită în mod simplist o religie a viitorului. Căci, de fapt, în afară de sine, viitorul naște una din remarcabilele ambiguități în care celalalt și același sunt inseparabili. Non sinele este în același timp sinele virtual; transcendenta perpetuu nu se separă de imanența potențială, la fel cum cum sub învelișul acelorași funcții modul de funcționare și de relaționare la sine de altul decât sine se inversează. Diferența temporală era instrumentul unei relații privative și interdictive față de o ordine dată ca obiectivă, decretată o dată pentru totdeauna de către o subiectivitate exterioară. Ea devine, cînd legislatorul invizibil începe să capete contur, în suși elementul recunoașterii caracterului generator al activității umane și axa unei permanente reluări identificatoare a colectivității în schimbare. Adică exact opusul, din toate punctele de vedere, a ceea ce a fost înțelegerea lumii și a legăturii dintre practicanții religiilor constituite. Cum să rămînă consecvent fără să introduci o confuzie majoră?

Este adevărat că în timpul perioadei la care ne referim raportarea la viitor a reprobus forme de religiozitate ce dau impresia unor credințe de substituție. Credințe eschatologice, căutarea salvării în istorie, sacrificii pentru timpuri mai bune pînă la jertfe în masă: sunt date binecunoscute ce i-au făcut pe unii să vorbească despre "religii seculare". Pentru a distinge între legitimarea prin extrasocial (și, corelativ, prin trecut sau prezent) și legitimarea prin intrasocial (prin viitor), vom vorbi mai degrabă de epoca ideologilor. Trebuie adăugat că nu ansamblul discursurilor și convingerilor, oricare ar fi fost rolul lor, a constituit fondul raporturilor societăților noastre cu viitorul lor; el nu exprimă deloc substanță. Aceasta reprezintă un moment intermediar, momentul în care nouă, și anume adeziunea la schimbare, a trebuit,

grătie unui proces familiar, să se combine cu vechiul, imuabilul, să facă un compromis cu viziunea religioasă despre ordinea prestabilită și cunoscută, dictată din afară. Istoria, considerind și sfîrșitul ei, mișcarea, devenirea și producția social-umanului în timp, conformă cu legile eterne ale devenirii și în perspectiva unei somații/resorbții ultime a mișcării. Aceasta nu se pare a fi formula generală care permite a se vorbi despre ideologie în diversele sale variante ca despre o formă istorică precisă: un discurs care rupe cu explicația religioasă a lucrurilor în ce privește orientarea spre viitor, căruia îi subordonează inteligența acțiunii umane și care conduce economia într-o oarecare manieră pe parcursul efortului pentru asigurarea viitorului; desemnând o direcție certă și subordonând producția unei voințe pe deplin conștiiente – latura eschatologică sau salvatoare a doctrinei constituind un aspect extrem, dar în nici un caz obligatoriu, al proiectului fundamental, ce se manifestă în moduri variate, aducînd încă-neîmplinîtul într-un plan predeterminat. Ceea ce contează în raportul crucial și constitutiv al societăților noastre cu viitorul nu este această tensiune unanimă spre un scop global clar identificat, ci organizarea practică a activității sociale sub toate aspectele, sub imperativul proprii sale producții ca o relație de transformare și maximizare determinată. Organizare ce implică în realitate deschiderea spre un viitor nedeterminat în conținut și acceptat tacit ca atare, chiar dacă din ce în ce mai mult conștient pregătit și din ce în ce mai bine identificat; fără îndoială, ajungem în punctul critic în care chiar acumularea mijloacelor schimbării frapează prin vanitatea ambicii predictive a ideologilor, făcînd ca în mod irezistibil necunoscutul să iaasă din viitor. Cu cît ne deschidem mai mult spre el, cu atât devine mai accesibil. □

Selectie, traducere și prezentare de
Daniela PIRVULESCU

SP nr. 27

vorbului" între cele două state.

După 1 ianuarie 1993, momentul despărțirii oficiale a celor două țări, evoluțiile au fost diferite. În timp ce în Cehia privatizarea a progresat cu rezultate evidente, în Slovacia situația economică a rămas precară.

Studiul privind România, scris de Anelise Ute Gahany, reputată specialistă în probleme românești, poartă titlul semnificativ "România - Revoluția neînsemnată".

Capitolul "Cucerirea puterii în România în 1989", poartă un subtitlu ce face referire la două ipoteze: "Revoluție populară" și "Lovitură de stat".

Adoptarea Constituției prin referendum, la 8 decembrie 1991, este considerată următorul pas important în evoluția politică și instituțională din România, documentul fiind apreciat în general pozitiv.

Prezentarea evoluției politice a mulțimii de structurare a spectrului politic vădește o bună și nuantată cunoaștere a avatorurilor tranzitiei politice, economice și de mentalitate din România.

Studiul lui Alexander Rahr despre Rusia, Ucraina și Belarus poartă titlul sugestiv "Întră reformă și restaurație". În prima perioadă de după destrămarea URSS, se pare că Rusia manifestă o voineță reformatoare mai fermă.

La data de 28 octombrie 1991, Elțin proclama trecerea la economia de piață în Rusia. Echipa Gaidar parea a induce o reformă accelerată, dar efectele ei sociale au fost catastrofale, după apariția autorului studiului. Problema lui Elțin era faptul că facea reformă într-un sistem predominant perestroikist. Fosta conservatorilor este apreciată ca o pieșă esențială în calea reformei. Orientarea politică exteră este puternică controversată, iar tendințele de dominație asupra fostelor republici sovietice renasc. Autorul nu se aventurează să facă predicii de viitor.

În concluzie, putem spune că, dincolo de trecerea în revistă a studiilor cuprinse în acest volum, lucrarea arată existența unei priviri lucide, nepărtinătoare și profesioniste asupra realităților din lumea postcomunistă și postsovietică, carte reprezentând un reper în domeniul cercetării interdisciplinare a realităților complexe și nu arareori contradictorii și convulsive ale tranzitiei de la comunism la capitalism.

Bogdan Popescu NECȘEȘTI

* *Reformen und Reformer in Osteuropa*, Editori: Franz Lothar Altmann, Edgar Hosch, Editura Friedrich Pustel, 1994.

▼ Diversitate sau unitate în lumea islamului?

De parte de a o putea considera un studiu exhaustiv, de analiză a unei civilizații cum este cea musulmană, lucrarea profesorului André Miquel este totuși una fundamentală, de sineză, ce caută să găsească locul ocupat de Islam în cadrul lumii contemporane, precum și poziția lumii europene prin raportarea ei la Islam.

Premiată de Academia Franceză încă de la prima ediție (1968), carte este dedicată unei mai bune cunoașteri din partea europeilor a zburării istoriei a civilizației islamică, în această perioadă de profunde transformări și mutații la nivel global și pentru ajuta, așa cum spune și A. Miquel, la "reluarea în toate sensurile a tradiției vechilor dialoga și schimburi care n-ar fi trebuit să fie niciodată întrerupte".

Autorul accentuează încă din debutul lucrării dificultățile, de natură diferită, ivite în calea cercetătorului ce pătrunde în acest colorat și divers domeniu. Aceste "nisiupuri mișcătoare" se află atât în insuficiențele orientalisticăi tradiționale, de aici decurgând pericolul de a reduce și înțelege istoria doar la ceea ce este cunoscut (relevant este cazul islamicării Africii), dar și marea diversitate de curente și opinii, unde, cum spune autorul, "factorul politic și religios se interferă la infinit și la infinit le impregnează operele". Trei sunt curentele majore ale Islamului de-a lungul timpului: SUNNISMUL – păstrator al tradițiilor Profetului; ŞIISMUL – ce are la bază descendenta din Ali, însotitorul și ruda lui Muhammad; și KHĀRIDJISMUL.

Pierdută într-o diversitate de astfel de curente, adeseori cu opinii divergente și aflate în conflict, problema pe care și-o punte A. Miquel este aceea de a opta între diversitatea și unitatea Islamului. Diversitatea este prezentată de-a lungul întregii lucrări prin analiza tuturor mutațiilor și curentelor în spațiu și în timp; însă, după părerea mea, meritul și elementul șovator al autorului este de a încerca să aducă argumente necesare, chiar dacă nu suficiente, pentru înțelegerea Islamului ca un tot unitar, deasupra tuturor intereselor și opinioilor de ieri, de azi sau de mâine. Autorul menționează existența, astăzi în planul mental al individului, că și la nivelul conștiinței comunității, a unor principii și credințe majore, transcendentale, legate de amintiri și trecut, de limba arabă sacră, a Coranului, a desertului, sugestiv numită de

Lawrence "congelatorul spiritual".

Venind adesea în contact cu civilizația europeană de-a lungul istoriei, "înflinările" au avut în general nuante de conflict: ocupația arabă din Spania, cruciadele, dominația Imperiului otoman în sud-estul Europei sau perioadele dominării imperialiste. Devenită, o dată cu Renașterea din Evul Mediu, iar apoi, în epoca modernă, prin apariția relațiilor de tip capitalist, o societate ce are la bază individualul și obiectul, europenii vor încerca să impună aceste principii și societății islamică, în timpul dominării imperialiste.

De aceea, după părerea mea, contradicția actuală cea mai gravă din sinul societății islamică tîne de caracterul său comunitar și spiritualist, în vreme ce logica pune de acord colectivismul și materialismul, pe de o parte, iar personalismul și spiritualismul, pe de alta. Această contradicție a fost sesizată, încă de la începutul secolului al XX-lea de gînditorul indian musulman Muhammad Iqbal, care propovăduia trezirea omului musulman prin dezvoltarea "eului" și a personalității: "Vreau să servesc omului care cultivă cultul eului. Si care îl vede pe Dumnezeu în lumina personalității". Tot în acest context se integrează și mișcarea reformistă ISLAH, de la sf. sec. al XIX-lea, care pentru a facilita evoluția societății islamică stabilie o distincție a obligațiilor imutabile față de Dumnezeu (*ibadat*) și regulile evolutive ale vieții sociale (*muamalat*).

Această trezire a omului musulman va avea loc odată cu renașterea spiritului perioadei "suffiste", datorată golului lăsat prin respingerea concomitentă a modelului occidental și modelului marxist de societate: primul respins pentru laxismul său moral și dislocarea sa socială, al doilea pentru evidența, finalmente recunoscută, a coerciției sale culturale și a ineficacității sale economice.

Asistăm, aşadar, la nașterea progresivă a unei noi pretinse legitimități a Islamului, aceea pe care colonelul Kaddafi o numește a "treia cale către capitalism și marxism, în vederea conciliului de altădată cu știința de azi: rugăciune plus electronică".

Pentru ceea ce va însemna Islamul și civilizația sa în astă de apropiatul mileniului III, observația lui A. Miquel, din finalul cărții, pare revelatoare: "Cine ar putea să arate înfățișarea Islamului de mâine? Viitorul său, în orice caz, va depinde de răspunsurile pe care țările sale le vor da la două întrebări esențiale: una privește definirea Islamului ca forță de reunire, cealaltă acordul său cu

Cărți și autori

lumea nouă, în care copiii săi sănătății".

În concluzie, am putea spune, în conformitate cu ideile din finalul acestei cărți, că găsirea unei modalități de legătură reciprocă a celor două civilizații (islamică și occidentală), și nu numai a lor (avem aici în vedere hinduismul, budismul etc.), răcordarea lor la un sistem universal de valori ne-ar da cîstig de cauză tuturor, în mod egal, așa cum, de altfel, este normal.

Sebastian HULUBAN

* André Miquel, *Islamul și civilizația sa*. Editura Meridiane, București, 1994

▼ Deschidere, sens, eliberare

Investigarea unei relații atât de complexe precum cea dintre filosofie și politic se poate efectua pe multiple planuri. Unul dintre ele (poate cel mai ferit) pleacă din interiorul filosofiei, vizând o intermediere ontologică a politicului.

Anton Carpinschi, în noua sa carte*, alege acest mod de abordare a interfețelor filosofie-politic, apreciind că astfel sănătatea create condițiile dezvoltării unei gîndiri politice "deschise".

Înțemeierea ontologică a politicului se realizează prin relevarea structurilor sale de existență. Astfel, politicul poate fi definit ca o activitate rațională (esență), normativ-civilizatoare (natura), de reglare socială și căutare a binelui comun (scopul) pe baza detinerii puterii suverane legitime (modul).

Anton Carpinschi încearcă să identifice și alte posibile interfețe ale filosofiei și politicului.

Autorul întreprinde o sumară incursiune în universul doctrinelor politice contemporane, punând în evidență o serie de tendințe: expansiunea și conglomarea acestui univers, principiul simetriei și cel al acțiunii-reacțiunii, principiul non-vidului ("orice spațiu ideologic se ocupă sau se va ocupa cu un tip sau o varietate doctrinară necesară").

Studiul intitulat "Paradigma liberală și spiritul capitalismului" debutează cu o nuantă analiză a conceptului weberian de "spirit al capitalismului". Accentuând faptul că Max Weber întreprinde în lucrarea sa, *Etică protestantă și spiritul capitalismului*, o analiză ce lansează un concept de mare generalitate și cuprindere, Anton Carpinschi încearcă

"reconstrucția teoretică a unui concept generalizat și pluridimensional al spiritului capitalismului", identificînd o dublă perspectivă ontologică și teologică: "Virtuile existențiale și religioase, eliberatoare de ființă, generatoare de sistem, continute în spiritul capitalismului, se datorează, deci, virtuilor de instițuire și fundamentare ontologică și teologică continute în spirit". Din punct de vedere ontologic, Spiritul îi dă omului ființă, fascinîndu-l să fie ceea ce este: o ființă socială prin natură, o ființă morală prin condiție. Constituindu-se ca ethos al libertății individului și al ordinii raționale, spiritul capitalismului instituie capitalismul, asigurîndu-i fundamentele ontologice. Din punct de vedere teologic, "Spiritul divin este Demiurgul universal și referential absolut al omului și al umanității, căci omul este om și umanitatea este umanitate doar în măsură în care sunt însuflați și înoblate prin suflarea Spiritului divin. De aceea, numai în măsură înălțării în orizontul Dumnezei, omul economic este o ființă umană, iar spiritul capitalismului capătă puterea de a da viață și dreptul de a acorda sens sistemului capitalistic".

Sursele intelectuale (raționalismul și civismul antichității greco-latine, tradiția etico-religioasă iudeică și creștină) sunt sintetizate în condiții socio-istorice și culturale favorabile, prin așa-numita paradigmă liberală, generatoare a lui *Homo liberalis*.

Preocuparea lui Anton Carpinschi față de liberalism, față de gîndirea politică de factură liberală se reflectă și în colecția de studii reunite sub titlul generic de *Orizonturi în istoria gîndirii politice românești*. Autorul reface traseul evoluției liberalismului românesc, de la mercantilism la neoliberalism, concentrîndu-se ulterior asupra neoliberalismului interbelic.

Pornind de la celebra carte a lui Czeslaw Milosz, intitulată *Gîndirea captivă*, Anton Carpinschi identifică două căi de eliberare a gîndirii: "calea socială" este generată de înșâși tranzitie către societatea deschisă, marcată de transformări cuprinzătoare la nivel cultural; "calea etică" presupune atitudine morală, forță interioară de a te elibera de mituri și prejudecăți.

Lucian DÎRDALĂ

* Anton Carpinschi, *Deschidere și sens în gîndirea politică*, Editura Institutului European – Iași, 1995.

▼ Un fragment de istorie în documente

Acest prim volum* reunește, din nevoie de unitate și continuitate, 184 documente existente la Arhivele Statului și ale Ministerului Afacerilor Externe, aparținînd perioadei 6 noiembrie 1942–14 septembrie 1944, dintră care unele au mai fost invocate și comentate. Sînt mărturii ale evenimentelor premergătoare încheierii Armistițiului cu Puterile Aliate, ce ne pun la curent cu politica guvernului Antonescu, cu poziția Casei Regale, a persoanelor și grupărilor ce gravitau în jurul ei, a Opoziției, față de continuarea războiului alături de Germania nazistă. Dacă eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord au fost, fără îndoială, acțiuni populare acceptate de marea masă a românilor, continuarea războiului dincolo de Nistru a fost întîmpinată cu ostilitate: regele Mihai î s-a opus; la fel, unii dintre membrii armatei; Iuliu Maniu a protestat în termeni foarte aspri: "nu este admisibil să ne legăm soarta cu Axa prin războie de agresiune și cucerire".

Dar, pentru a răspunde întrebării: "Cum a ajuns România marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial?", trebuie să avem în vedere și contextul internațional al momentului.

Din 1943 (pierderea războiului de către Germania fiind iminentă), mareșalul Antonescu începe tratativele cu Alianții. Așa cum reiese și din aceste documente, legătûrile României din capitatele mai multor țări europene, precum și emisarii trimisi la Atena și Cairo, poartă discuții cu anglo-americani pentru ieșirea condiționată din război. Acest fapt l-a nemulțumit pe Molotov, care în octombrie 1943 îi cerea ministrului de externe britanic, Eden, "să nu ia în considerație nici un fel de propuneră din partea României" (doc. 49), deci cu condiția semnării unei capitulări necondiționate în fața celor trei aliați principali. Ceasul negocierilor pendula astfel între "necondiționat" impus de Aliati și "condiționat și garantat" cerute de guvernul Antonescu și opozition.

Pe de altă parte, deși Molotov declarase că Uniunea Sovietică "nu urmărește să anexeze vreo porțiune oarecare din teritoriul românesc", rămîndu-se, deci, la frontierele stabilite prin ultimatumul din 1940, și nici să modifice "în vreun fel stările sociale existente în România" (doc. nr. 680), totuși Churchill căzuse la invocări cu Stalin asupra

unui acord ce privea într-o primă fază cedarea României și Bulgariei, contra Greciei.

În aceste condiții, încercările românilor de a discuta referitor la încheierea unui armistițiu condiționat cu anglo-americani și garantat de acestia nu s-au bucurat de prea mare succes. Tratativele principale s-au desfășurat la Ankara (septembrie 1943 – martie 1944), Stockholm (noiembrie 1943 – iunie 1944) și Cairo (martie – iunie 1944), atât în numele maresalului cît și în cel al opozitiei. Propunerile lor infirziu să primească însă răspuns. Tot în scopul unei convenții de armistițiu a fost trimis la Cairo, cu acordul maresalului Antonescu, fostul prim-ministru – primul Barbu Știrbei.

Situatia frontului se schimbă în mod radical. Ruși se aflau din luna mai în Moldova de Nord, ocupaseră Suceava, Rădăuții, Botoșani și deci nu mai erau grăbiti să obțină un armistițiu. Totodată, disensiunile, punctele de vedere diferite ale reprezentanților Blocului Național Democratic (format din PNL, PNT, PSD, PCR), luarea deciziei de a aștepta un moment mai prielnic pentru ieșirea din Axă (reluarea ofensivei rusești, debarcarea Aliatilor) au agravat situația României. Noua ofensivă sovietică, declanșată la 20 august, a arătată lipsă de tuturor că nu există decât două soluții: ori ieșirea imediată din război, ori ocuparea iminentă a țării de către Armata Rosie. Actul de la 23 august a fost deci răul cel mai mic posibil impus de necesitățile momentului.

Evenimentele premergătoare ale acestui act, așa cum s-au petrecut ele, fără interpretări subiective, fac obiectul prezentului volum. Aplicarea practică a armistițiului va face obiectul unor volume viitoare.

Cristina MATIUȚĂ

* Arhivele Statului din România, *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. (Documente)*, vol. I, București, 1994.

▼ Uniunea Sovietică sub doi dictatori

Volumul pe care-l recenzăm*, urmărește evoluția istorică a statului sovietic în perioada guvernărilor lui Stalin și a lui Hrușciov. Este sugerată parcurerea unui arc de spirală în acest timp; aparent, situația URSS este aceeași la începutul și la sfîrșitul intervalului: la putere se află un partid autoritar, econo-

mia și înapoiată față de celelalte țări, persistă izolareza externă.

Carte este structurată pe capitulo trăind în special probleme de economie, relații externe și structură a puterii.

Modul în care Stalin a acaparat puterea este considerat relevant pentru înțelegerea felului în care funcționează puterea în anumite tipuri de regimuri politice. Evoluția fostului seminarist ortodox de la statul de rebel georgian până în fază de detinător absolut al puterii statului sugerează anumite caracteristici ale modului de acces la putere, care permit mai buna înțelegere a regimului totalitar. Lupta din perioada 1924-1930 e redată dintr-o perspectivă care îndeamnă la meditație asupra tipurilor de putere, a poziției ei în raport cu statul și societatea, asupra importanței fructificării ocaziilor favorabile de către cineva care dorește obținerea unui control total, care se consideră a fi detinătorul adevărului absolut dar care, în mod inevitabil, sfîrșeste prin a pierde contractul cu realitatea, căzând în propria capcană.

Raportarea la economie, la doctrina economică, are o poziție deosebită în procesul de atingere a puterii absolute.

Interpretarea acestei doctrine și utilizată apărând aleator, însă având ca scop clar îndepărțarea potențialilor concurenți. Dacă la început sunt utilizate ideile lui Buharin pentru a-i înălța pe Troțki și pe susținătorii săi, Stalin va aplica în practică tocmai ideile celor din urmă pentru a scăpa de cei de "dreapta". Nimeni nu va îndrăzni să obiecțe ceva. Stalin a și-a construită și să-și apere poziția în structura puterii politice, utilizând în mod intelligent dependența celorlăți membri și lideri de partid, ca unic "patron", care dispunea de posturi avantajoase, asigurându-și astfel sustinerea necesară în momente de criză. Totodată, el și-a asumat rolul de continuator al lui Lenin, folosind ca armă eficace acuzarea de deviationism și functionalism, similară cu erexia la momentul respectiv.

Aceste acuzații erau cele mai grave în cadrul perioadei epurărilor. Ele aveau și un rol important în furnizarea de locuri libere ce urmău să fie completate cu noi adepti. Asociate cu propaganda oficială, epurările au întreținut o adeverăță psihoză împotriva dușmanilor externi nevăzuți, care erau responsabili de tot răul din țară. Era o modalitate subtilă de a fugi de răspunderea pentru diversele blocaje cauzate de discordanțele unei planificări rupte de concret.

Relațiile internaționale și-au avut locul aparte de-a lungul desfășurării

intervalului, fiind caracterizate de contradicția între teorie și practică. În teorie, URSS trebuia să lupte împotriva sistemului internațional stabilit, pe cînd, în practică, încerca să se integreze în el. E posibil ca aceasta să fi vrut să lupte împotriva sistemului din interiorul său însă, pentru viitorul imediat, Stalin era conștient de poziția singulară a țării sale, demonstrată și de izolare pe plan internațional. De aici și evoluția sinuoasă a politicii externe sovietice în perioada interbelică și imediat după război: înțelegerea de la Rapallo, încercările de a stabili relații cu Occidentul, pactul cu Germania nazistă, Marea Alianță cu puterile antifasciste, căsătorie din interes, soldată cu divorț total după război.

Perioada Hrușciov a însemnat, aparent, o derigidizare. Noul lider sovietic a încercat să eficientizeze un sistem închisit în reguli și norme ce producă o dedublare a realității. S-ar părea că Hrușciov și-a asumat, mai mult sau mai puțin conștient, anume riscuri privitoare la cariera sa politică atunci când a încercat să schimbe ceea ce.

Sistemul sovietic a rămas același în alcătuirea lui internă, însă poziția sa pe plan extern a suferit modificări.

Nu trebuie uitat că Hrușciov a introdus conceptul de coexistență cu statele necomuniste. Însă nu a anticipat corect rezistențele ce i se puteau opune; n-a avut nici destulă putere personală pentru a le învinge și nici timpul necesar. A încercat să dărime un mit, clădit mai bine de un sfert de secol, fără a avea în realitate ceva suficient de puternic pentru a-l înlocui. Astfel, la destituirea sa nu se simtea posibilitatea unei adevărate schimbări. Sistemul sovietic era un ghem de contradicții înnăbușite sub o liniște înselătoare, care însă se ascuțea încet.

O perioadă caracterizată de interdependențe profunde o vedem explicitată aici astfel încât, înțelegind-o, să gîndim problemele ce le ridică schimbarea unui sistem politic.

O carte foarte utilă pentru familiarizarea publicului cu problemele epocii respective, care se înscrise prin modul de organizare internă în noul val de volume publicate pe această temă.

Veronica JUNJAN

* Michael Lynch, *Uniunea Sovietică sub doi dictatori, Stalin și Hrușciov. 1924-1964*, Editura All, București, 1994, colecția "Acces la Istorie", în colaborare cu editura Hodder & Stoughton, Londra.

PAUL RICOEUR
Eseuri de hermeneutică
București, Editura Humanitas, 1995, pag. 320, lei 5.000.

Eseurile de Hermeneutică ale lui Paul Ricoeur urmează etapele unui drum de la fenomenologie la hermeneutică și la hermeneutica textului la hermeneutica acțiunii. Ele pun accentul pe raporturile ce se stabilesc între reflecții asupra discursului și povestirea pe de o parte, și între problema ideologiei și acțiunea umană în cadrul Cetății pe de altă parte. Acest drum este indisolubil legat de voînta de a se confrunta și de a schimba prezentă în fiecare dintre eseurile cărtii. Ricoeur se raportează constant la Dilthey, Heidegger, Gadamer, dar și la Școala de la Frankfurt, filosofia limbajului și filosofia politică.

CRISTIAN TRONCUTA
Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești
București, Editura Roza Vințurilor, 1994, pag. 480, lei 9.900.

Adunând între copertile sale memorii, mărturii și documente asupra serviciilor secrete din perioada în care acestea erau conduse de către Eugen Cristescu, această carte este utilă tuturor celor care sunt interesați de istoria ascunsă a evenimentului 4.

GHIȚĂ IONESCU
Comunismul în România
București, Editura Litera, 1994, pag. 410, lei 4.500.

Apărută inițial în 1965, carte este ceea ce mai importantă istorie a Partidului Comunist Român, o analiză politologică de o acuratețe deosebită a fenomenului comunist românesc și totodată o sursă bibliografică de neînlăcut pentru înțelegerea istoriei recente a României.

ZIGU ORNEA
Anii '30. Extrema dreaptă românească
București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, pag. 392, lei 9.500.

Cunoscutul istoric literar Z. Ornea publică o interesantă retrospectivă bazată pe un studiu aprofundat asupra publicisticilor româneni din anii '30, a fenomenului legionar și a extremității dreptei în general.

MIRCEA DJUVARA
Teoria generală a dreptului. Drept rațional, Izvoare și drept pozitiv
București, Editura All, Colecția Restitutio, 1995, pag. 516, lei. 17.500.

Personalitate marcantă a dreptului românesc, cunoscut profesor interbelic, autorul a întreprins în această luceafără reîmpărțirea acum – la 50 de ani de la moartea sa – a întrospecție în domeniul filosofiei juridice. *Teoria generală a dreptului* este o carte esențială pentru orice slujitor al dreptului.

WALTER OPPENHEIM
Habsburgii și Hohenzolernii. 1613-1686
București, Editura All, Colecția Acces la Istorie, 1995, pag. 166, lei 3.900.

O carte de interviuri în care se evocă mai multe episoade așa cum au fost ele tratate, ca marți și protagonist, de către Regele Mihai.

BERNARD HENRY-LEVY
Aventurile libertății
București, Ed. Encyclopedie

cauzelor naturii și efectelor rivalităților care au existat între Austria și Prusia într-o perioadă tumultuoasă a istoriei europene.

O istorie subiectivă a intelectualului
București, Editura Albatros, Colecția Eșeu, 1995, pag. 506, lei 1.900.

Cartea, un interesant expoziție asupra dilemelor intelectualului din Chicago a avut parte de o primire mai degradată de către unii mediu intelectual impregnat de triumful statului bunăstării și ai teoriilor tylenești. Astăzi, această lucrare are o popularitate de invadă și meritul de a îtras atenția asupra pericolului la adresa libertății și prosperității pe care îl reprezintă creșterea puterii guvernamentale și teoriile privind implicarea statului în viața economică de o manieră cvasitotală. În analiza raportului dinspre libertatea economică și libertatea politică, M. Friedman pornește de la ideea că fără libertate economică nu poate exista nici o libertate politică autentică.

GRANT STEWART
Succesul în managementul vinzărilor
București, Editura Alternative, 1995, pag. 158, lei 6.000.

O lucrare esențială pentru coordonarea unei echipe într-un mediu concurențial, oricare ar fi acesta, chiar dacă autorul are în vedere cazul special al managementului vinzărilor. Sunt prezentate tehnici de testare a motivației personalului, modalități de construire a unui stil managerial eficient, metode de coordonare a personalului de la distanță, fixarea direcțiilor și planurilor de activitate și evaluarea rezultatelor.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE
Despre democrație în America
București, Editura Humanitas, Colecția Paradigme, Volumul 2, pag. 392, lei 9.500.

Cel de-al doilea volum al esenției lucrării de filosofie politică, *Despre democrație în America*, apărută la mică distanță după apariția primului volum, tratează despre influența democrației asupra misiunilor intelectuale, asupra sentimentelor și a moravurilor și despre modul în care ideile și sentimentele democratice își pun amprentă asupra societății politice.

Deși scrisă cu mai bine de un secol în urmă, această carte este nu doar un reper bibliografic obligatoriu pentru cei care sunt interesați de reflexia politică, dar și o lectură a cărei actualitate relevă modalitățile de interpretare a timpurilor prezente.

DAVID BOHM
Plenitudinea lumii și ordinea ei
București, Editura Humanitas, 1995, pag. 312, lei 4.900.

În numele unei realități nonseparabile, Bohm respinge discerile binare curente, de tipul parte/intreg, individ/societate, experiență/cunoaștere, propunând în schimb forme nefragamente de descriere, fluide și elastice, capabile să exprime intuiția dominantă a acestel cărti: aceea că realitatea este un proces de curgere fără limită, o plenitudine dinamică bazată pe o ordine implicită, atotcuprinzătoare.

Sumarele Sferei Politicii

Answering to the quest of the political sciences researchers and of our lecturers, we continue publishing in this number the contents of our review.

The Sphere of Politics No. 19

Cristian R. Pîrvulescu	<i>CDNPP – Between History and Actuality</i>
Ştefan Stănciugelu	<i>Political Cliques' Circulation in LNP</i>
Cristian Preda	<i>Notes on Violence, State and Democracy</i>
Ştefan Stănciugelu	<i>Paradigmes of the Collective Violence</i>
Mihail Dobre	<i>The Genesis of the Stability Pact in Europe</i>
Valentin Stan	<i>NATO and the Romanian Alliances Policy</i>
Mihaela Mătăchiță	<i>The President Clinton's European Visits and the G-7 Summit</i>
János Kiss	<i>The Neutrality of State</i>
Adrian Niculescu	<i>A New Exam</i>
Dan Oprescu	<i>After the Apartheid</i>
Georges Sorel	<i>Reflections on Violence</i>
Stelian Tănase	<i>Provisional conclusion</i>
Books reviews	
Hannah Arendt	<i>Originile totalitarismului</i>
Michel Albert	<i>Capitalism contra capitalism</i>
Dumitru Popescu	<i>Am fost și cioplitor de himere</i>

The Sphere of Politics No. 20

Cristian R. Pîrvulescu	<i>The Occidental Left – Cyclical Colapse or Perspective Crisis</i>
Jan Vermeersch	<i>The Left in Central Europe</i>
Gabriel Ivan	<i>The March of the Red Socks</i>
Mircea Boari	<i>Structural Limits of the Political Socialization in Romania</i>
Mihai Botez	<i>The National State: The Countries in Transition</i>
Robert D. Reisz	<i>The Generation Gap. Academics in Romania</i>
Pavel Câmpleanu	<i>The Electoral Mechanism in Eastern Europe</i>
Cecilia Tohăneanu	<i>Political Pluralism and Rationality</i>
Valentin Stan	<i>The National Interest and the Romanian Foreign Policy</i>
Mihail Dobre	<i>The National Interest of Romania. A Historical Approach</i>
Liana Ionescu	<i>The National Interest and the Nationalism</i>
Stela Arhire	<i>The Global Economy and the International Society</i>
Michael Walzer	<i>Spheres of Justice</i>
Stelian Tănase	<i>On Masses</i>
Books Reviews	
Roger Kirk, Mircea Răceanu	<i>Romania versus the United States: Diplomacy of the Absurd. 1985-1989</i>
John Rawls	<i>Political Liberalism</i>

The Sphere of Politics No. 21

Zoltán Rostás	<i>Political Culture – A Theoretical Instrument to Evaluate the Adjustment to Change of Romanian Society</i>
Cristian R. Pîrvulescu	<i>Ideal-Types and Real-Types Inside the Romanian Political Culture</i>
Ştefan Stănciugelu	<i>Revolution as Failure</i>
Stelian Tănase	<i>Dictatorship Against Faxt</i>
Matei Călinescu	<i>Blue Horizons: Intellectuals and Democracy in Romania</i>
Richard Hall	<i>The Barometer of Public Opinion Permanence and Change</i>
Radu Călin Cristea	
Traian Rotariu	
Daniel Chirot in Dialogue with Stelian Tănase	
Stela Arhire	<i>Anti Western Authoritarianism is the Danger in Romania</i>
Bogdan Popescu Necșești	<i>Subsidiarity and the Crisis of Sovereignty</i>
Mihail Dobre	<i>Political and Economical Cooperation Between the Balkan Countries</i>
Mihai Botez	<i>CSCE – An Analysis</i>
Sidney Hook	<i>Sidney Hook and the Intelligence of Democracy</i>
Stelian Tănase	<i>Credo: The Democratic Way of Life</i>
Books Reviews	<i>The American Myth</i>
Ion Iliescu	<i>Revoluție și reformă</i>
Varujan Vosganian	<i>Contradictii ale tranzitiei la economia de piata</i>

The Sphere of Politics No. 22

Timothy Garton Ash	<i>Germany's Choice</i>
Bogdan Popescu Necșești	<i>Germany Between the Recovery of Identity and the Status of European Power</i>
Johnathan Olsen	<i>Nature and Nationalism: Rightwing ecology in Germany</i>
Stela Arhire	<i>Germany and the New European Architecture</i>
Jan Gross	<i>War as Revolution</i>
Stelian Tănase	<i>Revolution as Failure</i>
Virgil I. Ionescu	<i>How Does a "Social Market Economy" Work?</i>
Henry F. Carey	<i>The Emerging Electoral Reform Debate</i>
Iacob Prada	<i>Objective and Subjective Difficulties in Building a European System of Security and Cooperation</i>
Daniela Pîrvulescu	<i>Karl Jaspers and the Consciousness of Guilt</i>
Karl Jaspers	<i>German Guilt</i>
Stelian Tănase	<i>The Beginning</i>
Books Reviews	
Samuel Huntington	<i>Viața politică americană</i>
Pavel Câmpleanu	<i>România: coada pentru hrana</i>
Andrei Marga	<i>Explorări în actualitate</i>

POLIS • prima revistă academică de științe politice din România nu poate lipsi din biblioteca dumneavoastră,
ABONATI-VĂ ACUM !

Editor:

IMAS-SA

Redactor șef:

Călin Anastasiu

Colegiu de redacție:

Aurelian Crăiuțu
Pavel Câmpleanu
Gail Kligman
József Lörincz
Dan Pavel
G.M. Tamás
Stelian Tănase
Alin Teodorescu
Vladimir Tismăneanu
Jan Urban
George Voicu

Adresa:

Calea Plevnei nr. 136,
sector 6, București,
C.P. 56-52
Telefon: (01) 312 46 33
Fax: (01) 312 46 35
Email: office@imas.eunet.ro

Abonamente:

Persoane: 6.000 lei pe an (20 USD)
Instituții: 12.000 lei pe an (40 USD)
Cont: Credit Bank, Agenția 1 Witting
40.100.70.004 (lei)
40.200.70.00116 (USD)
IMAS-SA, POLIS

Tot în acest număr:

SCHUMPETER DUPĂ 50 DE ANI
PETER L. BERGER INCERTUL TRIUMF AL CAPITALISMULUI DEMOCRATIC
KIJUNG-WON KIM MARX, SCHUMPETER ȘI EXPERIENȚA EST-ASIANICĂ

DILEME ȘI LIMITE ALE DEMOCRATIEI
DAVID BEETHAM DEMOCRATIA LIBERALĂ ȘI LIMITELE DEMOCRATIZĂRII

PHILIPPE C. SCHMITTER PERICOLE ȘI DILEME PENTRU DEMOCRATIE
MICHAEL WALZER EXCLUDEREA, INJUSTITIA ȘI STATUL DEMOCRATIC

RECENTII
RICHARD PIPES
ROBERT D. PUTNAM
KARL R. POPPER
SAMUEL P. HUNTINGTON